

57896

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
TRAKYA UNIVERSITY

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
GRADUATE SCHOOL
OF NATURAL AND APPLIED
SCIENCES

EDİRNE

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

TRAKYA YAĞLI TOHUMLAR TARIM
SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİĞİ'NİN
KOOPERATİFÇİLİK ve İŞLETMECİLİK
AÇISINDAN İNCELENMESİ

Cemile UZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Şafak AKSOY

TEKİRDAĞ-1996

57896

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TRAKYA YAĞLI TOHUMLAR TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ
BİRLİĞİ'NİN KOOPERATİFÇİLİK ve İŞLETMECİLİK
AÇISINDAN İNCELENMESİ

Cemile UZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Trakya Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Şafak AKSOY

57896

TEKİRDAĞ
1996

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TRAKYA YAĞLI TOHUMLAR TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ
BİRLİĞİ'NİN KOOPERATİFÇİLİK ve İŞLETMECİLİK
AÇISINDAN İNCELENMESİ

Cemile UZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Bu Tez 14/02/1997 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Tarafından 85 Puan
İle Kabul Edilmiştir.

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Şafak AKSOY

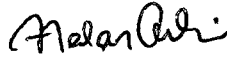
Jüri Üyesi

Prof. Dr. İ. Hakkı İNAN

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Hasan GÜNGÖR

Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Şafak AKSOY

ÖNSÖZ

Ülkemizde demokratik kooperatifçilik açısından mevcut yasaların yetersiz olması bu konuda özellikle Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri hakkında yeniden düzenlemeler yapılmasını zorunlu hale getirmiştir.

Bugün için Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatiflerinin en temel problemi ürün alım döneminde satın alınan en az 200.000 ton ayçiçeğinin bedelinin Birliğin öz kaynaklarından karşılanamamasıdır. Özellikle bu konuda belirgin halde bulunan finansman eksiğinin giderilmesi, ayrıca yönetim ve organizasyon modelinin diğer özel kurum ve şirketlerde olduğu gibi yeniden düzenlenmesi gereklidir.

Böyle bir konuda bana araştırma yapmayı öneren ve çalışmalarımın her aşamasında yardımcı olan, yol gösteren değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Şafak AKSOY'a, tezin hazırlanmasında ve bilgilerin temininde yardımcı olan sevgili eşim Hakkı Uz'a, saygı ve şükranlarımla...

Cemile UZ

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

**TRAKYA YAĞLI TOHURLAR TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ
BİRLİĞİ'NİN KOOPERATİFÇİLİK ve İŞLETMECİLİK AÇISINDAN
İNCELENMESİ**

Cemile UZ

Trakya Üniversitesi

Fen Bilimleri Enstitüsü

Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Şafak AKSOY

Jüri : Prof. Dr. Hakkı İNAN

Jüri : Doç. Dr. Hasan GÜNGÖR

Jüri : Yrd. Doç. Dr. Şafak AKSOY

Bu çalışmada, Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği kooperatifçilik ilkeleri ve mevzuatı ile işletmecilik uygulamaları açısından incelenmiştir.

Tarım Satış Kooperatifleri genel olarak incelendiğinde, devletin bu kooperatifler üzerinde uyguladığı politikaların yetersizliği ve egemen rolü dikkat çekmektedir. Kooperatifçilik mevzuatının dağınıklığı, güçlü bir denetim ağının bulunmayışı ve başarısız olan kooperatif örnekleri, toplumda kooperatiflere karşı olumsuz yönde bir bakış açısının gelişmesine neden olmaktadır.

Trakyabirlik ile birlikte tüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinde kooperatifçilik ilkelerine aykırı olan devlet güdümünün kaldırılarak, bunun dışarıdan destek verme şekline dönüştürülmesi faydalı görülmektedir.

Trakyabirlik'te üst yöneticilerin atanması devlet tarafından değil, ortaklarca kendi bünyesinden gelen ve kooperatifçilik konusunda deneyimli kişilerden seçilmelidir.

III

Son yıllarda devletin ekonomi aktivitesinin azaltılması ve bu amaç için KİT'lerin özelleştirilmesi, Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin destekleme dışına çıkarılmasına yol açmıştır. Ancak ekonomik gerekçelerle alınan bu ani kararın herhangi bir alt yapı hazırlanmadan uygulanması bütün birlikleri zor durumda bırakmıştır. Bu zorlukların giderilmesi için öncelikle Tarım Satış Kooperatifleri birliklerinin desteklemeden doğan zararlarının, zaten hükümetlerin yanlış destekleme politikalarından kaynaklandığı düşünülürse, devlet tarafından üstlenilmesi gerekmektedir. Böylece bu kooperatiflerin biraz toparlanmaları sağlanmalı ve daha sonra da devletin bu kooperatifler üzerindeki güdümü demokratik yasalar çerçevesinde kaldırılmalıdır.

**THE EXAMINATION OF TRAKYA OILSEEDS MARKETING
COOPERATIVES' UNION FROM THE VIEWPOINT OF
COOPERATION AND MANAGEMENT**

In this research, Trakya Oilseeds Marketing Cooperatives' Union was investigated with respect to the cooperative principles and regulations and management practices.

When agricultural marketing cooperatives are examined in a broader context, the dominant position of the state in the management of cooperatives and inadequate policies followed are noted. Disintegrated regulations on cooperatives, the lack of a strong control mechanism and the present examples of unsuccessful cooperatives contribute to the development of negative attitudes towards cooperatives.

For Trakyabirlik as well as all other agricultural marketing cooperatives, the cancellation of the state guidance and its conversion to external support will be a useful step. The appointment of top management should not be handled by the state authorities but selected from the Union's own staff who have expertise in cooperation.

In recent years, the privatization of state-owned enterprises and reductions in economical activities of the state have led to the termination of the task of intervention purchases by agricultural marketing cooperatives. However, this action has created some problems for agricultural marketing cooperatives' unions who had to adapt themselves to the new conditions without any preparation. To ease the burden of these problems, heavy debts of intervention purchases by agricultural marketing cooperatives should be shouldered by the state organs. In this way, agricultural marketing cooperatives should be given the opportunity to recover and be released from the heavy guidance of the state.

Çizelge 1. Türkiye'de Kurulu Bulunan Tarım Satış Kooperatifleri ve Ortak Sayıları.....	11
Çizelge 2. Trakyabirliğe Bağlı Kooperatiflerin İllere Göre Dağılımı ve İllere Göre Ortak Sayısı.....	18
Çizelge 3. Trakyabirliğe Bağlı Kooperatiflerin İlçelere Göre Dağılımı 31.07.1995 Tarihi İtibariyle.....	19
Çizelge 4. Trakya Birliğe Bağlı Kooperatiflerin Ortak ve Sermaye Durumu.....	20
Çizelge 5. Trakya Birliğin Yıllara Göre Ortak ve Sermaye Durumu.....	20
Çizelge 6. 1994/95 İşyılında Trakya Birliğin Ortaklarına Sağladığı Tarımsal Girdi ve Ürünler.....	23
Çizelge 7. Trakya Birliğin Yıllara Göre Gübre Satışları.....	23
Çizelge 8. Trakya Birliğin Yıllara Göre Hibrid Ayçiçeği Tohumluğu Satışları.....	24
Çizelge 9. Trakya Birliğin Yıllara Göre Zirai İlaç Satışları.....	25
Çizelge 10. Trakya Birliğin Yıllara Göre Zirai Alet ve Ekipman Satışları.....	25
Çizelge 11. Trakya Birliğin Yıllara Göre Ortaklarına Kullandığı Akaryakıt ve Çapalama Kredisi.....	26
Çizelge 12. Trakyabirliğin Yıllara Göre Ayçiçek Alımları.....	28
Çizelge 13. Trakya Birliğin Yıllara Göre Buğday ve Arpa Alımları.....	30
Çizelge 14. Yıllar İtibariyle Trakyabirlik Tarafından Alımı Yapılan Ayçiçeğinin İşlenen Miktarı.....	31
Çizelge 15. Trakyabirlik Tarafından Yıllar İtibariyle Yapılan Ham Ayçiçek Yağı Satışı.....	32
Çizelge 16. Trakyabirlik Tarafından Yıllar İtibariyle Kullanılan Ham Yağ Miktarları.....	32
Çizelge 17. Trakyabirlik Tarafından Yıllar İtibariyle Yapılan Küspe Satışı.....	33

Çizelge 18. Trakyabirlik Tarafından Yıllar İtibariyle Yapılan Ham Yağ Tortusu Satışları.....	33
Çizelge 19. Trakyabirlik Tarafından Mübayaaya Edilip Yağ Sanayicilerine Satışı Yapılan Yağlık Ayçiçeği Miktar ve Tutarları	34
Çizelge 20. Trakyabirlik Tarafından Yıllar İtibariyle Yapılan Rafine Yağ ve Margarin Satışı.....	34
Çizelge 21. Yıllara Göre Trakyabirliğin Yağlık Ayçiçeği ve Ham Yağ Stok Durumu.....	35
Çizelge 22.Trakyabirliğin Destekleme Kapsamında Faaliyet Gösterdiği Yıllar ve Alım Fiyatları	38
Çizelge 23. Trakya Birliğe Yıllara Göre T.C. Ziraat Bankası Tarafından Ödenen Destekleme Kredileri	40
Çizelge 24. Ürün Cinsine Göre Hizmet Komisyonunun Miktarları.....	40
Çizelge 25. Trakya Birliğin Yıllara Göre Destekleme Kâr-Zarar Durumu	42
Çizelge 26. Trakya Birliğin Yıllara Göre Destekleme İçi ve Destekleme Dışı Ürün Mübayaaya Durumu	43
Çizelge 27. Trakya Birliğin Yıllara Göre Ortak Sayısı	47
Çizelge 28.	52
Çizelge 29. Trakya Birliğin İşyıllarına Göre Entegre Tesislerinde İşlenen Ayçiçek Miktarı.....	65
Çizelge 30. Trakya Birliğin İşyıllarına Göre Entegre Tesislerinde İşlenen Küspe Miktarı	66
Çizelge 31. Trakya Birliğin İşyıllarına Göre Entegre Tesislerinde İşlenen Hamyağ Miktarı.....	66
Çizelge 32. Trakyabirlik Entegre Tesislerinde 1994/95 İşyılında Gerçekleştirilen Üretim	66

Çizelge 33. Trakya Birliğin İŖyıllarına Göre Entegre Tesislerinde retilen Karma Yem Miktarları	67
Çizelge 34. Trakya Birliğin İŖyılları İtibarıyla Entegre Tesislerinde retilen Margarin Miktarı	68
Çizelge 35. Trakya Birliğin Karacabey Yağ Fabrikasında İŖyılları İtibarıyla İŖlenen Ayıııek Miktarı	69
Çizelge 36. Trakyabirlik Karacabey Yağ Fabrikasında İŖyılları İtibarıyla retilen Küspe Miktarı	70
Çizelge 37. Trakyabirliğin Karacabey Yağ Fabrikasında İŖyılları İtibarıyla İŖlenen Hamyağ Miktarı	70
Çizelge 38. Trakya Birliğin Entegre ve Karacabey Yağ Fabrikasında İŖyılları İtibarıyla retilen Toplam Rafine Yağ Miktarı	71
Çizelge 39. Trakyabirlik Karacabey Yağ Fabrikasında 1994/95 İŖyılında GerıekleŖtirilen retim	71
Çizelge 40. Trakyabirliğin İŖyılları İtibarıyla Margarin retimi ve SatıŖ Durumu	73
Çizelge 41. Trakya Birliğin İŖyılları İtibarıyla Rafine Yağ SatıŖ Durumu	74
Çizelge 42. Trakya Birliğin İŖyılları İtibarıyla Karma Yem retimi ve SatıŖ Durumu	75
Çizelge 43. Trakya Birliğin İŖyıllarına Göre Tanıtım Harcamaları	78
Çizelge 44. Trakya Birliğe Bağlı Fabrikalarda Kalite Kontrol Elemanlarının Dağılımları	79
Çizelge 45. Trakya Birliğin 1994/95 Yılında Pazarlama İle İlgili Giderlerinin Dağılımları	80
Çizelge 46. Trakyabirliğin Son BeŖ Yıldaaki Bilanıo Kalemleri	82
Çizelge 46a. Trakyabirliğin Son BeŖ Yıllık Mali Oranları	83
Çizelge 47. Son BeŖ İŖyılına Ait Bilanıo Kalemleri ve Cari Oranlar	85
Çizelge 48. Son BeŖ Yıla Ait Bilanıo Kalemleri ve Asit Test Oranı	85

Çizelge 49. Son Beş Yıla Ait Gerekli Bilanço Kalemleri	86
Çizelge 50. Trakya Birliğin Kısa Vadeli Alacaklarının Son Beş İşyılına Göre Dökümü ve Toplam Aktif İçindeki Payı	86
Çizelge 51. Son Beş Yıla Ait Bilanço Kalemleri ve Kaldıraç Oranı.....	87
Çizelge 52. Kısa ve Uzun Vadeli Borçlara Göre Kaldıraç Oranı Değerleri	88
Çizelge 53.Trakyabirlik'te Son Beş Yıla Ait İlgili Bilanço Kalemleri ve Özsermaye/Aktif Toplamı Oranları.....	89
Çizelge 54. Son Beş Yıla Ait Bilanço Kalemleri ve Özsermaye/Aktif Toplamı Oranı	89
Çizelge 55. Son Beş Yıla Ait, İlgili Bilanço Kalemleri ve Stok Devir Hızı.....	90
Çizelge 56. Son Beş Yıla Ait Bilanço Kalemleri ve Alacak Devir Hızı ...	91
Çizelge 57. Son Beş Yıla Ait Bilanço Kalemleri ve Özsermaye Devir Hızı.....	91
Çizelge 58. Son Beş Yıla Ait Bilanço Kalemleri ve Aktif Devir Hızı	92
Çizelge 59. Son Beş Yıla Ait Bilanço Kalemleri ve Satışlardaki Kâr Oranı	92
Çizelge 60. Son Beş Yıla Ait Bilanço Kalemleri ve Sermayenin Kârlılık Oranı	93
Çizelge 61. Trakyabirliğin, 1994/95 İşyılı Ayçiçeği Alım Miktarı ve Ödeme Tutarları	94
Çizelge 62. Öz Kaynaklarını Son Beş Yıla Göre Dağılımı	97
Çizelge 63. Trakyabirliğin Yıllara Göre Yabancı Kaynakları	97
Çizelge 64. Yıllara Göre Trakya Birliğin İştirakleri	100

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖNSÖZ	I
ÖZET	II
SUMMARY	IV
1. GİRİŞ.....	1
2. KONU İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR	3
3. MATERYAL VE METOD	5
3.1. Materyal	5
3.2. Metod	5
4. TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİNİN GENEL YAPISI.....	7
4.1. Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Tarihçesi	7
4.2. Tarım Satış Kooperatifi ve Birliklerinin Kuruluş Amaçları ve Çalışma Konuları	9
4.3. Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Bugünkü Durumu	10
4.3.1. Tarım Satış Kooperatiflerinin Çeşitleri ve Ortak Sayıları	10
4.3.2. Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Sermaye Durumları.....	11
4.3.3. Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Örgüt Yapısı ve Organları	13
4.3.3.1. Genel Kurul	13
4.3.3.2. Yönetim Kurulu.....	14
4.3.3.3. Denetim Kurulu.....	14
4.3.4. Tarım Satış Kooperatiflerinde Müdür, Birliklerde Genel Müdür'ün Atanmaları	15
5. TRAKYA YAĞLI TOHUMLAR TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİĞİ (TRAKYABİRLİK)	16

5.1. Kuruluşu ve Tarihçesi	16
5.2. Amaçları	16
5.3. Ortak ve Sermaye Durumu	17
5.4. Ortaklara Götürülen Hizmetler	22
5.5. Ürünlerin Alım, İşleme ve Satışı	27
5.6. Devlet Destekleme Politikaları ve Trakyabirlik	35
5.6.1. Destekleme Alımları	37
5.6.2. Destekleme Kredileri	39
5.6.3. Desteklemeden Doğan Kâr ve Zararlar	40
6. TRAKYABİRLİĞİN KOOPERATİFÇİLİK İLKELERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	45
6.1. Serbest Giriş İlkesi	46
6.2. Demokratik Yönetim İlkesi	47
6.3. Sermayeye Sınırlı Faiz Verilmesi İlkesi	49
6.4. Risturn Verilmesi İlkesi	51
6.5. Kooperatif Eğitiminin Geliştirilmesi İlkesi	54
6.6. Kooperatifler Arası İşbirliği İlkesi	55
6.7. Topluma Karşı Sorumluluk İlkesi	56
7. TRAKYA BİRLİĞİN İŞLETMECİLİK YÖNÜYLE İNCELENMESİ	58
7.1. Trakyabirlik'te Yönetim ve Organizasyon	58
7.1.1. Trakya Birliğin Mevcut Yapılanması	59
7.1.2. Yöneticiler ve Vasıfları	60
7.1.3. Seçilmiş Yöneticiler	61
7.1.4. Atanmış Yöneticiler	62
7.2. Tesisler ve Üretim Faaliyetleri	63
7.2.1. Tekirdağ Entegre Tesisleri	63
7.2.2. Karacabey Yağ Fabrikası	68
7.2.3. Çandır Yağ Fabrikası	71

7.2.4. Havsa Süt Fabrikası.....	72
7.3. Pazarlama	72
7.3.1. Ürünler	72
7.3.2. Fiyat Kararları.....	75
7.3.3. Dağıtım Kararları	76
7.3.4. Tutundurma Kararları	77
7.3.5. Kalite Kontrol.....	78
7.3.6. Pazarlama Araştırmaları.....	79
7.4. Trakya Birliğin Ekonomik Göstergeleri	80
7.4.1. Likidite Oranları	84
7.4.1.1. Cari Oran	84
7.4.1.2. Asit Test Oranı	85
7.4.1.3. Stoklar/Aktif Toplamı Oranı.....	86
7.4.1.4. Kısa Vadeli Alacaklar/Aktif Toplamı Oranı	86
7.4.2. Finansal Yapı Oranları	87
7.4.2.1. Kaldıraç Oranları	87
7.4.2.2. Özsermaye/Aktif Toplamı Oranı	88
7.4.2.3. Özsermaye/Toplam Borçlar Oranı	89
7.4.3. Faaliyet Oranları (Devir hızları)	90
7.4.3.1. Stok Devir Hızı	90
7.4.3.2. Alacak Devir Hızı	91
7.4.3.3. Öz Sermaye Devir Hızı.....	91
7.4.3.4. Aktif Devir Hızı	92
7.4.4. Kârlılık Oranları.....	92
7.4.4.1. Satış Üzerinden Kâr (Net Kâr Marjı) Oranı	92
7.5. Trakyabirliğin Finansman Durumu	93
7.6. Trakyabirlik'in İştirakleri	98
8. SONUÇ VE ÖNERİLER	101
KAYNAKLAR	114

1. GİRİŞ

Günümüzün sosyal devlet anlayışının temel ilkesi, insan ve doğa kaynaklarını en akılcı biçimde kullanarak üretimi ve dolayısıyla ulusal geliri yükseltmek ve bu geliri toplumu oluşturan bireylere dengeli ve adil biçimde dağıtarak onların yaşam düzeylerini geliştirmektir. Bu amaca ulaşmaya yönelik iki ekonomik modelden birisi olan komünizm bugün iflas etmiştir. Diğer model olan kapitalizmde ise toplu üretim için yüksek teknoloji ile sermaye birikimi gerekmekte, bunların temini müteşebbisler tarafından sağlanmakta, ancak temel amaç yüksek kazanç ve kâr olduğundan sosyal dengeler bozulmaktadır. Bu ekonomik modelde denge görevi yürüten kooperatifler ise sermayenin üretim ya da tüketim yapan birimlere dağılımını temin etmektedirler.

Diğer sektörlere göre özellikle tarımsal üretimde sermayenin devir hızı nisbi olarak daha düşük, üretimin risk ve belirsizliklerle dolu olması büyük sermayenin ekonominin bu dalına yatırım yapmada isteksiz davranmasına yol açmaktadır.

Ülkemizde tarım kesiminin büyük bir çoğunluğunu küçük aile işletmeleri oluşturmaktadır. Bu çiftçilerimiz üretimlerini daha verimli hale getirmede ve ürettikleri ürünleri uygun pazar koşullarında değerlendirmede önemli sorunlarla karşılaşmaktadırlar: Zaten yeterli bilgiye sahip olmayan çiftçimize yol gösterecek, aydınlatacak, onların ürettiği ürünlere pazar olanakları sağlayacak gerektiğinde finansal bakımdan destek olacak bir örgütlenmeye ihtiyaç vardır. İşte bu ihtiyaçlardan yola çıkarak 1935 yılında 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu çıkartılarak, tarım satış kooperatiflerinin gerçek hüviyetlerini kazanmaları sağlanmıştır. Böylelikle, tarım satış kooperatifleri 1937 yılında kurulmağa başlamış ve zamanla muhtelif birlikler içerisinde örgütlenme yoluna gitmişlerdir.

Bugün ülkemizde yaklaşık 740.000 dolayındaki üretici, 416 tarım satış kooperatifinde ve bunların bağlı olduğu toplam 16 Birlik bünyesinde örgütlenmiş bulunmaktadır. Buradaki örgütlenme, tarımsal ürün bazında gerçekleştirilmiş olan bir örgütlenmedir. Birlikler, büyüklük ve ekonomik performans açısından birbirinden farklılık göstermektedir. En önemli ortak yanları ise, önemli ölçülerde devlet güdümünde çalışıyor olmalarıdır (Duymaz, 1995).

Bu araştırmanın Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerine ayrılan bölümünde Türkiye'de Tarım Satış Kooperatiflerinin tarihçesi ve mevzuatı, çeşitleri, ortak ve sermaye durumları, devletle ilişkileri gözden geçirilmiştir. Daha sonra, mevcut 13 Tarım Satış Kooperatif Birliğinden bir tanesi olan Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği özellikle kooperatifçilik ve işletmecilik faaliyetleri açısından incelenerek eleştiri ve önerilerde bulunmuştur.

2. KONU İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Çevik, (1981) "Kooperatifler Kanunu ve ilgili Mevzuat" adlı eserinde kooperatifçiliğin tanınması ve benimsenmesi üzerinde durarak, kooperatifçilik mevzuatının nasıl olduğunu kanunlarla incelemiştir.

Laidlaw, (1981) ise Uluslararası Kooperatifler Birliği'ne (ICA) hazırladığı "2000 yılında Kooperatifler" adlı raporunda, kooperatiflerin evrensel gelişmeler karşısındaki durumu, kooperatiflerin etkinlikleri ve sorunları, gelecekteki yeri gibi konuları ele almıştır.

İnan (1984), Türkiye'de tarım satış kooperatiflerinin bütünleşme sorunlarını ayrıntılı bir biçimde incelemiştir. Tarım Kooperatiflerinin, üretim ve pazarlama sorunlarının çözümü için teknik koşullara ve ekonomik ilkelere göre organize edilmeleri gerektiğini belirtmiştir. Bu kooperatiflerin, yeni kurulacak ürün ve girdi kooperatifleri ile birlikte en üst kuruluş olan Tarım Kooperatifleri Merkez Birliği yönetimi altında bütünleştiklerinde daha etkin hizmet verebileceklerini belirtmiştir.

Cizre (1991) Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri konusunda hazırladığı raporda, tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin idari ve ticari yapısını, 3186 sayılı kanun, Anayasa Mahkemesi kararları, TBMM Genel Kurul tutanakları ve gerekçelerine yer vererek ayrıntılı olarak incelemiştir.

Özdemir (1994) Trakyabirliğin kredi ve finansman durumunu, devlet destekleme politikalarını, üreticilerin kredi ve finansman sorunlarını incelenmiş ve Trakyabirliğin çiftçilerin kredi ve finansman sorunlarını çözmedeki etkilerini ortaya koymuştur.

Duymaz (1995) Tarım Satış Kooperatiflerinin örgütlenmesi ve işleyiş biçimleri üzerinde durmuş ve Türkiye'de Tarım Satış Kooperatiflerinin daha çok ürün bazında uzmanlaştıklarını belirtmiştir.

Birliklerin büyüklük ve ekonomik performans açısından farklı olduklarını ve devlet güdümü altında olduklarını belirtmiştir.

Güngör (1995) "Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin yeniden yapılanması" isimli araştırmasında özelleştirme ve destekleme alımlarının kooperatifler ve birlikler aracılığı ile yaptırılmasının yarattığı sorunlar üzerinde durmuştur. Bu kooperatiflerin yönetiminin demokratik yönetim ilkesine uymadığını ve devletin bu kooperatiflerin yönetimine karışmasının hatalı olduğunu belirtmiştir.

Mülayim (1995) "Kooperatifçilik" adlı eserinde genel olarak kooperatifçiliğin tanımı, ilkeleri, mevzuatı, tarım ve tarım dışı kooperatifçilik incelenmiştir. Türk kooperatifçiliğin sorunları ve çözüm önerilerine de yer vermiştir. Yazar bu eserde ayrıntılı olarak Tarım Satış Kooperatiflerini de tüm yönleriyle incelemiştir.

3. MATERYAL VE METOD

3.1. Materyal

Bu araştırmanın hazırlanmasında değişik materyallerden yararlanılmıştır. Bunlar aşağıda özetlenmiştir:

- Türkiye'de Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin işleyişi ve demokratik yapısı ile ilgili bilgiler bu konudaki çeşitli istatistiklerden ve Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri ile Trakyabirlik hakkında yapılan daha önceki araştırma ve tezlerden,

- Konunun hukuki boyutları Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri ve genel kooperatifçilik mevzuatından,

- Trakyabirliğin faaliyetleri de öncelikle Trakyabirlik Genel Kurul ve Yıllık Faaliyet raporlarından ve Trakyabirlik yöneticileri ile yüzyüze yapılan görüşmelerden elde edilmiştir.

3.2. Metod

Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'nin incelenmesine geçmeden önce bu konuya bir temel oluşturmak amacı ile Türkiye'de Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri'nin tarihçesi, amaçları, çalışma konuları, çeşitleri, ortak sayıları, sermayeleri ve örgütlenmeleri gözden geçirilmiştir. Bunun için bu konuda yazılan kitap ve makaleler ile tarım satış kooperatifleri ile ilgili olarak yapılan kurultayların sonuç bildirgeleri taranmış, mevzuat ile ilgili konularda ise çıkarılan yasalar esas alınmıştır. Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri hakkındaki genel boyutların bu şekilde verilmesinden sonra Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'nin incelenmesine geçilmiştir. Trakyabirlik'in kooperatifçilik açısından incelenmesinde bu kurumun yönetimi ile ilgili uygulamaların yasalara ve kooperatifçilik ilkelerine ne derece uyum gösterdiği araştırılmaya çalışılmıştır. Gereken bilgiler faaliyet raporları ile kurumun üst düzey yöneticileri ile yapılan görüşmeler yoluyla sağlanmıştır.

Trakyabirlik'in işletmecilik açısından incelenmesinde ise yönetim ve organizasyon, üretim, pazarlama ve finansman gibi fonksiyonlar üzerinde durulmuştur. Faaliyet sonuçları hakkında somut yorumlama ve karşılaştırmalar yapabilmek amacıyla, Trakyabirlik'in kâr-zarar tabloları ile bilançolarından hesaplanan mali oranlar kullanılmıştır.

4. TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİNİN GENEL YAPISI

4.1. Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Tarihçesi

Türkiye'de ilk tarım satış kooperatificiliği hareketi Aydın İncir Müstahsilleri Ticaret Anonim Şirketi'nin 1914 yılında kurulması ile başlamıştır. İlk tarım satış kooperatifleri birliği ise 1923 yılında Aydın Zirai Satış Kooperatifi İttihadı adı altında, Aydın ve çevresindeki 5 incir kooperatifi ile Ödemiş İncir Müstahsiller Kooperatifi, Alaşehir ve Salihli Üzüm Müstahsilleri Kooperatifleri'nin katılımı ile kurulmuştur.

Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri gerçek anlamda, 1935 yılında çıkartılan 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri kanununa dayanarak 1937 yılında kurulmaya ve muhtelif birlikler içerisinde örgütlenmeye başlamışlardır.

Bu arada 1937 yılında, ilk olarak Ege Bölgesi'nde incir konusunda 6, üzüm konusunda 8, Iğdır'da pamuk konusunda 4 ve Uzunköprü'de meyve konusunda 1 olmak üzere toplam 19 tarım satış kooperatifi kurulmuştur. Diğer taraftan incir ve üzüm için merkezi İzmir'de, pamuk için merkezi İzmir ve Iğdır'da olmak üzere 2 tarım satış kooperatifleri birliği oluşturulmuştur.

Tarım satış kooperatifleri sayısı 1972 yılı sonunda 635'e, birlik sayısı ise 32'ye yükselmiştir. Bu kooperatilerin çalışma konuları; fıstık, fındık, üzüm, incir, ipek kozası, zeytin, yağlı tohumlar, yaş meyve ve sebze, tiftik ve yapagağdır..

1969 yılına kadar tarım satış kooperatifleri birlik düzeyi üzerinde bir örgütlenmeye gidememişlerdir. Çünkü 2834 sayılı yasa bölge birliği şeklinde üst örgütlenmeye izin vermekle birlikte merkez birliği kurulmasına olanak vermiyordu. 1969 yılında çıkarılan 1163 sayılı "Kooperatifler Kanunu" her türlü kooperatifin birlik ve Merkez Birliği şeklinde üst örgütlenmesine olanak tanıdığı için mevcut 23 tarım satış

işlenme ve dağıtımında rol oynamakta ve tarımsal girdilerin ise yaklaşık %50'sinin teminini gerçekleştirmektedirler.

4.2. Tarım Satış Kooperatifi ve Birliklerinin Kuruluş

Amaçları ve Çalışma Konuları

3186 sayılı yasa incelendiğinde üreticiler; karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle mesleki faaliyetleri ile ilgili ihtiyaçlarını sağlamak, ürünlerini daha iyi koşullarda değerlendirmek ve ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla, aralarında sınırlı sorumlu, değişir sayıda ortaklı ve değişir sermayeli, tüzel kişiliği olan tarım satış kooperatifleri kurabilirler.

Üretici olmayan veya kooperatiflerin çalıştığı ortak ürünleri üzerinde ticaret ve komisyonculuk yapanlar ile faizle para veya mal olarak kredi verenler, kooperatiflere ortak olamamaktadır.

Tarım satış kooperatifleri, Bakanlar Kurulu veya yetki vereceği Bakanlık ya da kurumlarınca görevlendirildiği takdirde devlet adına destekleme alımında bulunma görevini de üstlenebilirler.

Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin amaçları özetlenecek olursa;

- 1- Devlet veya kendi adına üreticilerin ürünlerini satın almak,
- 2- Ortak ürünlerini iç ve dış piyasalarda en verimli şekilde değerlendirmek. Gerekirse bu ürünleri işleyerek pazara sunmak,
- 3- Aracı ve komisyoncuları mümkün olduğu kadar aza indirerek bu kesimin elde ettiği kazancı üreticilere maletmek,
- 4- Kooperatif ortaklarının üretime yönelik ihtiyaçlarını uygun koşullarla sağlamak,
- 5- Üreticilerin mesleki bilgilerini arttırarak üretimin artmasına yardımcı olmak,
- 6- Ürünlerin standartlaşmasını sağlayarak kalitesini arttırmak,

7- Kooperatif etki sayesinde fiyat dalgalanmalarının önüne geçerek üreticinin ve dolaylı olarak tüketicinin çıkarlarını korumak,

8- Sahip olduğu taşınır ve taşınmazlar ile satın aldığı ürünlerin sigorta işlemlerini yapmak, şeklinde ifade edilebilir (Güngör, 1995).

4.3. Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Bugünkü

Durumu

4.3.1. Tarım Satış Kooperatiflerinin Çeşitleri ve Ortak Sayıları

Ülkemizde tarım satış kooperatifleri asıl kimliklerini 1935 yılında kabul edilen 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu'nun çıkmasıyla kazanmıştır.

Tarım satış kooperatiflerinin temel amacı, ortakları olan çiftçilerin ürünlerini en rasyonel biçimde değerlendirmek, bunun için de onların iç ve dış pazarda değer fiyatına satışını gerçekleştirmek ve tüketicilerin ödediği fiyatın maksimum bölümünün ortakları olan çiftçinin cebine girmesini sağlamaktır (Mülayim, 1994). Bu temel amacının yanında, ana sözleşmesinin 56. maddesinde belirtildiği üzere üretimin geliştirilmesi konusunda da ortaklara yardımcı olmak gibi görevleri vardır.

1992 yılı itibarıyla Türkiye'de mevcut 421 Tarım satış kooperatifi bulunmaktadır. Bu kooperatifler çalışma konularına göre 17 Birlik ve 14 Genel Müdürlük halinde teşkilatlanmış ve toplam 685.319 ortağa sahiptirler (Çizelge 1).

Çizelge 1. Türkiye'de Kurulu Bulunan Tarım Satış Kooperatifleri ve Ortak Sayıları

Birlik Adı	Kuruluş Yılı	Merkezi	Bağlı Koop. Sayısı	Ortak Sayısı
TARİŞ				
- İncir Birliği	1937	İZMİR	21	9.270
- Üzüm Birliği	1937	İZMİR	15	17.704
- Pamuk Birliği	1949	İZMİR	54	56.825
- Z.yağı Birliği	1949	İZMİR	32	15.440
ÇUKOBİRLİK	1940	ADANA	44	54.024
FİSKOBİRLİK	1938	GİRESUN	62	216.587
TRAKYA BİRLİK	1966	EDİRNE	48	127.278
ANTBİRLİK	1952	ANTALYA	7	23.991
KARADENİZ BİRLİK	1978	SAMSUN	19	54.851
GÜNEYDOĞU BİRLİK	1968	GAZİANTEP	22	27.393
MARMARA BİRLİK	1954	BURSA	8	34.370
KOZA BİRLİK	1940	BURSA	6	13.037
GÜLBİRLİK	1954	ISPARTA	13	12.148
ANTALYA BİRLİK	1968	ANTALYA	5	1284
TİFTİK BİRLİK	1969	ANKARA	25	15.280
TASKO BİRLİK	1958	NEVŞEHİR	10	4925
KAYISI BİRLİK	-	MALATYA	6	68
TOPLAM			397	684.466
Birliğe Bağlı Olmayan TSK			24	853
GENEL TOPLAM			421	685.319

Kaynak: 31/12/1992 Tarihli Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Raporları.

4.3.2. Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Sermaye

Durumları

Kooperatiflerin sermayeleri ortakların, Birliklerin sermayeleri ise kooperatiflerin ödemeyi taahhüt ettikleri ve ödedikleri sermayelerden meydana gelir.

En az 10 üretici ortağın biraraya gelmesi ile kurulan Tarım Satış Kooperatifleri ve bu kooperatiflerden en az 3 tanesinin, aynı bölgede bulunmak ve çalışma konusu aynı ürün olmak kaydıyla, Sanayi ve Ticaret Bakanlığının vereceği talimat (müsaade) üzerine bu Birliklerin

sermayelerinin teşekkülü anasözleşme hükümleri doğrultusunda gerçekleşir.

Ortaklar, ilk ortaklık yılı içinde kooperatife teslimini taahhüt ettikleri ürün değeri, ilk yıldan sonrada teslimini gerçekleştirdikleri ürün değerinin %30'u kadar sermaye taahhüdünde bulunurlar. Kooperatifler ise Birliğe, taahhüt edilen sermayelerinin %80'ini taahhüt etmektedirler.

Ortaklar Kooperatife teslim ettikleri ürün miktarında azalma olsa dahi sermaye taahhüdünde azaltma yoluna gidemezler.

"Taahhüt edilen sermaye" kooperatif ve Birliklerin mevcut ortaklar ile oluşturulabilecek azami sermayesidir. Ancak, asıl sermaye ödenmiş sermayedir.

Ödenmiş sermayenin teşkili de anasözleşmede gösterildiği şekilde yani, ortakların kooperatife teslim ettikleri ürün değerinden %5 tevkifat yapılmak suretiyle tahsil olunur. Bu kesinti oranı Sanayi ve Ticaret Bakanlığının gerekli gördüğü hallerde %2'ye kadar indirilebilir. 1995/96 işyılında öngörülen oran %3 olarak gerçekleşmiştir.

Ortaklardan tahsil edilen sermaye payları, her işyılı sonunda gerçekleşen ortalama alım fiyatına bölünerek, her ortağın ödediği sermaye karşılığı ürün miktarları tespit edilmekte ve bu miktarlar ortaklara ait hesaplarda gösterilmektedir. Taahhüt edilen bu sermayelere ulaşılabilmesi için ortaklara risturn dağıtılma imkânı doğduğu takdirde bu dağılımdan ortaklara isabet edecek paylar öncelikle onların sermaye taahhütlerine mahsup edilmektedir.

Birlik ve kooperatiflerinin anasözleşmelerinin, sermaye durumu ve ortak sayıları konusunda ilgili maddeleri ve mevcut uygulamaların bu esaslar dahilinde yapıldığı yukarıda belirtilmiştir.

Kooperatiflerle birliklerin kredi ihtiyaçları genelde T.C. Ziraat Bankası tarafından karşılanmaktadır. Fakat T.C. Ziraat Bankası da kredinin tamamını kendi kaynaklarından karşılayamadığı için genellikle T.C. Merkez Bankası'ndan reeskont yoluyla sağlamış olduğu kaynaklara başvurmaktadır. Kredinin faiz oranını belirlerken de kendi verdiği kredinin faiz haddini reeskont kredilerine uygulanan faiz oranı ile bu konudaki giderlerini dikkate almaktadır. Kooperatif ve birliklerin diğer finans kuruluşlarıyla çalışabilmeleri ancak Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın izni ile mümkün olabilmektedir. Son dönemde nadir de olsa birliklerin ilgili bakanlığın izni ile diğer bazı bankalar ile de çalıştıkları görülmüştür.

Ancak burada önemli olan bu finansman ihtiyacının gene kendi iç bünyelerinden sağlanmasıdır. Böyle olması halinde ülke ekonomisine yapacakları katkılar da daha büyük olacaktır. Birliklerden beklenen faydaların gerçekleştirilebilmesi için ödenmiş sermaye miktarının arttırılması gerekir.

4.3.3. Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Örgüt Yapısı ve Organları

Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin organları; genel kurul, yönetim kurulu ve denetim kurulundan oluşmaktadır. Organların görev, yetki ve sorumlulukları ayrı ayrı kanun ve anasözleşmelerde gösterilmiştir. Organlar arasında belirtilmemesine rağmen kooperatiflerde müdürlük, birliklerde de genel müdürlük icra organlarıdır.

4.3.3.1. Genel Kurul

3186 sayılı yasada genel kurulların en yetkili organ olduğu ifade edilmektedir. Ancak genel kurullarda alınan kararlar, anasözleşmede gösterilen süre içerisinde yetkili Bakanlığın onayına sunulur ve Bakanlık onayı ile kesinleşir. Süresi içerisinde onaylandığı veya reddedildiği

bildirilmeyen kararlar onaylanmış sayılır denilerek ilgili bakanlığın ve dolayısıyla devletin vesayeti altına sokulmuşlardır.

4.3.3.2. Yönetim Kurulu

Kooperatiflerde genel kurula katılma hakkına sahip ortaklar arasından genel kurulca üç sene için seçilecek 4 üye ile kooperatifin müdür veya vekilinden, birliklerde genel kurulca temsilciler arasından seçilecek 4 üye ile genel müdür veya vekilinden oluşmaktadır.

Devlet adına destekleme alımları ile görevlendirilecek birliklerde, destekleme alım görevinin verildiği tarihten desteklenen ürünün satışının tamamen yapıldığı tarihe kadar görev yapmak ve destekleme alımları ile ilgili işleri yürütmek üzere Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı ve T.C. Ziraat Bankası tarafından kendi mensupları arasından, yönetim kurulunda görev yapmak üzere birer temsilci görevlendirilmektedir. Yapılan son değişiklikle kooperatif ve birliklerde yönetim kurulu başkanları, yönetim kuruluna seçimle gelen üyeler arasında seçilmektedir. Değişiklikten önce kooperatiflerde müdür, birliklerde de genel müdür yönetim kuruluna başkanlık etmekte idi.

Kooperatifler Kanunu'nda, yönetim kuruluna icra organı görevi verilmiş olmasına rağmen, kooperatif ve birliklerde yönetim kurulunun görev ve sorumlulukları daha çok "karar" vermek yönündedir.

4.3.3.3. Denetim Kurulu

Kooperatifin denetim kurulu, genel kurula katılma hakkı bulunan ortaklar veya dışarıdan, birliğin denetim kurulu da genel kurula katılma hakkı bulunan temsilciler veya dışarıdan seçilecek iki üyeden oluşmaktadır.

4.3.4. Tarım Satış Kooperatiflerinde Müdür, Birliklerde Genel Müdür'ün Atanmaları

Birliklere bağı kooperatiflerde müdür ve imzaya yetkili diğer personel, genel müdürün teklifi, birlik yönetim kurulunun kararı ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın onayı ile atanırlar.

Birliklerde genel müdür ise, Sanayi ve Ticaret Bakanının önerisi ve Başbakanın onayı ile genel müdür yardımcıları ise birlik yönetim kurulunun teklifi ve Sanayi ve Ticaret Bakanının onayı ile imzaya yetkili personelde genel müdürün teklifi ve yönetim kurulunun kararı ile atanmaktadırlar.

Görevden alınmalarda da aynı işlem sırası uygulanmaktadır.

Her konuda olduğu gibi bu konuda da devletin etkisi had safhada hissedilmektedir. Ayrıca yine birlik anasözleşmeleri gereğince, birliğe talimat vermeye, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı yetkilidir. Birlikler Bakanlığın vereceği talimatlara uygun hareket etmeye mecburdurlar. Uymamaları halinde cezai sorumluluk altına girerler.

Kooperatiflerin birlik talimatlarına uyma mecburiyetleri de yerinde yönetimde bazı kısıtlamalara yol açmaktadır.

Sonuç olarak bu mevcut yapıları içinde sermayesinin tümü ortaklara ait görünen T.S.K. ve Birlikleri yönetimde devlet güdümünün etkisiyle bir tür Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) konumundadırlar.

Ancak bu yapının daha demokratik hale gelmesi ve devlete olan bağımlılıktan kurtulmak için hazırlanan kanun tasarısı 54. hükümetin meclis alt komisyonlarında görüşülmeye başlanmış olup, özelleştirmenin dünyayı sardığı bu dönemde, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri hakkındaki yeni düzenlemenin ülkemiz kooperatiflerine yeni bir yön kazandırması beklenilmektedir.

5. TRAKYA YAĞLI TOHUMLAR TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİĞİ (TRAKYABİRLİK)

5.1. Kuruluşu ve Tarihçesi

Kısa adı TRAKYABİRLİK olan Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği 1966 yılında 132 sayılı Babaeski, 188 sayılı Edirne ve 210 sayılı Lüleburgaz kooperatiflerinin katılımıyla kurulmuş ve ilk destekleme alımları 1969/70 işyılında gerçekleştirilmiştir.

Trakyabirlik 48 birim kooperatif ile 13 ilde, 126.007 ortağa hizmet vermektedir. Marmara Bölgesi, Ege Bölgesi ve İç Anadolu Bölgesi'nde faaliyet göstermektedir.

1977 yılında Bursa Karacabey yağ fabrikası satın alınarak ortaklarından mübayaaya ettiği ayçiçeğini işleyerek değerlendirmeye başlamıştır. 1983 yılında Entegre Tesisler (Tekirdağ Şerefli mevkiinde) kurulmuş ve aynı yıl Çandır Yağ Fabrikası üretim için devralınmıştır. Daha sonra Çandır Yağ Fabrikası 1991 yılında tekrar devredilmiştir. Ayrıca 1996 yılında Karacabey Yem Fabrikası kurulmuştur.

Trakyabirlik üretici ortaklarından çalışma konusu ayçiçek ürünü dışında, fenni yem yapımında kullanılmak üzere buğday ve arpa da mübayaaya ederek, ortaklarına akaryakıt ve çapalama kredisi gibi nakit kredi kullandırmaktadır.

5.2. Amaçları

Trakyabirliğin amaçları aşağıda maddeler halinde özetlenmiştir.

- a- Ortak ürünlerini değerlendirmek,
- b- Ürünlerini mamul hale getirmek suretiyle aracıları azaltarak üreticinin kazancını arttırmak ve tüketiciye ekonomik hizmet vermek,
- c- Üretici ve tüketici aleyhine fiyat dalgalanmalarını önlemek,
- d- Piyasaya kaliteli ürünler sunmak,
- e- Üreticinin tohum, gübre, ilaç, zirai araç gereç gibi ihtiyaçlarını ucuz ve kredili olarak karşılamak,

f- Kaliteli ve ucuz mal üretmek suretiyle, ortaklarının ihtiyaçlarını karşılamak, üretimi değerlendirmek, ekonomik durumları düzeltmek, geliştirmek ve iyileştirmek,

g- Ücretsiz çalışan toprak tahlil laboratuvarları vasıtasıyla gübre kullanımında denge ve tasarrufu sağlamak.

h- İştiraki olan tohum şirketi vasıtasıyla verimi yüksek tohumu temin edip, yağ oranındaki artışı sağlamaktır.

5.3. Ortak ve Sermaye Durumu

Trakya birliğe bağlı 48 kooperatifin faaliyetleri devam etmekte ve son işyılı itibarıyla birliğe bağlı ortak sayısının 126.007 kişi olduğu görülmektedir. Son iş yılı içinde ortak sayısının 13000 kişi civarında azaldığı gözlenmektedir. Buna gerekçe olarak ortakların etkinliğinin az olması gösterilmektedir. Ancak bu değerlendirmenin yeterli olmadığı, birlik içerisinde yer alan bazı kooperatiflerin verimliliğinin dikkate alınması gerektiği düşünülmektedir. Bunun için bazı kooperatiflerin kapatılması ya da birleştirilmesi konusunda çalışmaların halen devam ettiği, tez çalışmaları sırasında birlik yöneticileri ile yapılan görüşmelerden anlaşılmıştır.

Trakyabirliğin illere göre dağılımı ve ortak sayıları Çizelge 2'de gösterilmiştir. Çizelgede görüldüğü gibi Trakyabirliğin faaliyet alanının çok geniş kapsamlı olması, uzak olan kooperatiflerin (Örneğin; Afyon Emirdağ, Ankara Polatlı, Kütahya'daki kooperatifleri) denetimini de zor hale getirmektedir. Denetimin yanısıra ekonomik alanda da Trakyabirliğe külfet oluşturmaktadır. Uzakta olan bu kooperatiflerin ürün alımlarının merkeze ulaşması, işlenmesi, taşıma maliyetlerini yükseltmekte, dolayısıyla maliyetlere ek bir yük getirmektedir. Ayrıca bu bölgelerdeki ortaklara yeterli hizmet götürülememektedir.

Çizelge 2. Trakyabirliğe Bağlı Kooperatiflerin İllere Göre Dağılımı ve İllere Göre Ortak Sayısı

Sıra No	İli	Koop. Sayısı	Ortak Sayısı
1	Edirne	9	29214
2	Kırklareli	8	22413
3	Tekirdağ	8	26182
4	Bursa	5	12673
5	Balıkesir	5	10527
6	Çanakkale	4	10037
7	İstanbul	2	4974
8	Sakarya	2	3576
9	Kütahya	1	1788
10	Afyon	1	2407
11	Kocaeli	1	1029
12	Aydın	1	657
13	Ankara	1	530
TOPLAM		48	126007

Kaynak: Trakyabirlik 1994/95 Yılı Genel Kurul Raporu

Trakyabirliğe bağlı kooperatiflerin ilçelere göre dağılımı ve ortak sayıları Çizelge 3'de verilmiştir.

Çizelge 3. Trakyabirliğe Bağlı Kooperatiflerin İlçelere Göre Dağılımı
31.07.1995 Tarihi İtibariyle

EDİRNE	Ortak Sayısı	ÇANAKKALE	Ortak Sayısı
Edirne Merkez	2756	Bıga	4112
İpsala	5446	Gelibolu	3464
Uzunköprü	5743	Ezine	1194
Keşan	5156	Kumkale	1267
Havsa	3010		
Lalapaşa	1713	BALIKESİR	
Meriç	2306	Balıkesir Merkez	2348
Enez	1546	Manyas	2598
Süloğlu	1538	Susurluk	1686
		Gönen	1684
KIRKLARELİ		Bandırma	224
Kırklareli Merkez	4406		
Babaeski	4254	İSTANBUL	
Lüleburgaz	4108	Silivri	2844
Vize	2233	Çatalca	2130
Pınarhisar	2615		
Pehlivanköy	1835	SAKARYA	
Koçaz	578	Sakarya Mrk.	2625
Ahmetbey	2384	Kaynarca	951
TEKİRDAĞ		KÜTAHYA	
Tekirdağ Merkez	6225	Kütahya Merkez	1788
Hayrabolu	4133		
Malkara	6125	AFYON	
Çorlu	2932	Emirdağ	2407
Muratlı	2224		
Şarköy	1308	KOCAELİ	
Saray	2235	Kandıra	1029
Çerkezköy	1000		
		AYDIN	
BURSA		Söke	657
Bursa Merkez	1645		
Karacabey	3533	ANKARA	
Yenişehir	3294	Polatlı	530
İnegöl	2219		
M. Kemalpaşa	1982		

Kaynak: Trakyabirlik 1994/95 Yılı Genel Kurul Raporu

Trakyabirliğe bağlı kooperatiflerin ortak ve sermaye durumlarını
Çizelge 4'de görülebilir.

Çizelge 4. Trakya Birliğe Bağlı Kooperatiflerin Ortak ve Sermaye Durumu

İLLER	Ortak Sayısı	Yüklenilen Sermaye (000 TL)	Ödenmiş Sermaye (000 TL)
Edirne	29.214	153.141.393	55.024.720
Kırklareli	22.413	111.161.214	43.673.835
Tekirdağ	26.182	140.358.106	73.980.909
Bursa	12.673	63.491.553	6.677.200
Çanakkale	10.037	59.183.000	13.852.519
Balıkesir	10.527	54.398.874	11.156.479
İstanbul	4.974	26.492.810	10.171.417
Sakarya	3.576	17.898.655	1.674.943
Kütahya	1.788	8.760.000	709.272
Afyon	2.407	12.035.000	587.527
Kocaeli	1.029	5.151.738	456.496
Aydın	657	6.494.016	2.147.255
Ankara	530	2.722.000	419.223
TOPLAM	126.007	661.288.362	220.531.800

Kaynak: Trakyabirlik 1994/95 Genel Kurul Raporları

Çizelge 4'den anlaşıldığı üzere yüklenilen sermayenin ancak %33'ü ödenmiş sermayeyi oluşturmaktadır.

Trakyabirliğin, ortak ve sermaye durumları ve yıllara göre gelişimi Çizelge 5'de verilmiştir.

Çizelge 5. Trakya Birliğin Yıllara Göre Ortak ve Sermaye Durumu

Yıllar	Ortak Sayısı	Yüklenilen Sermaye (Milyon TL)	Ödenmiş Sermaye (Milyon TL)
1988/89	125.242	56.792	6.569
1989/90	127.987	482.408	17.338
1990/91	126.952	561.796	26.749
1991/92	131.613	611.946	39.853
1992/93	138.546	667.008	99.375
1993/94	139.201	699.908	167.611
1994/95	126.007	661.288	220.531

Kaynak: Trakyabirlik 1988/89, 1989/90, 1991/92, 1992/93, 1993/94, 1994/95, Genel Kurul Raporları.

Ortakların yüklendiği sermaye 3186 sayılı yasaya göre hazırlanmış anasözleşmede aşağıdaki gibi belirtilmiştir. Ortaklar ilk ortaklık yılı içinde kooperatife teslimini taahhüt ettikleri ürün değerinin, ilk yıldan sonrada teslimini gerçekleştirdikleri ürün değerinin %30'u kadar sermaye taahhüdünde bulunurlar. İlk ortaklık yılına ait sermaye taahhüdüne esas olarak ürün değerinin bulunmasında, cins ve kalite itibariyle en yüksek ve en son alım fiyatı dikkate alınır. Bu fiyat desteklemeye tabi ürünler için yetkili kurul tarafından açıklanan alım fiyatıdır. Birliğe bağlı kooperatifler ise ortakların taahhüt ettikleri sermayenin %80'ini birliğe ödemeyi taahhüt ederler.

Trakyabirlik'in ortak sayısı 1994/95 işyılı itibarıyla 126.007'dir. Trakyabirlik'ten son bir yıl içinde 13.194 kişi ortaklıktan çıkmış veya çıkarılmıştır.

Trakyabirlik'in bölge ekonomisine gerek istihdam açısından gerekse ekonomik alanda büyük katkıları vardır. Bursa Karacabey ve Tekirdağ Entegre Tesisleri ile ülkemiz ekonomisi içinde önemli yer tutmaktadır. Ayrıca, ürünlerin alımı ve üreticilere sağladığı hizmetler ile de büyük yarar sağlamaktadır.

Türkiye genelinde ayçiçeği üretimi ortalama 750-800 bin ton olup Trakyabirlik'in ortalama alımı 200-250 bin tondur. Bu rakamlarda Trakyabirlik'in ülke ekonomisindeki yerini net bir biçimde göstermektedir.

Trakyabirliğin yıllara göre satın aldığı ürün miktarı değişmektedir. Özellikle piyasa fiyatının üstünde bir fiyat verildiğinde ürün alımlarında artış görülmektedir. Eğer belirlenen fiyat o yılki piyasa fiyatının altında kalıyorsa, ortakların ve diğer üreticilerin diğer firmalara ürün vermesi nedeniyle ürün alımı miktarında düşme yaşanmaktadır.

Ortak ve üreticilerine hizmet götürmeyi amaç edinmiş olan Trakyabirliğin faaliyet alanı, götürülen hizmetlere göre 13 ile yayılmıştır. İş hacminin büyümesi nedeniyle hizmetlerin gereği gibi yapılabilmesi, ürünlerin tanıtılması, sürümün sağlanması gibi faaliyetler ekonomik açıdan işletmelerde maliyeti yükseltmektedir. Bu bölgelerde ortaklara götürülen hizmet eşit derecede olmamaktadır.

Örneğin Polatlı ve Aydın kooperatiflerinin bulunduğu yerlerde ayçiçeği ekiminin çok az olması, alınan ürünlerin Tekirdağ ve Karacabey'de bulunan işletmelere taşınması maliyetleri de yükseltmektedir.

5.4. Ortaklara Götürülen Hizmetler

Trakyabirlik, ortak ve üreticilerinin üretmiş olduğu ayçiçeği ürününü değerlendirmek amacıyla ayçiçeği alım faaliyetlerinde bulunmaktadır. Ayrıca ortaklarının ihtiyaç duyduğu çeşitli tarımsal girdi ve gereçleri temin ederek ortaklarının istifadesine sunmaktadır.

1994/95 işyılında kooperatifler aracılığı ile ortak ve üreticilere 1.708 milyar TL civarında gübre, tohum, zirai ilaç, zirai alet ve karma yem gibi tarımsal girdiler yanında, birlik üretimi olan rafine yağ ve margarin satışı yapılmış olup, bunun 1.180 milyar lirası aynı (emtiama) kredi olarak kullanılmıştır.

Ortaklara kullanılan girdiler içerisinde en fazla payı yem almakta, bunu gübre ve tohum izlemektedir.

Ortaklara sözkonusu bu tarımsal girdi ve ihtiyaç maddelerinin kredili olarak karşılanması yanında, akaryakıt ve çapalama giderlerinin karşılanması amacıyla 62.7 milyar liralık nakdi kredi kullanılmıştır.

Trakyabirlik tarafından kooperatif ortaklarına kullanılan bu kredilerle ilgili olarak T.C. Ziraat Bankası veya diğer bankalardan herhangi bir kredi kullanılmamıştır.

Bu rakamlardan görüleceği üzere açılan bu kredilerin ortak ve üreticilere, bir an olsun kullanılmadığı düşünüldüğünde bölgedeki verimin ve dolayısıyla rekoltenin büyük düşme göstereceği bir gerçektir.

Bu sebeple birliğe bağlı olan üreticilerin iktisadi gelirlerinde kooperatifler aracılığıyla Trakyabirlik önemli bir yer tutmaktadır.

Çizelge 6. 1994/95 İşyılında Trakya Birliğinin Ortaklarına Sağladığı Tarımsal Girdi ve Ürünler

Girdi ve Ürün Cinsi	Miktarı (Ton)	Tutarı (Milyon TL)	Kredili Satış Tutarı (Milyon TL)
Gübre	57.538	551.222	546.809
Tohum (Hibrit ayçiçeği)	407	112.953	109.257
Zirai ilaç	113	25.951	23.482
Zirai alet	Çeşitli	6.236	4.933
Fenni yem	114.999	648.931	453.284
Rafine yağ	6.600	270.712	37.942
Margarin	1.753	91.762	5.085
TOPLAM		1.707.809	1.180.794
		Akaryakıt Çapalama Kredisi	62.723
		Genel Toplam	1.243.518

Kaynak: Trakyabirlik 1994/95 Genel Kurul Raporları

Çizelge 7. Trakya Birliğinin Yıllara Göre Gübre Satışları

Yıllar	Satılan Miktar (ton)	Tutarı (Milyon TL)
1988/89	83.989	28.928
1989/90	52.424	11.751
1990/91	54.815	22.371
1991/92	67.442	40.106
1992/93	58.318	77.251
1993/94	59.757	112.119
1994/95	57.539	551.222

Trakyabirlik ayçiçeği ve buğday ekiminde kullanılan gübreleri kredili olarak ortaklarına dağıtmaktadır.

Trakyabirliğin satışını yaptığı gübre miktarı özellikle 1989/90, 1990/91 işyılında bir düşüş göstermiştir. O dönemde Trakyabirlik'de sürekli yönetici değişiklikleri olmuş ve piyasa ile bağlantı kurulmasında gecikilmiştir. Bu nedenle yeterli miktarda gübre dağıtımını gerçekleştirilmemiştir (Özdemir, 1994). 1988/89'da 1991/92 işyılına kadar yaklaşık %68'lik bir azalış göstermiştir.

Trakyabirlik 1994/95 işyılında ortaklarına toplam 57 ton gübre satışı yapmıştır. Satış tutarı 551 milyar TL olan bu gübrelerin satışı ile ilgili olarak ortaklarına 546 milyar TL kredi kullandırılmıştır.

Çizelge 8. Trakya Birliğin Yıllara Göre Hibrid Ayçiçeği Tohumluğu Satışları

Yıllar	Satış Miktar (ton)	Tutarı (Milyon TL)
1988/89	1.665	13.676
1989/90	721	7.883
1990/91	381	6.771
1991/92	491	18.864
1992/93	427	29.489
1993/94	483	44.425
1994/95	407	112.953

Kaynak: 1988/89-1994/95 Genel Kurul Raporları

Trakyabirlik, verim ve kalite bakımından yüksek vasıflı, hastalıklara dayanıklı ayçiçeği tohumlarının temini bu tohumların, ortak ve üreticilerine dağıtılması ve hibrid tohumluk kullanımının yaygınlaştırılması için gerekli çalışmalar yapmaktadır. Hibrid ayçiçeği tohumluk satışları 1988/89 yılında 1.665 ton iken son işyılında bu rakam 407 ton'a kadar düşmüştür.

Buna neden olarak, tohumluk fiyatlarının yüksekliği, ekim nöbetinde buğdayın getirisinin ayçiçeğine göre daha fazla olmasından dolayı çiftçilerin buğday ekimine yönelmesini gösterebiliriz (Özdemir, 1994). 1994/95 kampanya döneminde 112 milyar TL tutarında 407 ton Hibrid tohumluk peşin ve kredili olarak ortak ve üreticilere satılmıştır.

Trakyabirlik tarafından buğday ve ayçiçeği tarlalarında yabancı otlarla mücadelede kullanılmak üzere 1980 yılından başlayarak zirai ilaç satışı gerçekleştirilmektedir (Çizelge 9).

1994/95 işyılında ortak başına 1.1 kg zirai ilaç kullanımı gözlenmektedir.

Çizelge 9. Trakya Birliğin Yıllara Göre Zirai İlaç Satışları

Yıllar	Satış Miktar (ton)	Tutarı (Milyon TL)
1988/89	367	2.956
1989/90	132	1.921
1990/91	146	2.884
1991/92	233	6.153
1992/93	115	5.953
1993/94	120	9.830
1994/95	113	25.991

Kaynak: 1988/89-1994/95 Genel Kurul Raporları

Trakyabirliğin 1988/89 işyılında zirai ilaç satışları 367 ton iken son işyılında 113 ton'a düşmüştür (Çizelge 10).

Çizelge 10. Trakya Birliğin Yıllara Göre Zirai Alet ve Ekipman Satışları

Yıllar	Satış Miktar (Milyon TL)
1988/89	1.445
1989/90	632
1990/91	179
1991/92	77
1992/93	157
1993/94	656
1994/95	6.236

Kaynak: 1988/89-1994/95 Genel Kurul Raporları

1993 yılının ikinci yarısından sonra zirai alet ve ekipman satışı konsinye usulü satışlar ile gerçekleştirilmiştir. Bu satışta firmalar satılmak üzere Trakya Birliğe istedikleri miktarda ve kendi şartları dahilinde, kendi belirledikleri fiyatlarla zirai alet ve ekipman bırakmaktadırlar. Trakyabirlik sadece satış yapmakta ve sattığı miktar oranında komisyon almaktadır. Tablo incelendiğinde 1994/95 işyılında satış tutarı oldukça belirgin bir şekilde artmıştır. Trakyabirliğin son işyılında daha çok zirai alet ve ekipman sattığı görülmektedir.

Trakyabirliğin ortaklarına sunduğu hizmetlerin içinde fenni yem, rafine ayçiçek yağı ve margarin satışları. "Trakyabirliğin İşletmeleri ve Üretim Faaliyetleri" başlıklı bölümde ayrıntılı olarak açıklandığı için konu burada tekrarlanmaktan kaçınılmıştır.

Trakyabirliğe ortak üreticiler tarafından laboratuvarlara getirilen toprak numuneleri, fiziksel ve kimyasal özellikleri tespit edildikten sonra ekilecek bitki cinslerine göre verilen gübrelerin cins ve miktarları raporda belirtmektedir.

Trakyabirlik bu tahlilleri ortaklarına ücretsiz olarak yapmaktadır. Ancak son zamanlarda toprak tahlil laboratuvarlarının gereken etkinliği gösteremediği gerekçesi ile kapatılması düşünülmektedir.

Çizelge 11.Trakya Birliğin Yıllara Göre Ortaklarına Kullandığı Akaryakıt ve Çapalama Kredisi

Yıllar	Akaryakıt ve Çapalama Kredisi (Milyon) TL
1988/89	3.328-
1989/90	-
1990/91	18.455-
1991/92	30.312-
1992/93	87.196-
1993/94	-
1994/95	63.000-

Kaynak Trakyabirlik 1988/89...1994/95 Genel Kurul Raporları

Trakyabirlik ortaklarının tarımsal faaliyetleriyle ilgili olarak çeşitli tarımsal girdilerin aynı olarak temini yanında, tarla hazırlığı ve çapalama esnasında ihtiyaç duydukları akaryakıt ve çapalama işçiliği giderlerini karşılamak amacı ile ortaklarına teslim ettikleri ürünlerin 500 kg'dan sonra her kg'ı için 2.500 TL akaryakıt çapalama kredisi kullandırmaktadır.

1994/95 işyılında ortaklara kullandırılmış olan akaryakıt ve çapalama kredisi 63 milyar TL'dir.

5.5. Ürünlerin Alım, İşleme ve Satışı

Faaliyet konusuna giren ürünlerin hasat zamanlarına göre kooperatif veya birlikler işyılı tespit ederek, kampanya dönemi de denilen bu hasat zamanında ürün alım görevini yürütürler.

Birlikler ya da kooperatifler kampanya başlangıcından önce ürünün hangi kalitede, hangi şartlarda ve hangi fiyatla teslim alacaklarını saptar ve ilan ederler. Saptanan bu fiyatlara barem fiyat denir. Barem fiyatı iç ve dış piyasa koşulları, stok ve rekolte miktarları gözönünde bulundurularak belirlenmektedir. Bu fiyatların maliyet fiyatlarının üzerinde tespitine dikkat edilmektedir. Barem fiyatlar günün koşullarına göre bazen yıl içinde değişebilmektedir. Kooperatiflere ürün teslim eden ortaklara, teslim edilen ürün miktarının, barem fiyatları üzerinden hesaplanan değerinin bir kısmı elde mevcut mali kaynaklar nispetinde avans olarak ödenmektedir. Burada maliyet fiyatları baz alınmaktadır. Ancak eldeki kaynaklar, nakit olarak oranlanarak bu maliyet fiyatlarına göre dağıtılır.

Birlik ve kooperatiflerce teslim alınan ürünler işlenerek iç ve dış piyasalara satılmaktadır. Dönem sonunda bir kâr ortaya çıkarsa (masraflar düşüldükten sonra) bu kâr teslimatları oranında ortaklarına dağıtılmaktadır. Zarar sözkonusu olursa önsözleşme gereği ya daha önce ayrılmış yedek akçe ve fonlardan karşılanır ya da ortaklardan oran

dahilinde tahsil edilir. Ancak kooperatifin ürün barem fiyatını asgari maliyet fiyatı şeklinde tespit etmesi esastır.

Böylece ortak ürününü kooperatife satmış değil, teslim etmiş sayılır. Ürünle ortağın ilişkisi o ürünün, kooperatif ve birlik tarafından satışına kadar sürer. Bu nedenle de ürün tesliminde ortağa ödenen para ürün bedeli olmayıp avanstır. Bu tür ürün alımları normal olup ortak ürünleri alımı niteliğindedir (Mülayim, 1995).

1994/95 işyılında Birlik Yönetim Kurulunun 15-16.08.1994 tarih 2/18 sayılı oturum kararı ile ayçiçeği alım fiyatı 30.09.1994 tarihine kadar 8.500 TL, 1 Ekim 1994 tarihinden itibaren 8.500 TL'nin dolara endekslenmesi suretiyle bulunacak fiyat, uygulanarak alım yapılması kararlaştırılmıştır (1995 yılında ayçiçeği ürün taban fiyatı 18.000 TL)dır.

Trakyabirlik ortaklarından ayçiçeği alım işlemleri sırasında %3 oranında sermaye kesintisi, ortak olmayan üreticilerden ise %4 oranında Birlik Mâli Yapı Güçlendirme Fonu kesintisi yapılmakta, ayrıca ürün bedelleri üzerinden %0.5 Tanıtım, Reklâm ve Eğitim Fonu kesintisi yapmaktadır.

Çizelge 12. Trakyabirliğin Yıllara Göre Ayçiçek Alımları

Yıllar	Ortak İçi Alımlar (Ton)	Ortak Dışı Alımlar (Ton)	Toplam Miktar (Ton)	Toplam Tutarı (Milyon TL)
1988/89	211.639	797	212.436	78.824
1989/90	443.139	8.962	452.100	296.949
1990/91	272.750	308	273.057	235.596
1991/92	293.941	5.023	298.964	452.229
1992/93	581.325	7.641	588.966	1.518.530
1993/94	287.244	929	288.174	1.155.535
1994/95	92.425	168	92.594	881.518

Kaynak: Trakyabirlik 1988/89, 1989/90, 1990/91, 1991/92, 1992/93, 1993/94, 1994/95 Genel Kurul Raporları

3186 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu'na göre ortaklar ürünlerini kendi ihtiyaçları olan miktarı ayırdıktan sonra kooperatife teslim etmek zorundadırlar.

Trakyabirliğin ayçiçeği alımı 1988/89 işyılından 1989/90 işyılına yaklaşık %100 bir artış göstermiştir. Ortak içi alımlardaki artış ortak dışı alımlarda da gözlenmektedir. Çizelgeyi incelediğimizde bir sonraki yıl aynı oranda bir düşüş gözlenmektedir. En yüksek alımlar 1992/93 işyılında gerçekleşmiştir. Bu dalgalanmalar daha önce de belirtildiği gibi piyasaya göre taban fiyatının yüksek ya da düşük belirlenmesi ve üreticilerin bazı yıllar piyasaya yönelmesi veya çekilmesi nedeniyle olmaktadır. Son yıllara bakacak olursak, 1994/95 işyılında ürün alımları gözle görülebilecek oranda bir düşüş göstermiştir. 1995/96 işyılında ise ürün alımları iki katı artış göstererek 200 bin tona yaklaşmıştır.

1994/95 işyılında Trakyabirlik tarafından 92 bin ton ortak içi, 168 ton ortak dışı yağlık ayçiçeği ürünü mübayaa edilmiş olup, mübayaa edilen söz konusu ürünlerin alım tutarı toplamı 881 milyar TL.dir (Çizelge 12). Mübayaa edilen bu ürünlerin bedelleri sermaye, fon ve yapılan borç tahsilatları neticesi yaratılan kaynaklar ile satış hasılatlarının ürün bedeli ödemelerinde kullanılması suretiyle ödenmiştir.

Trakyabirlik entegre tesisleri yem fabrikasında fenni yem üretiminde kullanılmak üzere buğday ve arpa alımında da bulunmaktadır. Trakyabirlik karma yem fabrikasının yem üretiminde kullanılmak üzere 1994/95 işyılında 26 bin ton buğday, 7 bin ton arpa mübayaa etmiştir. Mübayaa edilmiş olan buğday ve arpanın alım tutarı 115 milyar TL olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 13).

Çizelge 13. Trakya Birliğin Yıllara Göre Buğday ve Arpa Alımları

Yıllar	Buğday Alımı (ton)	Arpa Alımı (ton)	Toplam Yutarı (Milyon TL)
1988/89	12.424	413	4.488
1989/90	18.361	717	9.290
1990/91	17.599	565	8.855
1991/92	45.300	984	29.562
1992/93	10.640	210	11.817
1993/94	31.767	5.390	69.351
1994/95	26.462	7.751	115.379

Kaynak: Trakyabirlik İlgili İşyılına Ait 1988/89, 1989/90, 1990/91, 1991/92, 1992/93, 1993/94, 1994/95 Faaliye Raporları.

Buğday alımı en çok 1991/92 işyılında 45 bin ton'a çıkmıştır. Daha sonraki 1992/93 yılında büyük oranda düşme görülmüştür.

Arpa alımlarında ise 1991/92 yılına kadar artan oranda yükselme görülmektedir. En fazla arpa alımı 1994/95 işyılında gerçekleşmiştir.

Yıllara göre Trakyabirlikçe işlenen ayçiçeği miktarları dalgalanmalar göstermekte olup 1994/95 işyılında 104 bin ton ayçiçeği ürünü işlenmiştir (Çizelge 14).

Çizelge 12 ve 14 karşılaştırıldığında, yıllar itibariyle alımı yapılan ayçiçeğinin tamamının işlendiği görülür. İşlenen ayçiçeği miktarının alımı yapılan ayçiçeği miktarından fazla çıkmasının nedeni yağlık ayçiçeği stoklarından kaynaklanmaktadır.

Son işyılına baktığımızda (1994/95) 104 bin ton ayçiçeği işlenmesine karşılık 92 bin ton ayçiçeği alımı yapılmıştır. Oysaki bir önceki işyılında stokta ürün kalmadığı halde 10 tona yaklaşan ürün fazlası görülmektedir. İlk defa fabrikaların boşa çalışmaması için Arjantin'den yağlık ayçiçeği ithal edilmiştir.

Çizelge 14. Yıllar İtibariyle Trakyabirlik Tarafından Alımı Yapılan Ayçiçeğinin İşlenen Miktarı

Yıllar	Toplam Ayçiçeği Alım Miktarı (bin ton)	İşlenen Ayçiçeği Miktarı (bin ton)
1988/89	212	213
1989/90	452	462
1990/91	273	314
1991/92	298	330
1992/93	588	597
1993/94	288	296
1994/95	92	104

Kaynak: Trakyabirlik 1988/89-1994/95 Faaliyet Raporları

Ürünün işlenmesi ile ilgili tablo şöyledir;

1994/95 işyılı mübayaası	:	92.594.231 kg
Entegre tesislerinde üretilen	:	7.420 kg
Kooperatiflerin depo fazlası	:	818.787 kg
*İthal edilen yağlık ayçiçeği	:	+ 10.745.945 kg
Toplam	:	104.166.383 kg
Birlikçe işlenen ayçiçeği miktarıdır.		

Trakya Birlik entegre tesislerinde 90 bin ton ve Karacabey yağ fabrikasında da 75 bin ton olmak üzere toplam 165 bin ton ayçiçeği işleme kapasitesine sahiptir. 1994/95 yılında 104 bin ton ayçiçeği işlenmiş ve dolayısıyla %65'lik bir kapasite kullanım farkı ortaya çıkmıştır. Diğer yıllarda 165 bin tonun üzerinde tohum işlenmiş ve tüccara ve sanayiciye satılmıştır.

Çizelge 15. Trakyabirlik Tarafından Yıllar İtibariyle Yapılan Ham Ayçiçek Yağı Satışı

Yıllar	Satış Miktarı (ton)	Satış Tutarı (milyon TL)
1988/89	29.066	29.032
1989/90	18.872	17.344
1990/91	84.594	182.955
1991/92	48.117	165.208
1992/93	155.868	1.028.813
1993/94	18.834	300.198
1994/95	9.781	222.962

Kaynak: Trakyabirlik 1988/89-1994/95 Faaliyet Raporları

Trakyabirlik tarafından 1994/95 işyılında üretilen toplam 9 bin ton ham yağın 222 milyar TL'lık bedelle satışı gerçekleşmiştir.

1991/92 işyılında hamyağ ithalinden alınan fonların düşürülmesi nedeniyle hamyağ satışı düşmüştü, 1992/93 işyılında ise fonların tekrar yükselmesi sonucu hamyağ satışı artmıştır. Bunun yanında Trakyabirliğin elindeki hamyağ stoku ve diğer firmalara fason olarak ayçiçeği işletip işletmediği de hamyağ satışındaki değişimi etkilemektedir.

Çizelge 16. Trakyabirlik Tarafından Yıllar İtibariyle Kullanılan Ham Yağ Miktarları

Yıllar	Ham Yağ Miktarı (Ton)
1988/89	44.509
1989/90	30.277
1990/91	66.604
1991/92	59.947
1992/93	61.561
1993/94	55.918
1994/95	58.751

Kaynak: Trakyabirlik 1988/89-1994/95 Genel Kurul Raporları

Trakyabirlik tarafından 1994/95 işyılında toplam 58 bin ton ham ayçiçek yağı kullanımı gerçekleştirilmiştir. Bu hamyağ rafine yağ ve margarin üretimi amacıyla kullanılmıştır.

Çizelge 17. Trakyabirlik Tarafından Yıllar İtibariyle Yapılan Küspe Satışı

Yıllar	Satış Miktarı (ton)	Satış Tutarı (milyon TL)
1988/89	61.735	13.452
1989/90	50.798	17.625
1990/91	57.542	27.176
1991/92	48.589	39.612
1992/93	52.482	59.837
1993/94	54.680	134.546
1994/95	17.055	75.023

Kaynak: Trakyabirlik 1988/89-1994/95 Genel Kurul Raporları

Fabrikalarda ayçiçeğinin işlenmesi sonucunda küspe elde edilmektedir. 1994/95 işyılında 17 bin ton küspe elde edilmiş ve 75 milyar liralık satışı gerçekleşmiştir. Küspe satışı bir önceki yıla göre 1994/95'de büyük ölçüde düşmüştür. Trakyabirlik küspeyi kendi yem fabrikalarında kullanmakta, fazlasını başka yem fabrikalarına satmaktadır. Düşüşün diğer bir nedeni de ayçiçeği alımının diğer yıllara oranla daha az miktarda olmasındandır.

Çizelge 18. Trakyabirlik Tarafından Yıllar İtibariyle Yapılan Ham Yağ Tortusu Satışları

Yıllar	Satış Miktarı (ton)	Satış Tutarı (milyon TL)
1988/89	-	-
1989/90	2.877	313
1990/91	1.297	293
1991/92	384	88
1992/93	1.035	698
1993/94	-	-
1994/95	-	-

Kaynak: Trakyabirlik 1988/89-1994/95 Genel Kurul Raporları

Çizelge 19'a göre 1992/93 işyılında 1.035 ton hamyağ tortusu 698 milyon TL'ye satılmıştır. Son iki yılda satış sözkonusu olmamıştır.

Çizelge 19. Trakyabirlik Tarafından Mübayaa Edilip Yağ Sanayicilerine Satışı Yapılan Yağlık Ayçiçeği Miktar ve Tutarları

Yıllar	Satış Miktarı (ton)	Satış Tutarı (milyon TL)
1988/89	21.328	11.755
1989/90	134.514	93.563
1990/91	116.067	120.376
1991/92	131.590	210.354
1992/93	84.825	259.310
1993/94	121.231	900.310
1994/95	-	-

Kaynak: Trakyabirlik 1988/89-1994/95 Genel Kurul Raporları

İhtiyacından fazlasını satan Trakyabirlik 1994/95'de yağlık ayçiçeği satmamıştır ve aldığı bütün ayçiçeğini sadece kendisi işlemiştir.

Çizelge 20. Trakyabirlik Tarafından Yıllar İtibariyle Yapılan Rafine Yağ ve Margarin Satışı

Yıllar	Rafine Yağ ve Margarin Satış Miktarı (ton)	Rafine Yağ ve Margarin Satış Tutarı (milyon TL)
1988/89	47.176	66.740
1989/90	23.009	46.205
1990/91	58.295	159.880
1991/92	49.996	246.911
1992/93	49.021	372.721
1993/94	49.134	882.084
1994/95	51.315	2.182.721

Kaynak: Trakyabirlik 1988/89-1994/95 Genel Kurul Raporları

Kooperatiflerce ayçiçeği alımı yapılan ve yağ sanayicilerine satılan 51 bin ton yağlık ayçiçeği ürününün satışı karşılığı 2 milyar TL tahsil edilmiştir. Çizelge 20'ye baktığımızda rafine yağ ve margarin satışında yıllar itibariyle ayçiçeği alımına bağlı olarak dalgalanmalar görülmektedir.

Satışlardaki dalgalanmalar reklam ve pazarlama hizmetlerinin yetersizliğinden de kaynaklanmaktadır.

Çizelge 21. Yıllara Göre Trakyabirliğin Yağlık Ayçiçeği ve Ham Yağ Stok Durumu

Yıllar	Yağlık Ayçiçeği Miktarı (ton)	Stok Tutarı (milyon TL)	Ham Ayçiçek Yağı Miktar (ton)	Stok Durumu Tutarı (milyon TL)
1988/89	8.663	4.782	25.817	34.466
1989/90	39.093	29.847	99.935	161.895
1990/91	29.093	33.458	26.971	68.776
1991/92	-	-	12.500	53.751
1992/93	-	-	17.373	140.727
1993/94	-	-	23.994	-
1994/95	-	-	4.429	-

Kaynak: Trakyabirlik 1988/89-1994/95 Genel Kurul Raporları

Trakyabirliğin ayçiçeği ürünü ve hamağ stok durumu 1989/90 işyılında en yüksek düzeydedir.

5.6. Devlet Destekleme Politikaları ve Trakyabirlik

Tarım Satış Kooperatiflerinde destekleme alımları 3186 sayılı yasanın 27. ve anasözleşmenin 50. maddelerinde düzenlenmiştir. Buna göre, kooperatif ve birliklere, Bakanlar Kurulu veya yetki vereceği bakanlık ya da kurul tarafından ortak veya ortak olmayan üreticilerden devlet adına ürün satın alınması görevi verilebilir şeklindedir.

Destekleme alımları aslında, üreticilerin sadece fiyat yolu ile korunması ve desteklenmesi amacını güden ve devletin bu alımları yapacak yeterli kuruluşları olmadığı için birliklere yaptırılan sosyal ve politik nedenlerle sürdürülme zorunluluğu duyulan alımlardır (Mülayim, 1992). Bu alımlar nedeniyle de devlet kooperatif ve birliklerin iç işlerine karışarak ve kooperatifçilik anlayışından uzaklaşarak, sözde kooperatifler olmalarına yol açmaktadır.

Ayrıca ortak olmayanların da ürünleri destekleme alımları çerçevesinde alındığı için, kooperatif ortağı olmanın ve kooperatifleşmenin anlamı kalmamaktadır.

Bugün yapılan destekleme alımları nedeniyle devletin kasasından çıkan paralar Tarım Satış Kooperatiflerinin zararı gibi görülmekte ve alternatif destekleme modelleri denenmektedir. Oysa ki devletin kasasından çıkan bu paranın bir bölümü sosyo-ekonomik nedenlerle çiftçiye verilmek istenilen destektir. O nedenle de bu paranın tamamını ticari anlamda zarar olarak görmek hatalı olur.

Esasen bugün çiftçisini destekleyip, korumayan herhangi bir devlet yoktur. Esas sorun çiftçinin, ne kadar ve nasıl destekleneceğidir (Güngör, 1995).

Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri ile Bakanlık arasında sıkı bir bağımlılık sözkonusudur. Bu bağımlılık yerel kooperatiflerle birlikler ve bağlı işletmelerle birlikler arasında da vardır.

Bu sıkı bağımlılık; destekleme fiyatlarının belirlenmesi, destekleme döneminin başlangıç ve bitiş tarihlerinin saptanması, ürünlerin ilk işleme işletmelerinin (örneğin pamuk için çırçır, üzüm için üzüm işleme tesislerinin) açılma ve kapanma tarihlerinin belirlenmesi, işçi alımları sayı ve süresinin tesbiti, destekleme alımları kredisi ve faizinin belirlenmesi, destekleme faaliyeti için yapılacak birlik ve yerel kooperatif yatırımları için izin verilmesi, daimi personel atanması, kadro hareketleri gibi çok geniş bir alanı kapsamaktadır (TARIŞ, 1993).

Herşeyden önce, devletin birdenbire sistemden elini çekmesi, geride pek çok "güç boşlukları" ve "işlev boşlukları" bırakacaktır. Devletin çekildiği alanlarda oluşacak boşluklar belli bir geçiş süreci içinde mutlaka yeni önlemlerle doldurulmalıdır. Devlet, bu süreç içinde kooperatiflerin zayıf veya yetersiz kalabilecekleri hassas stratejik

noktalarda, kooperatiflerin yerine geçerek değil, onları tamamlayacak biçimde ve sürede destek olmalıdır (Duymaz, 1995).

Trakyabirlik destekleme alımları ile ayçiçeği piyasasına girerek fiyatları etkiler ve üreticilerin zarar görmesini önler. Fiyatların aşırı düşmesi ve çiftçinin emeğinin karşılığını alamaması gibi durumlara engel olur.

Ortakların desteklenmesi sadece fiyat yönünden olmaz. Ortakların üretimlerine ucuz girdi sağlayarak ve teknik bilgi yardımıyla bulunarak da katkıda bulunulur (Aksoy, 1987).

Destekleme yıllarında ortaya çıkan zararın temel sebeplerinden bir tanesi yüksek faizlerdir. Ayrıca daha önemlisi Devletin destekleme ile görevlendirdiği birliğin yaptığı toplam ayçiçeği alım miktarı iç piyasada uygun koşullarda eritilmeden, dünya borsasından ayçiçeği veya hamyağ ithalatına izin vermesi (genellikle bu ayçiçeği fiyatı taban fiyatın altındadır) bu yüksek zararın doğmasına neden olmaktadır.

Bugünkü şekli ile yapılan destekleme amacına uygun değildir. Ancak tarımsal ürünlerin ve bunların üreticilerinin devlet politikaları ile desteklenmesi ve korunması genel anlamda "devlet desteklemesini" zorunlu hale getirmektedir. Trakyabirliğin örgütlü kurum olarak bu politikanın izlenmesinde ve uygulanmasında önemli bir yeri olduğu unutulmamalıdır.

Devlet yönetime müdahale etmemeli ama hem üreticileri ve hem de tüketicileri korumak için AB'de olduğu gibi mâli destekte bulunmalıdır.

5.6.1. Destekleme Alımları

Destekleme alımlarında Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca Tarım Satış Kooperatiflerine ödenecek hizmet komisyonunun miktarı, ödeme şekli, ürün fiyatları, ortak ve ortak olmayanlardan yapılacak sermaye ve diğer kesintilerin oranları, ürünlerin alımı, muhafazası, rehin

edilmesi, işlenmesi, değerlendirilmesi, alımların denetlenmesi, ürünlerin depolardan çekilmesi, nakledilmesi, sigortalanması gibi esaslar önceden belirlenir.

Çizelge 22.Trakyabirliğin Destekleme Kapsamında Faaliyet Gösterdiği Yıllar ve Alım Fiyatları

Yıllar	Destekleme Faaliyet Yılları	Alım Fiyatı (TL)
1985/1986	-	135.-/155.- arası
1986/1987	-	168.-/174.- arası
1987/1988	-	215.-
1988/1989	Dışı	370.-
1989/1990	-	650.-/726.-arası
1990/1991	Dışı	850.-/940.- arası
1991/1992	-	1.500.-/1.550.-/1.600.
1992/1993	-	2.500.-/2.600.-/2.700.-/2.800.
1993/1994	-	4.000.-/4.150.-/4.300.-/4.450.
1994/1995	Dışı	9.550.-/10.165.-/10.565.-/10.810.
1995/1996	Dışı	18.000.-

Kaynak: Tarkya Birlik 1985/86... 1995/96 Genel Kurul Raporları

Çizelge 22'de görüldüğü gibi 1994 yılından sonra Trakyabirlik destekleme dışı (Birlik Yönetim Kurulunun 15-16/08/1994 tarih ve 2/18 sayılı kararı ile) faaliyetlerini sürdürmüştür. Destekleme kapsamından çıkması zorunlu olarak Trakyabirliğin birtakım kararlar almasına neden olmuştur. Destekleme kapsamında iken ortaklara dağıtılan imkanlar sınırlandırılmıştır. Ortak ve kooperatif ilişkileri zayıflamıştır. Bu nedenlerle Trakyabirlik ekonomik olmayan üniteleri ya ekonomik hale getirmeye çalışmalı ya da faaliyetlerine son vermelidir.

Trakyabirlik 1995/96 işyılında piyasayı 18.000 TL ile açmıştır. Piyasadan çekilmesi ile piyasa fiyatı 14.000 TL'ya kadar düşme göstermiştir. Trakyabirliğin destekleme kapsamından çıkması ile sadece birliğe ortak olan üreticilerin ürünlerinin alınması yoluna gidilmiştir.

Çizelge 22'de Trakyabirliğin devlet adına destekleme ile görevlendirildiği ve destekleme dışı bırakıldığı yıllar görülmektedir.

Desteklemeye ait iş yıllarında ürüne uygulanan fiyat, serbest piyasa koşullarına göre oluşan barem fiyat olmayıp, devlet tarafından açıklanan taban fiyattır. Devlet tarafından açıklanan taban fiyatlar genellikle serbest piyasa koşullarında oluşan barem fiyatların üzerindedir. Nedeni ise; destekleme ile görevlendirilen birliğin, piyasada büyük alıcı konumunda bulunması dolayısı ile, devlet tarafından gönderilen plasmanların devir hızlarının yavaş olması yani ürününü teslim eden üreticinin ürün bedelini teslimattan bir süre sonra (1 ile 2 ay arası) almasından dolayı fiyatlar yüksek tutulmaktadır. Serbest piyasada ise tüccar daha düşük fiyatla ve peşin olarak ürün alımında bulunur.

5.6.2. Destekleme Kredileri

3186 sayılı kanunun 54. maddesi gereğince "Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu" ürün bedellerinin ödenmesi ve ürünlerin alımından satışına kadar yapılacak masrafların karşılanması için gerekli kredilerin teminini ve kaynağını tespit eder.

3186 sayılı kanun ve anasözleşmeler ile Ziraat Bankası hükümlerine göre Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin kredi ihtiyacı esas itibarıyla Ziraat Bankası tarafından karşılanır.

Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri alımda ve satımda %4 oranında komisyonlar alarak Devlet adına destekleme alımları yapmakta ve bu alımların bedelleri kredi mevzuatında destekleme kredileri şeklinde görülmektedir.

Çizelge 23. Trakya Birliğe Yıllara Göre T.C. Ziraat Bankası Tarafından Ödenen Destekleme Kredileri

Yıllar	Destekleme Kredi Miktarı (milyon TL)
1988/1989	-
1989/1990	292.319
1990/1991	-
1991/1992	181.887
1992/1993	1.170.379
1993/1994	909.000
1994/1995	-

Kaynak: T.C. Ziraat Bankası Çalışma Raporları

Kredi miktarı ürün mübayaası miktarına göre değişim göstermektedir.

Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerine hizmetlerinin karşılığı olmak üzere ürün cinsine göre belli oranlarda "hizmet komisyonu" ödenir.

Çizelge 24. Ürün Cinsine Göre Hizmet Komisyonunun Miktarları

Ürün Cinsi	Hizmet Komisyon Oranı
Kuru İncir	%10
Tiftik	%5
Ayçiçeği, Soya ve Kolza	%4
Diğer Ürünler	%3

Kaynak: Nevzat Cizre-Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri sh. 665.

Not: Hizmet Komisyonunun ne şekilde kullanılacağı Bakanlıkça kararlaştırılır.

5.6.3. Desteklemeden Doğan Kâr ve Zararlar

3186 sayılı kanunun 55. maddesi gereğince alım faaliyetleri sonucunda bir kâr elde edilirse, bunun Sanayi ve Ticaret Bakanlığı iznine bağlı olarak ortaklara risturn olarak dağıtılması veya üretimi teşvik edici teşebbüs yatırımlarına yönlendirilmesi mümkündür.

Destekleme alımları sırasında devlet adına yürütülen bu komisyonculuk faaliyetleri sırasında ortaya çıkan "görev zararı",

devletin yol açtığı bir netice olup, özerk bir kooperatif yönetiminin karar ve işlemleriyle ortaya çıkan bir sonuç değildir.

Ortaya çıkan zararların çeşitli nedenleri vardır:

Kısa bir süre öncesine kadar uygulanan destekleme politikası sistemine göre, kooperatifler tarafından yüksek fiyatla satın alınan ürünler, devletin kararlaştırdığı ve kimi zaman alım fiyatının altında kalan düşük bir fiyattan satılabilmektedir. Bu durumda, ekonomideki başkaca aktörler ihya edilirlerken, kooperatiflere hamallık yaptırılmış olmaktadır. Bu uygulamada Birliklere TCZB tarafından kullanılan alım kredileri, devlet veya Birlikler tarafından zamanında geri ödenmediği için yüksek kredi maliyetleri, ürünlerin stok değerlerine ilave edilmektedir. Birliklerce satın alınan ürünlerin uzun süre satılmayıp, depolarda bekletilmesi sonucunda da ürünlerin stok değerleri, dolayısıyla zararları da çığ gibi artmış olmaktadır (Duymaz, 1995).

3186 sayılı yasayla Bakanlığa her konuda bağlı olunulması ve de uzun yıllar destekleme alımları yapılması sonucu kooperatifçiliğin dejenere edilmesi tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin zarar nedenleri arasında belirtilmiştir.

Ayrıca yapılan bir araştırmada, Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin zarar nedenleri;

- Destekleme Fiyatları Yüksek Olduğu İçin,
- Kooperatif ve Birliklerde Fazla Eleman Çalıştırıldığı İçin,
- Kooperatif ve Birliklerde Partizanlık Yapıldığı İçin,
- İyi Yönetilmedikleri İçin.
- Yeterli Sermayeye Sahip Olmadıkları İçin,
- Alınan Kredilerin Faizleri Yüksek Olduğu İçin,
- 3186 Sayılı Kanunla Bakanlığa Her Konuda Bağlı Oldukları İçin,

- Uzun Yıllar Sürekli Destekleme Alımları Yapılması Kooperatifçiliği Dejenere Ettiği İçin olarak sıralanmıştır (Güngör, 1995).

Çizelge 25. Trakya Birliğin Yıllara Göre Destekleme Kâr-Zarar Durumu

Yıllar	Geçici Kar (Milyon TL)	Geçici Zarar (Milyon TL)	Keşinleşen Zarar (Milyon TL)
1988/89	-	-	
1989/90	-	197.958.-	325.644.-
1990/91	-	-	
1991/92	-	173.421.-	211.853.-
1992/93	-	692.235.-	1.020.110.-
1993/94	221.854	-	173.355.-
1994/95	-	-	
1995/96	-	-	

Kaynak: Trakyabirlik 1988/89...1995/96 Genel Kurul Raporları

Çizelge 25'e baktığımızda ilgili faaliyet yıllarında destekleme kapsamı içinde Trakyabirlik hep zarar etmiştir. Ancak desteklemedeki son yıl olan 1993/94 işyılında görünen 221 Milyar TL. geçici kârın o işyılında ortaya çıkan hamyağ fiyatlarındaki aşırı artıştan kaynaklandığı görülmektedir. Bu dönemde birlik 8.100 TL/kg'dan hamyağ satışı ile başlamış ve dönem sonuna kadar 24.975 TL/kg fiyattan hamyağ satmıştır. Görüldüğü gibi aynı işyılı içerisinde hamyağ fiyatları % 300 artmış ve birlik 18.834 ton stok hamyağını ortalama 15.940 TL/kg'dan satmak suretiyle piyasada yaşanan fiyat dalgalanmasını lehine kullanmıştır.

Bilânçoda geçici zarar ile kesinleşen zarar arasındaki fark banka faizlerinin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

Çizelge 26. Trakya Birliğin Yıllara Göre Destekleme İçi ve Destekleme Dışı Ürün Mübayaa Durumu.

Yıllar	Destekleme İçi Ürün Miktarı (Ton)	Destekleme Dışı Ürün Miktarı (Ton)
1985/86	238	-
1986/87	345	-
1987/88	165	-
1988/89	-	212
1989/90	452	-
1990/91	-	273
1991/92	298	-
1992/93	588	-
1993/94	288	-
1994/95	-	92
1995/96	-	196

Kaynak: Trakyabirlik 1988/89...1995/96 Genel Kurul Raporları Sh. 63

Çizelge 26'ya bakıldığında Trakyabirliğin destekleme kapsamına girdiği yıllarda ürün alımlarında gözle görülür bir şekilde artma vardır. 1988/89 işyılında destekleme dışı toplam alım miktarı 212 bin ton iken bir sonraki yıl destekleme kapsamı içinde alım miktarı % 100 bir artış göstererek, 452 bin ton'a çıkmıştır.

Destekleme kapsamına giren yıllarda ürün alımlarında artış görlmektedir. Destekleme yıllarında Trakyabirliğin verdiği fiyat piyasa fiyatlarının üzerinde olduğundan ve ortak olmayanlardan da ürün topladığından artış olmaktadır.

Bazı hallerde iç piyasa fiyatları, destekleme fiyatlarının üzerinde seyir ettiğinde, Kooperatif kâr ve zararı kendisine ait olmak üzere ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığının onayı ile destekleme fiyatlarının üzerinde ortak olanlardan veya serbest piyasadan alım yapabilmektedir.

3186 sayılı kanununun 56. maddesine göre bu alımlarda zarar ortaya çıkarsa, Birliğin yükleneceği zarar, destekleme alım fiyatı ile hakiki alım fiyatı arasındaki fark için hesaplanacak zarar olup,

destekleme alım fiyatına kadar ki zararlar ertesı yıl Devlet Bütçesine konulacak ödenekle karşılanmaktadır.

Kooperatif hareketinin, bir ekonomik anlayış olarak görülmesine rağmen, üreticilerin tümü kooperatif çatısı altında örgütlü değildir. Tarım kesimiyle yüzyılların birikimiyle bağlantıları bulunan tüccarın, üretici ile tüketici arasındaki rolünü oynamaya devam etmesi, iç ve dış pazarlarda rekabeti doğurmaktadır. Taraflar devleti, hükümeti kendi yanlarında görmek istemektedir.

Sosyal dengeleri korumak, Devletin asli görevi olduğu için Destekleme politikalarını Devlet oluşturmaktadır.

Hükümetler de, bu görev gereği tarımı güçlendirmek ve korunması gerekenleri himaye altına almak yoluna başvurmaktadır. Tarım Satış Kooperatiflerinin devlet destekleme kapsamına alınmasının iki temel sebebi vardır; birincisi tarım kesiminde örgütlenmiş en büyük kuruluş olmaları nedeniyle bu çatı altında çok sayıda üreticinin varolması ve kooperatifler kanalıyla bunlara en kestirme şekilde ulaşılabilmesi, ikincisi ise kooperatifi oluşturan ortakların sınırlı sermaye kaynağına sahip olmaları bu nedenle kooperatiflerin öz sermayelerinin az olmasıdır.

6. TRAKYABİRLİĞİN KOOPERATİFÇİLİK İLKELERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

İlk kooperatif 1844 yılında İngiltere'nin Rochdale Kasabasında 28 dokuma işçisi tarafından kurulmuş bulunan tüketim kooperatifidir. Bu 28 dokuma işçisinin kooperatiflerini kurarken koymuş oldukları ilkeler bugünkü çağdaş kooperatifçilik ilkelerine de ışık tutmuştur.

1966 yılında Viyana'da toplanan ICA eşit önceliğe sahip 6 ilkeyi kabul etmiştir. Bu ilkeler sırasıyla şu şekildedir;

- a- Serbest giriş ilkesi
- b- Demokratik yönetim ilkesi
- c- Risturn verilmesi ilkesi
- d- Sermayeye sınırlı faiz verilmesi ilkesi
- e- Kooperatif eğitiminin geliştirilmesi ilkesi
- f- Kooperatifler arası işbirliği ilkesi.

Son yıllarda kooperatifçilik ilkelerinin yeniden gözden geçirilmesi gerektiği ortaya çıkmış ve ICA'nın 20-23 Eylül 1995 tarihleri arasında İngiltere'nin Manchester şehrinde yapılan 31. kongresinde kooperatifçilik ilkeleri yeniden aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

- 1- Gönüllü ve Açık üyelik
- 2- Demokratik Ortak Kontrolü
- 3- Üyenin Ekonomik Katılımı
- 4- Otonomi ve Bağımsızlık
- 5- Eğitim, Uygulama ve Bilgi
- 6- Kooperatifler Arası İşbirliği
- 7- Topluma Karşı Sorumluluk

İlkelerdeki yeni düzenlemeye göre "Serbest Giriş İlkesi" ile "Gönüllü ve Açık Üyelik" birbirine eşdeğer ilkelere. "Demokratik Yönetim İlkesi" daha da kuvvetlendirilerek "Demokratik Ortak

Kontrolü" ve "Otonomi ve Bağımsızlık" ilkeleri içerisinde ele alınmıştır. "Sermayeye Sınırlı Faiz Verilmesi İlkesi" ile "Risturn Verilmesi İlkesi" bir arada ele alınarak "Üyenin Ekonomik Katılımı" ilkesi içerisinde toplanmıştır. "Kooperatif Eğitiminin Geliştirilmesi İlkesi" ile "Kooperatifler Arası İşbirliği İlkesi" aynen geçerli olmuştur. Bunlara birde "Topluma Karşı Sorumluluk İlkesi" ele alınmıştır.

İlkelerde yapılan bu değişiklikleri de gözönüne alarak Trakyabirlik Kooperatifçilik ilkeleri açısından aşağıdaki gibi incelenmiştir.

6.1. Serbest Giriş İlkesi

Kooperatifler gönüllü organizasyonlardır. Kooperatif hizmetlerinden yararlanmak isteyen her üretici kooperatife girme özgürlüğüne sahiptir. Ancak girdiğinde ortaklığın getirdiği bazı sorumlulukları da kabul etmek zorundadır.

Bunlar ortaklığa giriş şartları altında anasözleşmede belirtilmiştir. Buna göre kooperatifin ortak sayısı sınırsızdır. Ancak kuruluşta en az 10 ortağın bulunması ve bu ortakların;

- Medeni hakları kullanma ehliyetine sahip olması,
- Kooperatif çalıştığı ortak ürünleri üzerinde ticaret ve komisyon işi yapmaması, faizle para veya mal şeklinde kredi dağıtmaması,
- Kooperatif bölgesinde, kooperatifin iştegal konusuna giren ürünlerden birinin üreticisi konumunda olması,
- Aynı bölgede aynı amaçla kurulu bir başka Tarım Satış Kooperatifine ortak olmaması ve son olarak,
- Üretimdeki kazançları müşterek olan bir ortağın aile fertlerinden olmaması gerekir.

Ortaklıktan çıkışta ise; ortaklıkta 5 yılı doldurmuş olmakla beraber, ortaklık paylarının tamamen ödenmiş bulunmaları ve kooperatif bölgesinde üretimde vazgeçmiş olmaları ile medeni hakları

kullanma ehliyetlerini kaybetmeleri halinde, borçlarını ödemek ve yazılı müracat etmek kaydı ile her zaman ortaklıktan çıkabilirler. Görüleceği üzere bu ilke Trakyabirlik'te mevcut anasözleşmeye göre geçerlidir.

Çizelge 27. Trakya Birliğin Yıllara Göre Ortak Sayısı

Yıllar	Ortak Sayısı
1988/89	125.242
1989/90	127.987
1990/91	126.952
1991/92	131.613
1992/93	138.546
1993/94	139.201
1994/95	126.007

Kaynak: 1988/89...1994/95 Trakyabirlik Genel Kurul Raporları

Çizelgeyi 27 incelendiğinde yıllara göre ortak sayılarında devamlı bir şekilde artış kaydedilmiştir. 1988/89 yılında 125. 242 ortağa sahip iken 1993/94 yılında 139.201 ortağa çıkmıştır. Son yılda ise bir düşüş gözlenmektedir. Bu düşüşün nedeni, kooperatifin kayıtlı ortaklarının kooperatifle olan ilişkileri gözden geçirilerek anasözleşmelerde belirtilen kurallara uymayan ortaklar kooperatif ortaklığından çıkmışlardır. Ölüm ve kendi isteği ile ayrılmalár düşüşün nedenleri arasında gösterilebilir. Trakyabirlik'te bu ilke tamamen uygulanmaktadır.

6.2. Demokratik Yönetim İlkesi

Kooperatifçiliğin bütün dünyaca kabul edilen ilkelerinden biri de "demokratik yönetim"dir. Bu ilkeye göre, anaparası ne olursa olsun, her ortak kooperatif genel kurulunda bir oya sahip olmalıdır. Kooperatifi yönetenler, kooperatifin asıl sahibi olan ve kendilerini seçen ortaklara karşı sorumludurlar.

Demokratik niteliğin belirlenmesindeki esaslar şu şekilde sıralanabilir.

- a- Üyeliğin zorlama ile değil, gönüllü olarak gerçekleşmesi
- b- Açık üyelik ve ayrıcalıksız işlem yapılması
- c- Üyeler arasında, dayanışmanın üzerine oturtulacağı belirgin bir benzerlik ve ilişki bağı bulunması
- d- Denetçilerin gerçek demokratik ilkeler uyarınca üyelerce seçilmesi ve üyelere karşı sorumlu olmaları
- e- Gerçek kooperatifte kesin ve son yetkinin üyeler elinde bulunması
- f- Oy sayısının ötesinde, üyelerin kooperatifte gerçek anlamda ilgilenmekte olmaları
- g- Kadınlarında kooperatifte gösteriş amacıyla değil, gerçek bir üye olarak yer almaları gerekmektedir (Laidlaw, 1981).

Ayrıca ortaklar, yöneticilerini eleştirebilmeli ve gerektiğinde, onları değiştirebilme yetkisine sahip olmalıdır.

Ancak sayılan bu özellikler yerine getirilirse o kooperatif demokratik olarak yönetilmiş sayılmaktadır.

Demokratik yönetim ilkesi, kooperatifleri sermaye şirketlerinden ayıran niteliklerin en önemlilerinden birisidir. Demokratik yönetim, ilk derece (birim) kooperatiflerde mutlak olarak uygulanan bir ilkedir. Fakat ikinci ve daha yüksek dereceli kooperatiflerde (yani kooperatif üst örgütlerinde) bu ilkedен bazı fedakarlıklar yapılmaktadır (Mülayim, 1992).

Birlikleri düzenleyen 1985 tarih ve 3186 sayılı yasa hükümlerine göre birliklerde, demokratik kooperatifçiliğin temeli olan genel kurul hiçe sayılmıştır. Bunun nedeni bütün önemli kararların verilmesi ve atamalar, ilgili bakanlığa bırakılmıştır. Ortaklar tarafından seçilmiş yönetim kurulu ve yönetim kurulunca atanmış müdür, genel müdür demokratik kooperatifçilik anlayışına göre kooperatifin kendi kendisini yönetmesini ifade etmektedir. 20-23 Eylül 1995 tarihinde İngiltere'nin

Manchester kentinde toplanan Uluslararası Kooperatifler Birliği'nin 31. Kurultayında da demokratik yönetim ilkesi aynen kabul edilmiştir.

3186 sayılı yasaya göre esas itibarıyla birlikler devlet tarafından atanan müdür ve genel müdür tarafından yönetilmektedir. Burada açıkça devlet güdümü sözkonusudur. Birlikleri devlet güdümünden kurtarabilmek için 3186 sayılı yasa değiştirilmelidir. Tüm kooperatiflerin tek bir demokratik kooperatifler yasası içersinde yer alması sağlanmalıdır.

Trakyabirlik bünyesinde her yıl yapılan Genel Kurul toplantılarında her ortağın sermaye durumuna bakmadan yalnızca bir oy kullanma hakkı vardır. Ancak yönetimde demokratikleşmeyi sağlayacak yasal düzenlemelerle devletin egemenliğine son verilerek küçük üreticilerin egemen olacağı bir yönetim oluşturulmalıdır (Güngör, 1995). Trakyabirlik'te genel müdür Sanayi ve Ticaret Bakanının teklifi ve Başbakanın onayı ile atanmaktadır. Birliğe bağlı kooperatiflerde müdür ve imzaya yetkili personel genel müdürünün teklifi ve birlik yönetim kurulunun kararı ve Sanayi ve Ticaret Bakanının onayı ile atanmaktadır.

Genel kurula katılan tüm ortaklar kooperatifin yönetim ve denetim kurulu üyelerini seçerler.

Ancak bu genel kurula katılma hakkına sahip ortakların kooperatife vadesi geçmiş borcunun bulunmaması ve teslimini taahhüt ettiği ürünün en az %50'sini kooperatife vermiş olması anasözleşme gereğidir.

6.3. Sermayeye Sınırlı Faiz Verilmesi İlkesi

Kooperatiflerde sermaye konulması amaca ulaşmada bir araçtır. Sermaye her girişimde olduğu gibi kooperatiflerde de gereklidir. Bu nedenle bu ilke kooperatiflerde sermaye birikimini özendirmek amacıyla konulmuştur (Güngör, 1995).

Bu ilke kooperatife yatırılan sermayeye mutlaka sınırlı bir faiz verilmesini değil, şayet veriliyorsa, bu faizin oranının sınırlı olmasını ifade etmektedir.

Trakyabirlik'te ortakların sermaye payları teslim ettikleri ürün üzerinden %3 (1995/1996 işyılı uygulama oranı) kesinti yapılmak suretiyle oluşmaktadır. Yani ortağın teslim ettiği ürün miktarının %3'ü sermaye olarak ortaklık pay defterine kaydedilir. Bu kaydetme işlemi her ne kadar muhasebe işlemi yönünde TL cinsinden ifade ediliyorsa da, ortak ile kesin hesaplaşma zamanında biriken sermaye payları ürün miktarı cinsinden (biriken) son fiyat ile çarpılarak ortağa iade edilir.

Örnek; ortak Ahmet 1000 kg ürünü 18.000 TL'den kooperatife teslim ettiğinde;

$1000 \times \%3 = 30$ kg ürün, ortağın ödenmiş sermayesi olur ve ortak pay defterine kaydedilir. Ancak muhasebe kayıtlarına bu miktar;

$30 \times 18000 = 540.000$ TL olarak geçer.

Bir sonraki yıl bu ortağın ortaklıktan çıktığını ve o işyılından ürün birim fiyatının 25.000 TL/kg olduğunu düşünersek ortak ile hesaplaşmada son fiyatla pay defterine yazılı miktar çarpılarak geri ödeme yapıldığında;

$25.00 \times 30 = 750.000$ TL iade edilir.

Yukarıda anlatıldığı üzere sözleşme hükmü, yeni düzenlendiğinden (Ocak 1995) daha önceki uygulama olan, muhasebe kayıtlarına intikal eden TL cinsinden sermaye iadesi uygulamadan kaldırılmıştır. Anılan bu değişiklikle sermayeye sınırlı faiz verilmesi ilkesi ortaklar için daha ideal olan ürün endeksleme şeklinde geliştirilmiştir. Bu sayede, ülkelerdeki enflasyonist etkiler gözönüne alınarak üreticileri mağdur etmemek için belirlenen bu ilke, ürüne endeks metoduyla daha da gelişmiş bir hale getirilmiş ve uygulamaya alınmıştır. Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri yasasında sermayeye

faiz verilmesine ilişkin herhangi bir madde yoktur. Uygulamada da sermayeye herhangi bir faiz verilmemektedir.

6.4. Risturn Verilmesi İlkesi

Esas itibariyle, kooperatif tarafından sağlanan işletme fazlalarının yahut tasarrufların, ortaklara ait olması ve bunun ortaklara, sermayelerine göre değil, kooperatifle yapmış oldukları alış-veriş veya hizmete göre ve bir ortağın diğerleri üzerinden bir kazanç elde etmesini önleyecek biçimde dağıtılmasını ifade etmektedir.

Kooperatif kâr amacıyla çalışan bir kurum olmamasına rağmen, ileride doğabilecek muhtemel zararlardan korunmak için işletme fazlası ya da müspet gelir-gider farkları oluşturmaktadır. İyi yönetilen bir kooperatifte, mali yıl sonunda bir işletme fazlası elde edilmesi normaldir. Bu fazlalık, kooperatifin ya maliyetin üstünde bir fiyatla ortaklarına satış yaparken aldığı fazla paralardan (tüketim kooperatifinde olduğu gibi) veyahutta satacağı fiyattan daha düşük bir fiyatla ortaklarından mal satın alınması sonucunda (satış koop. olduğu gibi) meydana gelmiştir. Şu halde fazlalar gerçekte ortaklardan sağlanılmıştır. Bu fazlalıkların dağıtılması esnasında da, bu fazlalığın kaynağı gözardı edilmemelidir. Ancak bu dağıtım fazlalıklarının tümü için değil, yasal karşılıklar ve genel kurul kararına bağlı olarak ayrılacak fonların düşülmesinden sonra yapılmalıdır.

Görüldüğü üzere bu ilke bütünüyle ekonomik niteliktedir. Genel olarak kooperatifçiler, bu ilkeyi kooperatifleri sermaye şirketlerinden ayıran tek ilke olarak görmektedir. Gerçekten, ancak bu ilkenin uygulanması sonucundadır ki, kooperatiflerde kâr unsuru ortadan kalkmakta ve kooperatifler ekonomik bir hizmet teşebbüsü olmaktadır (Mülayim 1992).

Trakyabirlik'te yıl sonunda işletme kârından ortaklarına herhangi bir pay dağıtımı yapılmamaktadır.

Trakya Birliğin KAR/ZARAR tablosuna baktığımızda ilgili yıllara ait ortak içi işlemeler (Risturna Tabi işlemeler) dağılımları Őyledir:

Çizelge 28. Trakya Birliğin Risturn Dağılımları (KAR/ZARAR) Tablosuna Göre

Yıllar	Ortak içi işlemeler Risturna tabii işlemeler (Milyon TL)	Yedek Akçe %15 (Milyon TL)	zkaynak fonu % 4 (Milyon TL)	Yatırım ve geliştirme fonu % 4 (Milyon TL)	Tasfiye fonu %1 (Milyon TL)	Tanıtma ve eğitim hizmetleri %1 (milyonTL)
1988/89	ZARAR	-	-	-	-	-
1989/90	ZARAR	-	-	-	-	-
1990/91	ZARAR	-	-	-	-	-
1991/92	21.444	3.216	857	857	214	214
1992/93	45.474	6.821	1.818	1.818	454	454
1993/94	40.555	6.083	1.622	1.622	405	405
1994/95	407.770	61.165	16.310	16.310	4.077	4.077

Kaynak: Trakya Birlik 1988/89.....1994/95 Genel Kurul Raporu sh. 46

Trakyabirlik 1988/89, 1989/90 ve 1990/91 işyılında ortak içi işlemlerden dolayı zarar etmiş, 1991/92 işyılından itibaren bu işlemlerden kârını arttırarak 1994/95 işyılında 407 milyara ulaşmıştır.

Trakyabirliğin herbir ürün için ayrı ayrı düzenlenen kâr-zarar cetvellerine göre, oluşan gelir-gider farkları, bilanço ve kâr-zarar cetvellerinin Genel Kurulca kabulünü ve tutanakların onayını müteakip aşağıdaki esaslara göre dağıtılır.

- Ortakiçi İşlemler; Gelir-Gider Müspet farkının %15'i Yedek Akçe hesabına, %4'ü özkaynak fonuna, %4'ü Yatırım ve Geliştirme fonuna, %1'i Tasfiye fonuna ve %1'i Tanıtım ve Eğitim hizmetleri fonuna ayrılır.

Genel kurul geri kalan %75 payın tamamının veya bir kısmının ortak kooperatiflere risturn olarak dağıtılmasına karar verebileceği gibi bu miktarın kısmen veya tamamen Yedek Akçe hesabına aktarılmasına da karar verebilir. Ancak, uygulamada yukarıda belirtilen oranlarda dağıtım gerçekleştirilmiştir.

Risturn olarak ayrılan kısım Birlikle yaptıkları işlemler esas alınarak Kooperatiflere dağıtılır. Ancak, ait olduğu hesap dönemine bakılmaksızın menfi farklar ortadan kalkmadıkça ve kullanılan krediler veya borçlar ödenmedikçe müspet fark dağıtımı yapılamaz.

Bu fonların amacı ve kullanımları aşağıdaki gibidir.

Yedek Akçe: Kârdan ayrılan hisselerden, yedek akçe gelirlerinden ve hükümetçe verilecek paralardan oluşur. Çizelge 28'de görülen rakamlar tümüyle kârdan ayrılan hisselerden meydana gelmektedir. Bu hesabın kullanılması Genel Kurul kararına bağlı olarak, Birliğin tahsili imkansız alacakları ile Gelir-Gider menfi farkının kapatılması şeklinde olur.

Özkaynak Fonu: Gelir-Gider müspet farkından ayrılan hisselerle, Birliğe yapılan bağış ve yardımlardan oluşur. Çizelge 28'de

görülen meblağlar sadece Gelir-Gider müspet farkından meydana gelmektedir. Bu fonun kullanılması, ortak kooperatiflere ucuz kredi sağlanması, gerektiğinde kurulacak işletmelerin kuruluş giderlerinin karşılanmasında ve Genel Kurul kararına bağlı olarak Gelir-Gider menfi farkının kapatılması şeklinde olur.

Yatırım ve Geliştirme Fonu: Kârdan ayrılan hisselerle (Çizelge 28'deki rakamlar bundan oluşmaktadır). Genel Kurul kararına göre üreticilere açılan kredilerden veya ürünlerine ait bedellerden yapılan kesintilerden oluşur. Bu fon, Birliğin yatırımları ile taşınmaz mal satın alınmasında veya ortak kesintilerden oluşan miktarı aşmamak üzere Gelir-Gider menfi farkının kapatılmasında (Genel Kurul kararı almak kaydıyla) kullanılır.

Tasfiye Fonu: Gelir-Gider müspet farkından yapılan kesintiden oluşur ve işletmenin (Birliğin) tasfiyesi halinde gerçekleşecek tasfiye masraflarının karşılanmasında kullanılır.

Tanıtım ve Eğitim Hizmetleri Fonu: Gelir-Gider müspet farkından yapılan kesintilerden oluşur ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığına gönderilir.

6.5. Kooperatif Eğitiminin Geliştirilmesi İlkesi

Kooperatifçilik insanla ilgili ekonomik bir faaliyettir. Genellikle kooperatif ortağı olan bu insanlar dar gelirli insanlardır. Yani kooperatif eğitiminden geçmemiş insanlardır.

Kooperatifçilik bilinmediği zaman, bilmeyen insanların oluşturduğu bir kuruluşun iyi gitmesi mümkün değildir. Ortaklar bilmediği gibi, yöneticiler de çok defa kooperatifçilik konusunda fazla bilgiye sahip değillerdir (Mülayim, 1993).

Kooperatif eğitiminin amacı; kooperatif ortaklarının/ortak olmayanların ve kooperatif yöneticilerinin eğitilmesini sağlamaktır.

Kooperatif ortaklarının eğitiminin amacı, sadece basit alıcı veya satıcı durumunda olan ortaklara gerçek kooperatifçiliği ve dayanışmayı öğretmektir.

Kooperatife ortak olmayanlara yönelik bir kooperatif eğitiminin amacı, onlara kooperatif ilke ve yönetimlerini benimsetmek ve onların ileride kooperatif ortağı haline gelmelerini sağlamaktır.

Kooperatif yönetici ve memurlarının eğitilmesinin amacı, kooperatif ilke ve yönetimlerini değil, aynı zamanda kooperatifin işletilmesiyle ilgili teknik ve ekonomik bilgileri de kazandırmaktır (Mülayim 1992). Bu açıdan Trakyabirlik'te bu konuda fazla birşey yapıldığı söylenemez.

Trakyabirlik ortak ve üreticilerinin üretmiş olduğu ayçiçeği ürününü değerlendirmek amacıyla ürün mübayaası faaliyetlerinin yanında, kooperatif ortaklarının ekonomik ve mali durumlarını düzeltmek, ayçiçeği üretiminin arttırılmasını teşvik etmek amacı ile ortaklarının ihtiyaç duyduğu tarımsal girdi ve gereçleri ortaklarına sunmaya devam etmektedir. Kooperatifin ortaklarına götürdüğü hizmetler yanında Birliğin tesislerinin tam kapasite ile çalışmalarını sağlamak ve yeterli pazar payına sahip olabilmek amacıyla reklâm faaliyetlerine girmektedir. Mamüllerinin tanıtımı amacıyla yerel ve Türkiye çapındaki yazılı, sözlü basın organlarına reklamlar, yurtiçi ve yurtdışı fuarlara katılım sağlanmıştır.

Trakyabirliğe ortak olan üreticilerin okur-yazarlık oranı oldukça düşük seviyededir. Enbüyük eksiklikleri teknik bilgi noksanlığıdır. Ortaklarına bu bilgileri verebilecek olan çalışanlar da kooperatifçilik konusunda şimdiye kadar belli eğitimlere tabi tutulmamaktadırlar.

6.6. Kooperatifler Arası İşbirliği İlkesi

Bu ilke ortaklarına veya topluma daha fazla hizmet edebilmek için her kooperatifin bütün olanakları ile bölgesel, ulusal ve

uluslararası düzeyde diğer kooperatiflerle aktif bir biçimde işbirliğinde bulunmasını ifade etmektedir (Mülayim 1992).

Bu nedenle kooperatifler birleşerek birlikleri, birlikler merkez birliklerini oluşturmaktadır.

Kooperatifler kendi faaliyet alanlarına göre birleşerek birlik ve merkez birlikleri sayesinde büyük aracı/sanayicilere karşı ayakta durabilirler. Ortaklarına ancak o şekilde hizmet götürebilirler. Aksi takdirde kooperatiflerin ortaklarına, topluma yararı çok sınırlı kalabilir.

Tarım Satış Kooperatifleri'ne baktığımızda ise bunların ancak birlik düzeyinde örgütlenebildiklerini ve henüz merkez birliği düzeyine ulaşamadıkları görülmektedir.

Türkiye'deki tüm Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri üst kuruluş olarak Ticaret ve Sanayi Bakanlığına bağlı oldukları için aralarındaki işbirliği ve koordinasyon bu bakanlık aracılığı ile temin edilmektedir. Dolayısı ile aralarında bir işbirliği yoktur. Sadece birlikler birbirlerinin mamüllerini pazarlamada kısmen işbirliği yapmaktadırlar. Örneğin; Kooperatiflerin satış reyonlarında (Marmara Birlik Zeytini, Tariş Zeytinyağı, Antbirliğin Antepfıstığı v.s.) pazarlanmaktadır. Ancak birlikler arasında üst örgütlenme için Bakanlık nezdindeki çalışmalar tamamlanmış olup, T.B.M.M.'nden kanun halinde geçirilmesi için kanun taslağı T.B.M.M. alt komisyonlarında halen görüşülmektedir.

6.7. Topluma Karşı Sorumluluk İlkesi

20-23 Eylül 1995 tarihinde kooperatifçilik ilkelerine bir yeni ilke daha eklenmiştir. Bu ilke Manchester'de 31. Kongresinde ICA (International Cooperative Alliance) Uluslararası Kooperatifler Birliğince kabul edilmiştir.

Bu ilkenin konma gayesi, kooperatiflerin toplum menfaatleri aleyhine amaçlarla kurulmalarını ve faaliyet göstermemelerini

sağlamaya yöneliktir. Bu nedenle kooperatiflerin toplumun bir parçasını teşkil etmeleri ve topluma fayda sağlamaları gerekmektedir. Kooperatiflerin kuruluşunda amaç, ortak fayda ve menfaatlerin, dayanışma suretiyle ekonomik güçleri bir araya getirmek şeklindeki tanımlamadan da anlaşılacağı üzere, ekonomik güçleri yetersiz insanların (ortakların) biraraya getirilmesidir. Bu suretle, hem ortaklar büyük sermayeye karşı korunacak, hem de toplumsal denge sağlanacaktır.

7. TRAKYA BİRLİĞİN İŞLETMECİLİK YÖNÜYLE İNCELENMESİ

7.1. Trakyabirlik'te Yönetim ve Organizasyon

Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliğinin (Genel Müdürlük) çatısı altındaki kooperatif ve işletmelerde yönetim, Birlik yönetim kurulunun kararlarına göre, Genel Müdür ve Genel Müdürlük personeli tarafından gerçekleştirilir. Birliğin en üst karar organı Birlik Genel Kuruludur. Bu kurul, kooperatiflerde ortak sayıları ve ürün mübayaası miktarları baz alınarak tespit edilen, kooperatif temsilcilerinden oluşur. Birlik temsilcileri kooperatif yönetimi ve denetim kurulu üyeleri ile birlikte seçimle belirlenirler.

Kooperatiflerde ise yönetim, kooperatif genel kurulunda seçimle gelen yönetim kurulu üyeleri ve kooperatif müdür veya vekilinden oluşur. Kooperatif müdürü kooperatifin, Birlik Genel Müdürü Birlik Yönetim Kurulunun tabi üyesidir. Ancak, Başkan ve Asbaşkan (II. başkan) seçimle gelen üyeler arasından seçilir. Kooperatifler Birlik, Birlik ise Bakanlık talimatları ve anasözleşme hükümlerine aykırı karar alamaz ve uygulayamazlar. Zaten genel müdür ve kooperatif müdürlerinin asli sorumlulukları, icraatın mevzuata uygun yürütülmesidir. Yönetim kurulu tarafından, birlik ve bağlı kooperatif ile işletmelerinin yönetimleri hakkında alınan kararlar; mevcut idari yapılanma içinde görev, sorumluluk ve işbölümü esaslarına göre yukarıdan (Genel Müdür) aşağıya (memur-işçi) tüm personele yayılmaktadır. Buna göre Trakyabirlik Genel Müdürlüğünün organizasyon şeması aşağıda gösterilmiştir:

GENEL MÜDÜR

- Özel Kalem Müdürlüğü
- Yönetim Kurulu Bürosu Müdürlüğü
- Hukuk Müşavirliği
- Sivil Savunma Sekreterliği
- Genel Müdür Müşavirleri
- Teftiş Kurulu Başkanlığı

Genel Müd.Yrd.	Gen. Müd. Yrd.	Gen. Müd. Yrd.
- Personel Md.	- İşletmeler Md.	- Muhasebe Md.
- Kooperatifler Md.	- İnşaat Emlak Md.	- İç ve Dış Ticaret Md.
- Halkla İlişkiler ve Eğitim Md.	- Tarım Md.	- Satınalma Md.
- İdari ve Sosyal Hizmetler Md.	- Bütçe ve İştirakler Md.	- Finansman ve Kontrol Md.
- Mamul Satış ve Bayilik Organizasyon Md.		

KOOPERATİFLER

Edirne	9
Kırklareli	8
Tekirdağ	8
Balıkesir	5
Bursa	5
Çanakkale	4
İstanbul	2
Sakarya	2
Kütahya	1
Afyon	1
Kocaeli	1
Aydın	1
Ankara	1
Toplam	48

FABRİKALAR

Entegre Tesisler
Karacabey Yağ Fab.
Havza Süt ve Ürünleri Fab.

FABRİKALARIN ÜRETİMLERİ

Hamyag
Likit Yağ
Margarin
Küspe
Yem
Süt
Peynir (beyaz)
Peynir (kaşar)
Yoğurt
Koop.

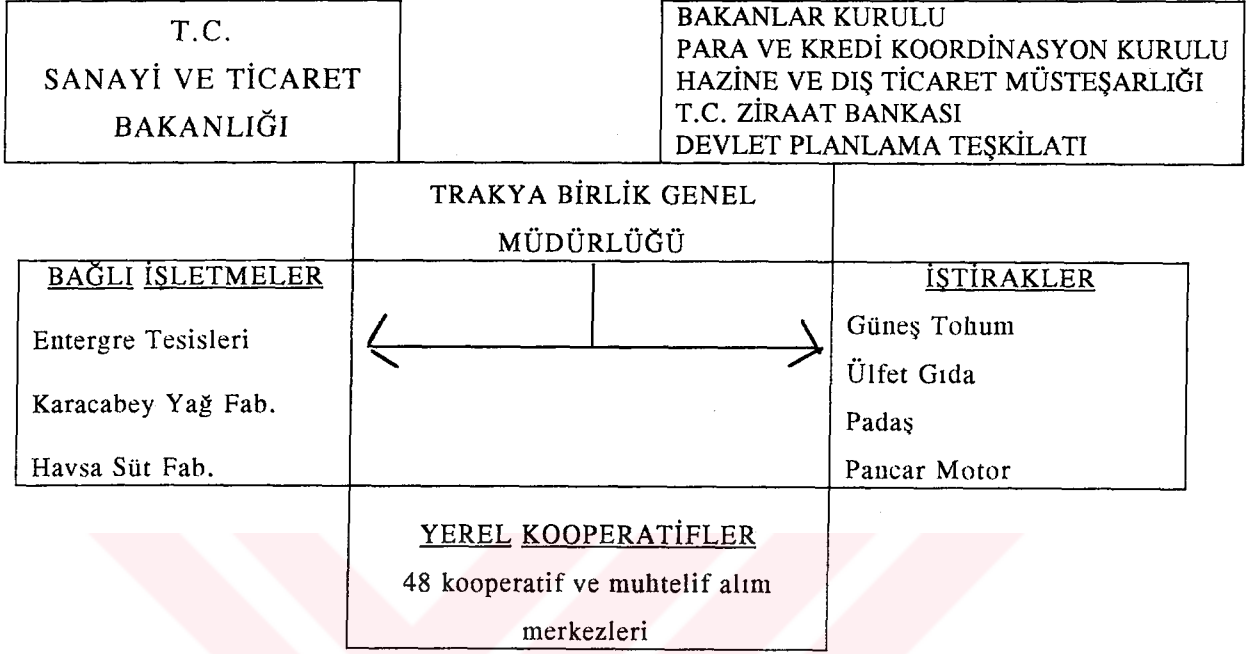
İŞTİRAKLER

Güneş Tohum AŞ.
Ülfet Gıda ve Sabun AŞ.
Pancar Motor San. Tic. AŞ.
Padaş Patates ve Ürünleri
Değerlendirme Paz. AŞ.

7.1.1. Trakya Birliğin Mevcut Yapılanması

Atanarak göreve başlayan idarecilerin görevi, idare ve yürütmeyi mevzuata uygun olarak sürdürmekle sınırlı olup, icraata yönelik asıl kararlar seçilmiş yöneticiler tarafından gerçekleştirilmektedir. Tabii ki, bu yöndeki bir çok kararda Sanayi ve Ticaret Bakanlığının onayı gereklidir. Bu nedenle, Bakanlığın onay mercii olması, seçilerek

işbaşına gelen yöneticileri sınırlamakta ancak diğer taraftan, atanarak işbaşına gelen yöneticilerin yetkilerini arttırmaktadır.

Üretici köylüler Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerini oluşturan birim kooperatiflere ortaklıklar ve kendi yönetim kurullarını seçerler. Buralardan seçilen delegeler üst birliklerin yönetimine gelirler. Gerek birim kooperatiflerin, gerekse birliklerin genel müdür ve müdürleri devlet tarafından atanır. Üst birliklerin yönetimi bu şekilde oluştuktan sonra atanmışları seçimle yerlerinden oynatmak çok zordur. Bunun nedeni de yapılanmanın aşağıdan yukarıya doğru olması gerekirken, yukarıdan aşağıya doğru olmasıdır (İlbaş, 1992). Görüldüğü gibi burada bir ters ilişki söz konusudur, bu ters ilişki düzeltilerek, çoğunluğun temsilcisi olan küçük üreticiler yönetime getirilmeli ve genel müdürün atanması yönetim kurullarına bırakılmalıdır.

7.1.2. Yöneticiler ve Vasıfları

Anasözleşmede de belirtildiği üzere, seçimle gelen yöneticiler arasında yer alan birlik yönetim kurulu üyelerinin en az ilkokul mezunu olması gerekmektedir. Diğer yandan aktif olarak yönetimde bulunan bu üyelerin zaman zaman teknik konularda da karar vermeleri

gerektiğinden, bu organizasyon içinde vasıflarının yeterli olduğu söylenemez.

Birlik kadrolarında çalışan diğer yönetici vasıflı üst personelden genel müdür ve yardımcıları, bölüm müdürleri, işletme müdür ve yardımcıları ile mühendislerin tamamı üniversite mezunudur. Bölüm müdür yardımcıları ve kooperatif yetkililerinin (müdür, muhasebeci ve yardımcıları ile veznedarlar) yaklaşık yarısı üniversite mezunu kalanı da orta dereceli okul mezunudur. Yetkisiz personelin büyük bir kısmı ise ilkokul mezunudur. Buna göre, Trakyabirlik çatısı altında (kooperatifler ve işletmeler dahil) çalışan toplam 1948 personelden % 14'ü üniversite, % 32'si ortaöğretim, %54'ü de ilkokul mezunu olarak sınıflanmaktadır. Birlikte görev yapan yönetici vasıflı personelin yaş ortalaması 38-45 arası olup, genellikle üniversite mezunu (lisans eğitimini yurtiçinde tamamlamış) personeldir. Genellikle alt kadrolarda çalışarak yetişen personelin tecrübeleri de Trakyabirlik'de kazandıkları tecrübelerden ibaret olup, yabancı dil bilgileri de bitirdikleri okul düzeyindedir.

Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliğinin yönetimi 3186 sayılı kanun ile buna bağlı olarak çıkartılan anasözleşme hükümleri ve bakanlığın onayı ile yürürlüğe giren "Personel Yönetmeliği" hükümleri doğrultusunda yapılmaktadır. Buna göre Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliği ile bağlı işletmelerinde mevcut yöneticileri seçilmiş yöneticiler ve atanmış yöneticiler olarak ikiye ayırmak mümkündür.

7.1.3. Seçilmiş Yöneticiler

Kooperatif genel kurullarınca 3 yıl için kooperatif yönetiminde bulunmak üzere belirli vasıfları taşıyan ortaklar arasından 4 üye seçilir. Ayrıca kooperatifler, Birlik Genel Kurulunu oluşturmak üzere anasözleşmede belirtilen esaslara göre kooperatif temsilcilerini

seçerler. Bu temsilciler ile Birlik Genel Kurulu oluşturulur. Birlik Genel Kurulu da kendi içinden 4 üye seçerek Birlik Yönetim Kurulunu oluşturur. Kooperatif Müdürü veya Birlik Genel Müdürü Yönetim Kurulunun tabii üyesidir. Kooperatif ve Birlik Genel Kurullarınca Yönetim Kuruluna seçilen bu 4 üye, kooperatiflerin veya birliğin yönetiminde etkin rol oynar. Yönetim Kurulu üyelerinin, kooperatifler için okur-yazar, Birlik için ise en az ilkokul mezunu olma şartı aranır. Kooperatiflerin icraata yönelik tüm faaliyetleri için kanuni defter sayılan Yönetim Kurulu Karar Defteri tutulur ve tüm kararlar bu defterlere kaydedilir. Birlik yönetimi için de aynı işlem uygulanır. Birliğin veya bağlı kooperatiflerinin yönetim kurullarında anasözleşme hükümlerine aykırı kararlar alınamaz. Kooperatif ve Birlik yönetim kurulları, 4'er seçilmiş üye ile kooperatiflerde müdür, birliklerde ise genel müdür olmak üzere toplam 5 kişiden oluşur. Birlik, önemli karar ve yatırımların hemen hemen tümünde Sanayi ve Ticaret Bakanlığının olur ve onayını almak durumundadır.

Bunlara örnek olarak aşağıda özetlenen konular verilebilir:

- Birliğin, asıl iştiğal konusuna giren ürünün haricinde ürün alımında bulunması
- Kooperatifler ve Birliğin, yatırımlar ile ilgili projelerinde 40 milyar, iştiğaklerinde 10 milyar ve gayrimenkul iktisaplarında 20 milyar lirayı aşan meblağlar ile ilgili ödemeler
- İmzaya yetkili personel ve idareci tayin ve terfileri
- Ortaklara dağıtılacak krediler

7.1.4. Atanmış Yöneticiler

Kooperatiflerde, Genel Müdürlükte (Birlik) ve işletmelerde imzaya yetkili konumda (kurumu temsil niteliğine sahip) çalışan personel, anasözleşme ve personel yönetmeliğinde belirtilen esaslara

bağlı kalınarak atanır. Buna göre Birlik Genel Müdürü, Sanayi ve Ticaret Bakanlığının teklifi ve Başbakan'ın onayı ile, Genel Müdür yardımcıları, kooperatif ve işletme müdürleri, kooperatif muhasebeci ve işletme müdür yardımcıları, Birlik Yönetim Kurulunun teklifi ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığının onayı ile göreve başlarlar.

7.2. Tesisler ve Üretim Faaliyetleri

Birliğin Şerefli/Tekirdağ'da kurulu Entegre Tesisleri ile Bursa Karacabey'de kurulu bir yağ fabrikası bulunmaktadır.

7.2.1. Tekirdağ Entegre Tesisleri

Tekirdağ Entegre Tesisleri, 300 ton/gün kapasiteli ayçiçeği işleme, 150 ton/gün kapasiteli rafine yağ işleme ve margarin üretme tesisleri ile inşaatına 1977 yılında başlanan ve 21.11.1981'de 15 ton/saat üretim kapasitesi ile açılışı yapılan karma yem fabrikası, 2700 m² kapalı alana sahip olan 5.000 tonluk küspe deposu, 8.000 ton'luk hammadde silosu ve 3.000 ton'luk kepek ile razmol deposundan meydana gelmiştir. 1984-85 yılları arasında yapılan yenileme işlemleri ile fabrikanın kapasitesi 80 ton/saat'e çıkarılmış (yıllık kapasite 140.000 ton'dur) olup, fabrika bugün de aynı kapasite ile çalışmaktadır.

Entegre tesislerde aşağıda açıklanan 5 ana ve 9 yardımcı ünite mevcuttur.

Ana Üniteler

- 1- Mal hazırlama (ayçiçeğinin yabancı maddelerden ayrıştırılarak tavalarda kavrulup yağ üretimine hazır hale getirilmesi), ekstraksiyon ve küspe zenginleştirme ünitesi
- 2- Rafine, rafine sonrası ve likit dolun ünitesi
- 3- Elektroliz, hidrojenasyon ve margarin ünitesi
- 4- PVC şişe imal ünitesi
- 5- Karma yem fabrikası

Yardımcı Üniteler

- 1- 60.000 tonluk hamyağ tank terminali
- 2- Buhar santrali
- 3- Su şebekesi, soğutma kuleleri ve dahili boru şebekesi
- 4- Genel drenaj ve atık arıtma tesisleri
- 5- Elektrik şebekesi, trafo merkezleri ve jeneratör
- 6- Ambar ve atölye
- 7- Araç bakım, onarım atölyesi ve garaj
- 8- Kalite kontrol, Toprak tahlil laboratuvarı
- 9- Sosyal tesislerdir

Entegre tesislerde yağ tank terminalinin inşaatına 1975 yılında başlanmıştır. 1977 yılında 40.000 tonluk stoklama kapasitesi ile faaliyete geçen bu terminalde 1984/85 yılında yapılan ek yatırımlar ile kapasite 60.000 tona ulaşmıştır. Bu terminalde 30 adet 2000 tonluk tank bulunmakta olup, aynı anda 6 tankerin dolum ve boşaltım işlemini yapabilecek pompa istasyonuna sahiptir. Bu kapasitede yağ tank terminali Türkiye'de sadece Trakyabirlik'te mevcuttur. Bu tank terminalinin stratejik önemi ise ülkede yaşanan olağanüstü (kıtlık, savaş vs.) bir halin oluşması durumunda ülkenin 6 aylık ihtiyacına cevap verebilecek stoklama kapasitesine sahip olmasıdır.

İncelenen işyılılarına baktığımızda işlenen ayçiçek miktarında devamlı artış gözlenmektedir. Son işyılında toplam işlenen ayçiçek miktarı 76 bin ton'dur. İşlenen ayçiçek miktarındaki azalmanın nedeni 1994/95 işyılında alınan ayçiçek miktarının azlığındandır. Aynı durum işlenen küspe ve hamyağ için de geçerlidir (Çizelge 29).

Çizelge 29. Trakya Birliğin İşyollarına Göre Entegre Tesislerinde İşlenen Ayçiçek Miktarı

İşyolları	İşlenen Ayçiçek Miktarı (ton)
1988/89	88.534
1989/90	78.248
1990/91	80.15
1991/92	386.955
1992/93	100.199
1993/94	98.548
1994/95	76.893

Kaynak: Trakyabirlik 1988/89..... 1994/95 Genel Kurul Raporları

Entegre Tesisler, 300 ton/gün ayçiçeği işleme, 150 ton/gün rafine (60 ton/gün likit yağ + 90 ton/gün margarin için rafinasyon). 100 ton/gün kahvaltılık margarin veya 120 ton/gün yemeklik margarin veya 50 ton/gün sınai margarin, 480 ton/gün yem üretim kapasitesine sahiptir.

1994/95 işyılında, ayçiçeği tohumu işleme ünitesinde 76 bin ton tohum işlenerek, 30 bin ton ham ayçiçek yağı, 44 bin ton ayçiçek küspesi elde edilmiştir (Çizelge 30). Ham ayçiçek yağlarından, 20 bin tonun rafine ünitesinde işlenmesi ile 19 bin ton likit rafine ayçiçek yağı, margarin ünitesinde 16 bin ton kahvaltılık margarin, 3 bin ton yemeklik margarin olmak üzere toplam 20 bin ton margarin üretilmiştir (Çizelge 31). Ayrıca, hamyağların rafine ünitesinde işlenmesi dolayısıyla 770 ton yağ asidi elde edilmiştir. Karma yem fabrikasında 7.634 ton toz sığır süt, 101.253 ton pelet sığır süt, 4.500 ton pelet kuzu büyütme olmak üzere toplam 113.387 ton yem üretimi gerçekleşmiştir (Çizelge 32 ve 33).

Ayrıca Entegre Tesislerde üretimin kesintisiz gerçekleşmesi amacıyla, hammadde, katkı maddeleri, yerli ve ithal yedek parçaların miktar ve özellikleri belirlenerek ilgili bölümler tarafından teminine gidilmiştir.

Çizelge 30. Trakya Birliğin İŖyıllarına Göre Entegre Tesislerinde İŖlenen Küspe Miktarı

İŖyılları	İŖlenen Küspe Miktarı (ton)
1988/89	46.900
1989/90	40.097
1990/91	46.997
1991/92	49.052
1992/93	60.509
1993/94	59.097
1994/95	44.318

Kaynak: Trakyabirlik 1988/89..... 1994/95 Genel Kurul Raporları

Çizelge 31. Trakya Birliğin İŖyıllarına Göre Entegre Tesislerinde İŖlenen Hamyağ Miktarı

İŖyılları	İŖlenen Hamyağ Miktarı (ton)
1988/89	34.145.-
1989/90	31.547.-
1990/91	31.234.-
1991/92	34.921.-
1992/93	33.211.-
1993/94	40.126.-
1994/95	30.753.-

Kaynak: Trakyabirlik 1988/89..... 1994/95 Genel Kurul Raporları

Çizelge 32. Trakyabirlik Entegre Tesislerinde 1994/95 İŖyılında GerçekleŖtirilen retim

Üretilen rnler	retim Miktarı (ton)
Ayçiçek Tohumu (İŖlenen)	76.893
Ham Ayçiçek Yağı	30.753
Ayçiçek Küspesi	44.318
Rafine Ayçiçek Yağı	19.260
Kahvaltılık Margarin	16.293
Yemeklik Margarin	3.839
Yağ Asidi	770
Toz Sığır Süt Yemi	7.634
Pelet Sığır Süt Yemi	101.253
Kuzu Büyütme Yemi	4.500

Kaynak: Trakyabirlik 1994/95 İŖyılına Ait Genel Kurul Raporu

Çizelge 33. Trakya Birliğin İŖyıllarına Göre Entegre Tesislerinde retilen Karma Yem Miktarları

İŖyılları	Karma Yem (ton)
1988/89	114.612.-
1989/90	105.398.-
1990/91	88.735.-
1991/92	92.042.-
1992/93	109.005.-
1993/94	111.667.-
1994/95	113.387.-

Kaynak: Trakyabirlik 1988/89..... 1994/95 Genel Kurul Raporları

Entegre tesisler/yağ fabrikasında sanayi tipi margarin hattı 1986/87 iŖyılında kurularak üretilen margarinler 2, 5, 10, 18 kg'lık ambalajlar ile piyasaya arz edilmeye baŖlanmıŖtır. Daha sonraki yıllarda paketleme ve ambalajlama ile ilgili deđiŖiklikler srdrlmŖtir. Entegre tesisler kapasite; ayecek iŖlemede 300 ton/gün, rafine yağ 150 ton/gün (bunun 60 ton/günü likit, 90 ton/günü margarin) ve 100 ton/gün kahvaltılık margarin (veya 120 ton/gün yemeklik margarin ya da 50 ton/gün sınai margarin) haline getirilmiŖtir.

İlgili iŖyıllarına baktığımızda margarin üretiminin en çok 1990/91, 1991/92, 1994/95 iŖyıllarında gerekleŖtiđini görmekteyiz. Üretimde yapılan yenilikle ve ek ünitelerin devreye girmesi üretimde artıŖ olmasına neden olmuŖtur. İncelenen son yıl olan 1994/95 iŖyılında üretilen margarin miktarı 20 bin ton'dur (Çizelge 34).

Çizelge 34. Trakya Birliğin İşyılı İtibarıyla Entegre Tesislerinde Üretilen Margarin Miktarı

İşyılı	Üretilen Margarin Miktarı (ton)
1988/89	9.562
1989/90	1.770
1990/91	21.500
1991/92	21.648
1992/93	17.860
1993/94	16.181
1994/95	20.132

Kaynak: Trakyabirlik 1988/89..... 1994/95 Faaliyet Raporları

7.2.2. Karacabey Yağ Fabrikası

1976 yılında Dericioğulları Koll. Şirketi'nden satın alınmıştır. Satın alındığında 90 ton/gün ayçiçek işleme, 40 ton/gün rafine ve 45 ton/gün dolum kapasitesine sahip olan fabrikanın daha sonra hem kapasite hem de yapılan ilâvelerle teknolojisi geliştirilmiş, yeni pres ünitesi ilâvesi ile işleme kapasitesi günlük 250 tona çıkarılmıştır. 1994/95 işyılında 5 ton/saat kapasiteli 1 adet buhar kazanı işletme bünyesine katılmıştır. Karacabey yağ fabrikasında 4 ana ve 7 yardımcı ünite mevcuttur.

Ana Üniteler

- 1- Tohum kabul ve depolama ünitesi,
- 2- Pre-pres ve ekstraksiyon ünitesi
- 3- Rafine ünitesi
- 4- PVC şişe imal ve dolum ünitesi

Yardımcı Üniteler

- 1- Buhar santrali
- 2- Elektrik şebekesi
- 3- Ayçiçek ve hamyağ depoları
- 4- Su şebekesi, soğutma kulesi
- 5- Ambar, atölye

6- Laboratuvar

7- Sosyal tesislerdir.

Trakyabirlik tarafından ilk üretimde bulunduğu 1977/78 işyılında 5 bin ton ayçiçeği işleyerek 2 bin ton hamyağ üretimi yapan fabrika, yapılan revizyon ve yenileme çalışmaları neticesinde tohum işleme kapasitesini birkaç kat arttırmıştır (Çizelge 35).

Çizelge 35. Trakya Birliğin Karacabey Yağ Fabrikasında İşyılları İtibarıyla İşlenen Ayçiçek Miktarı

İşyılları	İşlenen Ayçiçek Miktarı Kg (000)
1988/89	76.154
1989/90	76.655
1990/91	75.870
1991/92	70.446
1992/93	75.805
1993/94	73.767
1994/95	27.168

Kaynak: Trakyabirlik 1988/89..... 1994/95 Genel Kurul Raporları

Çizelge 35'i incelediğimizde 1989/90 işyılında 76 bin ton gibi rekor bir düzeyde ayçiçeği işlendiğini görmekteyiz. 1994/95 işyılında bu kapasite 27 bin ton'a düşmüştür.

Üretilen küspe miktarlarının da işlenen ayçiçeği miktarlarına bağlı olarak değişim gösterdiği görülmektedir (Çizelge 36). İşlenen hamyağ miktarının ise yıllar itibarıyla 30000 ton/yıl düzeyinde seyrettikten sonra 1994/95 işyılında 10.818 ton'a düştüğü gözlenmektedir (Çizelge 37).

Çizelge 36. Trakyabirlik Karacabey Yağ Fabrikasında İşyılı İtibarıyla Üretilen Küşpe Miktarı

İşyılı	Üretilen Küşpe Miktarı (ton)
1988/89	36.925.-
1989/90	36.803.-
1990/91	35.442.-
1991/92	33.150.-
1992/93	36.695.-
1993/94	34.963.-
1994/95	13.193.-

Kaynak: Trakyabirlik 1988/89..... 1994/95 Genel Kurul Raporları

Çizelge 37. Trakyabirliğin Karacabey Yağ Fabrikasında İşyılı İtibarıyla İşlenen Hamyağ Miktarı

İşyılı	İşlenen Hamyağ Miktarı (ton)
1988/89	30.461.-
1989/90	31.312.-
1990/91	30.994.-
1991/92	29.039.-
1992/93	30.333.-
1993/94	30.098.-
1994/95	10.818.-

Kaynak: Trakyabirlik 1988/89..... 1994/95 Genel Kurul Raporları

Trakyabirliğin Entegre Tesisler ve Karacabey Yağ Fabrikalarında toplam olarak üretilen rafine yağ miktarı 1992/93 işyılında 43 bin ton iken, bu miktar 1994/95 işyılında 38 bin ton'a düşmüştür (Çizelge 38).

Çizelge 38. Trakya Birliğin Entegre ve Karacabey Yağ Fabrikasında İşyılıarı İtibarıyla Üretilen Toplam Rafine Yağ Miktarı

İşyılıarı	Üretilen Rafine Yağ Miktarı (ton)
1988/89	35.198.-
1989/90	27.728.-
1990/91	43.621.-
1991/92	38.211.-
1992/93	43.901.-
1993/94	40.735.-
1994/95	38.847.-

Kaynak: Trakyabirlik 1988/89..... 1994/95 Genel Kurul Raporları

Karacabey tesislerinde üretilen diğer ürünlerin miktarları topluca Çizelge 39'da verilmiştir.

Çizelge 39. Trakyabirlik Karacabey Yağ Fabrikasında 1994/95 İşyılıında Gerçekleştirilen Üretim

Üretilen Ürünler	Üretim Miktarı (ton)
İşlenen Yağlık Ayçiçeği	27.168
Ham Ayçiçek Yağı	10.818
Ayçiçek Küşpesi	13.193
Ayçiçek Kabuğu	2.867
Rafine Yağı	19.587
Yağ Asidi	280

Kaynak: Trakyabirlik 1994/95 Genel Kurul Raporu

Ayrıca, 1995 işyılıında temeli atılarak, 1996 yılı sonuna kadar bitirilmesi planlanan Karacabey Yağ Fabrikası arsası üzerinde ve bu yağ fabrikasına bağlı olarak faaliyet gösterecek olan ve yıllık 140.000 ton karma yem üretim kapasitesine sahip karma yem fabrikasının kuruluş, inşaat ve montaj çalışmaları devam etmektedir.

7.2.3. Çandır Yağ Fabrikası

Trakyabirliğe bağlı Çandır Yağ Fabrikası, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın 20.1.1983 tarih ve 15/0569 sayılı talimatı ile Çandır Köy Kalkınma Kooperatiflerinden 8 yıllığına kiralanmıştır. Çandır Yağ

Fabrikasının bakım, onarım, yenileme ve ilave işlemleri yapılarak ilk üretimi 1983/84 işyılında gerçekleşmiş ve bu işyılında 2 bin ton ayçiçek işlemiş, 810.908 kg hamyağ üretmiştir. Fabrikada 1988/89 işyılında 17 bin ton tohum işleme ve 7 bin ton ham yağ üretimi gerçekleştirilmiştir.

1990/91 işyılında fabrika yine Çandır Köy Kalkınma Kooperatifine devredilmiştir.

7.2.4. Havsa Süt Fabrikası

Bir kamu iktisadi teşebbüsü olan Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu'nun Havsa Süt Fabrikası devletin özelleştirme programı neticesinde Trakyabirlik tarafından 64 milyar bedelle vadeli olarak satın alınmıştır. Bu bedelin yarısı peşin ödenmiş, fabrikanın bakım, onarım ve revizyon yenileme çalışmaları için de 10 milyar liralık harcama yapılmıştır. 1996 işyılında da Fabrika faaliyete geçmiştir.

Havsa Süt Fabrikasında Tekirdağ'daki Entegre tesislerin margarin ünitesinin günlük ihtiyacı olan 2.500 kg pastörize süt ile piyasaya arz edilmek üzere krema, tereyağ, kaşar peyniri, beyaz peynir üretimi yapılmaktadır.

7.3. Pazarlama

Tarım Satış Kooperatifleri, ortaklarının ürünlerini elverişli şartlarla değerlendirmeye çalışır. Böylece kooperatife ortak olan üreticilerin malları topluca değerlendirilmiş olur. Trakyabirlik tarafından ayçiçeğinin işlenmesi ile elde edilen çeşitli ürünler ortaklara ve diğer tüketicilere pazarlanmaktadır.

7.3.1. Ürünler

Trakyabirlik, kooperatif ortaklarından ve ortak olmayanlardan aldığı ayçiçeğini topladıktan sonra bir dizi faaliyetler zincirinden geçirerek ürünü pazara hazırlar. Trakyabirliğin mamul çeşitleri aşağıda gösterilmiştir.

"BİRYAĞ" markası ile

1, 2 ve 5 kg'lık PVC ambalajda,

5, 10 ve 18 kg'lık teneke ambalajda rafine yağ satılmaktadır.

Kahvaltılık margarin ise 250 gram pakette tek tip "BİRMA" markası ile satılmaktadır. Sofralık margarin ise 2, 5, 10 ve 18 kg'lık teneke kutularda "BİRMA" markası ile satışa sunulmaktadır.

Trakyabirliğin ortaklarının gelir seviyesini yükseltmek amacı ile üreticilere götürdüğü hizmetlerin başında birliğin kendi tesislerinde üretilen, karma yem gelmektedir. Karma yem, "Birlik Yem" adı ile 50 kg'lık naylon çuval ambalajlarda en ekonomik şartlarda ortaklara satılmaktadır. Karma yem üretiminde kullanılan küspenin fazlası açık olarak, diğer yem fabrikalarına hammadde olarak satılmaktadır.

Trakyabirliğin ürettiği tüm ürünlerin ambalajlarında Türk Standartları Enstitüsü'nün kurallarına uygun olduğunu belirten ifadeler ile üretim ve son kullanım tarihleri gibi muhtelif bilgiler bulunmaktadır.

Trakyabirlik ortaklarına ve ortak olmayanlara kendi üretimi olan rafine yağ ve margarinin yanısıra yem ve muhtelif firmalardan temin ettiği gübre, tohum, ilaç, makina ve âleti dağıtmaktadır.

Çizelge 40. Trakyabirliğin İşyılı İtibarıyla Margarin Üretimi ve Satış Durumu

İşyılı	Toplam Üretim (ton)	Satışlar		Stok Miktarı (ton)
		Kooperatilere (ton)	Bayi (ton)	
1988/89	9.562	1.139	7.994	295 ton
1989/90	1.770	1.005	682	724 ton
1990/91	21.500	1.846	20.460	1.ton
1991/92	21.648	2.501	18.866	282 ton
1992/93	17.860	1.976	16.164	2 ton
1993/94	16.181	1.621	14.557	5. ton
1994/95	20.132	1.753	15.683	2.701 ton

Kaynak: Trakyabirlik 1988/89....1994/95 Genel Kurul Raporu

Çizelge 40 incelendiğinde üretilen margarinin büyük bir kısmının bayi ve diğer müşterilere satıldığı görülür. Çok az bir kısmı Trakyabirliğe bağlı ortaklara ve kooperatiflere satılmaktadır. Bu durumda kooperatiflerin satış konusunda pek yeterli olmadığı gözlenmektedir. Satışlar genellikle bayi ve bayi dışı satış noktaları tarafından gerçekleşmektedir.

Çizelge 41. Trakya Birliğin İşyılıarı İtibarıyla Rafine Yağ Satış Durumu

İşyılıarı	Satış	
	Kooperatiflere (ton)	Bayi (ton)
1988/89	9.495	28.557
1989/90	7.533	22.326
1990/91	8.461	37.710
1991/92	11.001	31.255
1992/93	11.520	32.722
1993/94	10.546	34.682
1994/95	6.600	35.662

Kaynak: Trakyabirlik 1988/89....1994/95 Genel Kurul Raporu

Çizelge 41'de görüldüğü üzere Rafine yağ pazarlamasında, kooperatiflerin payı %23 ile sınırlı kalmakta bayilerin payı ise %77 oranında gerçekleşmektedir.

Trakyabirlik kendi tesislerinde üretmiş olduğu karma yemin tümünü kooperatiflerine satmaktadır. Karma yemde bayi v.b. yerlere satış olmamaktadır (Çizelge 42).

Çizelge 42. Trakya Birliğin İŖyilları İtibarıyla Karma Yem Üretimi ve Satış Durumu

İŖyilları	Toplam Üretim (ton)	Toplam Satış Kooperatilere (ton)	Stok Miktarı (ton)
1988/89	114.612	114.556	56
1989/90	105.398	103.876	1.578
1990/91	88.735	85.065	5248
1991/92	92.042	94.400	2890
1992/93	108.005	110.635	260
1993/94	111.667	110.685	1242
1994/95	113.387	114.629	-

Kaynak: Trakyabirlik 1988/89....1994/95 Genel Kurul Raporları

7.3.2. Fiyat Kararları

Kooperatiflerdeki fiyatlandırma yöntemleri ve uygun fiyat tesbiti konusunda sabit bir kural veya standart bir ölçüt yoktur. Fiyatlandırma konusundaki karar ve davranışlar, işletmenin içsel stratejilerine bağlı olarak sürekli biçimde değişirler.

Kooperatifler fiyatları tesbit ederken öncelikle şu faktörler üzerinde durmaktadırlar.

- Ortakların fiyat ile ilgili çıkarları, beklentileri ve ödeme güçleri;
- Kooperatiflerin finansal ihtiyaçları;
- Faaliyet maliyetleri;
- Rekabet ve kooperatifin rakipler karşısındaki durumu.

Kooperatiflerin fiyat politikaları ile karşılanması gereken çeşitli ihtiyaçları vardır. Bunların başında, sermaye birikimine duyulan ihtiyaç gelir. Yönetim, hem ortakları, hem de işletmeyi koruyan "uygun" bir fiyat belirlemek zorundadır (Duymaz, 1986).

Trakyabirlik mamüllerinin fiyatları, mevcut fiyatlandırma politikaları içinde ağırlıklı olarak "piyasa mamul fiyatları" baz alınarak en iyilerinin bir derece altında tesbit edilmektedir. Kalite yönünden

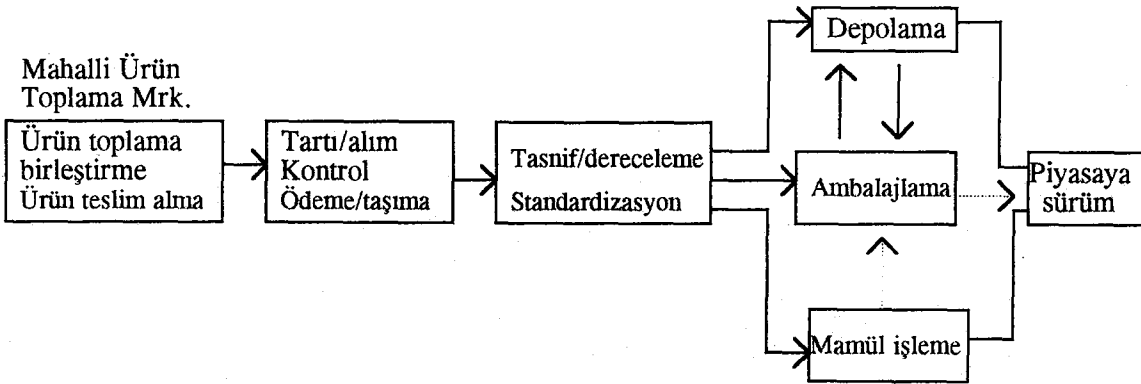
Trakyabirliğin sürekli istikrar içinde olması nedeniyle tüketici yönünden yeterli rağbeti görmektedir. Trakyabirliğin kooperatif olma sebebiyle asıl amacı kâr elde etmek değil, hizmet sunmaktır. Fakat bunun yanında bir işletmeci gibi de düşünmek durumundadır. Ancak, piyasada dalgalanmalar yaşandığında iskonto oranları yükseltilerek fiyat dengesi sağlanmaktadır. Eldeki stok miktarları normal seviyelerine gelinceye kadar iskonto oranlarının yüksek tutulması (fiyatın aşağı çekilmesine neden olduğundan) şeklindeki uygulama devam etmektedir.

Zaten birliğin kuruluş ve faaliyet amacı, tüketiciye fayda sağlayıp, piyasada dengelerin oluşumuna katkıda bulunmak ve bu yolla üreticiden satın alınan ürünleri en uygun şartlarda pazara ulaştırmak suretiyle çiftçilere (ortaklarına) destek olmaktır.

7.3.3. Dağıtım Kararları

Tarım Satış Kooperatiflerinde ürün değerlendirme süreci

- 1- Değişim fonksiyonu (satın alma ve satış)
- 2- Fiziksel fonksiyonlar (depolama, taşıma, işleme vb.)
- 3- Kolaylaştırıcı fonksiyonlar (standardizasyon, finansman riske katlanma, pazar bilgisi toplama vs.)'dan oluşmaktadır.

Trakyabirlik tarafından ayçiçeği ürününün alımı ve piyasaya sürümüne kadar geçen süreçten sonra; Trakyabirliğe bağlı kooperatifler

ve marketlerine, satış mağazalarına, ortaklarına, tüketicilere, bakkal, market ve toplu tüketim kuruluşlarına dağıtım süreci başlamaktadır.

Trakyabirlik tarafından üretilen mamüller (rafine yağ ve margarinler) pazara %85 oranında bayiler aracılığıyla çıkararak, buradan toptancı ve marketlere ve daha sonra da nihai tüketicilere ulaşır. Geriye kalan %15'lik mamülün pazarlaması birliğe bağlı kooperatifler ve kooperatiflerin satış reyonları aracılığıyla toptan veya perakende olarak gerçekleşir. Karma yem pazarlaması ise sadece ortak kooperatifler aracılığıyla perakende olarak peşin ve kısa vadeli ya da 31 Ekim (hasat dönemi) vadeli olarak gerçekleştirilir.

Dağıtım kararları Trakyabirlik bünyesinde pazarlama bölümü tarafından alınıp birlik yönetim kurulunca onay verilmesiyle uygulamaya geçirilir.

7.3.4. Tutundurma Kararları

Trakyabirliğin reklâma yönelik harcamaları Birlik bütçesinde çok az bir yer tutmaktadır. Genel politika gereği, reklâm ve tanıtım harcamaları bazı kooperatifçilik dergilerine verilen reklâmlar, reklâm duraklarının oluşturulması, bazı yerel radyo istasyonlarına verilen ilânlar ve bunlar gibi pek etkinliği olmayan uygulamalar ile sınırlıdır. Ancak üretilen ürünlerin pazarlamasında pek sıkıntı yaşanmaması sebebiyle reklâm ve promosyona ağırlık verilmemesi, üretimin arttırılması ya da pazarlama kanallarının çoğaltılması halinde gereklilik arz edecektir.

Trakyabirlik mamüllerinin tanıtımı amacıyla yazılı ve sözlü olarak basın yayın organlarına yönelik olarak yapılan tanıtım faaliyetleri ile fuar vb.'lere katılım harcamaları Çizelge 43'de gösterilmiştir.

Çizelge 43. Trakya Birliğin İşyılılarına Göre Tanıtım Harcamaları

İş Yılları	Tanıtım Giderleri (Milyon TL)
1988/89	401.006
1989/90	71.761
1990/91	27.192
1991/92	141.560
1992/93	139.277
1993/94	222.093
1994/95	350.793

Kaynak: Trakyabirlik 1988/89.....1994/95 Genel Kurul Raporları

Reklâm harcamalarının özellikle 1988/89 işyılında çok yüksek olmasının nedeni, spor müsabakalarında formalarda Birliğin isminin yazılması, bazı televizyon kanallarında Birliğin mamüllerinin 3 ay süre ile gösterilmiş olması ve ayrıca aynı kanallarda özel tanıtım programının yer almasından dolaydır.

7.3.5. Kalite Kontrol

Trakyabirliğe ait işletmelerde üretilen her maml üretim aşamasında periyodik olarak laboratuvar kontrolünden geçmektedir. Ancak fabrikalardan çıkan mamller, şayet Birliğe ait dağıtım kanallarına gelinceye kadar (kooperatif depoları ve marketleri ile İstanbul satış deposu) yolda her hangi bir bozulmaya maruz kalmışsa fabrikalara iade edilmektedir. Fabrikalara iade edilen bu ürünler fabrika bünyesinde kurulu olan laboratuvarlarda tekrar kontrole tabi tutulur. Mamllerin, retim aşamasında Sağlık Bakanlığı'nın gıda maddeleri ile ilgili iş tzgnde belirtilen hususlara uygun olarak üretim ve kontrolü yapılmaktadır.

Çizelge 44. Trakya Birliğe Bağlı Fabrikalarda Kalite Kontrol Elemanlarının Dağılımı

Laboratuvar Personeli	Entegre Tesislerde Çalışan Kişi	Karacabey'de Çalışan Kişi
Şef	2	-
Şef Yardımcısı	3	1
Kimya Müh.	3	-
Biyolog	1	-
Memur	1	2
Kalite Kontrol Memuru	1	-
Laborant	3	-
Numuneci	3	-
Usta Başı	1	1
Vardiye Amiri	3	-
İşçi	9	8
TOPLAM	30	12

Entegre Tesisler ve Karacabey Yağ Fabrikasında bulunan laboratuvarlarda her 3 saatte bir ürün numunesi alınmaktadır. Alınan numunelerin yağdaki asit oranı, tortu oranı, rengi, kokusu, kristalleşmesi incelenmektedir. Kalitenin korunması amacıyla;

- 1- Satın alınan ayçiçeğinin ilk aşamada kontrolü yapılır,
- 2- İmalat süresince hata olup olmadığı saptanır,
- 3- Ürünün kalite standartlarına uyup uymadığı kontrol edilir.

7.3.6. Pazarlama Araştırmaları

Trakya Birliğin genel üretim ve pazarlama organizasyonu, pazarlama konusunda yenilik yapılmasını gerekli kılmış ve pazarlama işleminin bağımsız bir kuruluş tarafından yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu konudaki çalışmalar Birlik bünyesinde sürdürülmekte ve etüd çalışmaları sonuç aşamasında bulunmaktadır. Bu projelerin sonuçlandırılması halinde birliğin pazarlama hacminin artacağı ve pazarlama giderlerinde azalma olacağı tahmin edilmektedir. Birim mamül satışından dolayı satış hasılatında yükselme olabilecektir.

Trakyabirlik'te Pazarlama konusunda birtakım birimlerce çeşitli harcamalar yapılmaktadır (Çizelge 45).

Çizelge 45. Trakya Birliğin 1994/95 Yılında Pazarlama İle İlgili Giderlerinin Dağılımı

Dağıtım Giderlerinin Cinsi	Giderler (Milyon TL)
Ücret Ödemeleri	13.675
Elektrik, Su, Gaz	350
Kırsatiye, Makbu, Evrak	380
Haberleşme Giderleri	1.850
Nakil Vasıta Sarfları	450
Bakım Onarım Giderleri	60
Satış Komisyonları	710.000
Nakliye-Hamaliye	72.000
Reklam Giderleri	2.400
Sergi Fuar Katılım Giderleri	400
Eşantyonlar	
Satış Primleri	750
Bağış ve Yardımlar	85.000
Kira Giderleri	400
Ambalaj Giderleri	450
Diğer Çeşitli Giderler	200
Harç ve Vergiler	1.000
Amortismanlar	2.000

Kaynak: 1994/95 Trakyabirlik Bütçesi Gider Kalemleri Sh. 55

Trakya Birliğin pazarlama giderlerinde masraflarının büyük bir bölümünü ücret ödemeleri, satış komisyonları, satış primleri, malların taşınması ve reklâm giderleri oluşturmaktadır.

7.4. Trakya Birliğin Ekonomik Göstergeleri

Çağımızın hızla gelişen ekonomik ve teknik koşullarına uyum göstermeye çalışan sanayi işletmeleri, bu gelişim süreci içinde bir yandan pazarda tutunabilmek öte yandan da yatırımlarının değişimi koruyabilmek amacı ile kıyasıya bir rekabet dönemine girmişlerdir. Hele ithalatın tamamen serbest bırakıldığı bu günlerde, mali tablo ve oranların işletme için verilecek kararlarda daha da önem kazandığı görülmektedir.

Böyle bir ortamda sanayi işletmelerinin, iş yatırımlarını sürdürebilme ve dengeli bir kazanç sağlayabilmeleri için, ancak iyi organize edilmiş, metodlu bir muhasebe sisteminde oluşan bilgilere ihtiyaçları olacağı gerçeğini bilmek gerekir.

Günümüzün en güncel işletme sorunu, risklerin minimizasyonudur. Bunun gerçekleştirilebilmesi ise büyük ölçüde hemen hergün değişen işletme içi ve işletme dışı koşullara uyum sağlayabilecek, işletme politikalarının izlenmesi ile ilgili bulunmaktadır. Bu tür politikaların belirlenmesinde ve yönlendirilmesinde mali tablolar ve oran analizleri etkinliği artmaktadır.

Çizelge 46'da görülen bilanço kalemleri yardımı ile hesaplanan mali oranların açıklamaları sırasıyla yapılmıştır.

Mali oranlar, bir teşebbüsün çeşitli mali tablolarında yer alan varlık ve kaynak yapısı ile ilgili çokluklar arasındaki karakteristik ilişkiyi gösteren oranlardır. Bu nedenle, mali tablolar analizi ile ilgili çalışmalar sırasında kullanılan oranlar, işletmenin yönetimi bakımından herbiri bir anlam taşıyan, değerler arasındaki oransal bağlantıları gösterir. Bu yaklaşım içerisinde ele alındığında, oranların, işletme çalışmalarının açık ve hızlı bir biçimde analizine olanak sağlayan anahtarlar olduğu söylenebilir.

Çizelge 46. Trakyabirliğin Son Beş Yıldaaki Bilanço Kalemleri (Milyon TL.)

İşyılı	1994/95	1993/94	1992/93	1991/92	1990/91
Dönen Varlıklar	2.938.065	1.400.839	745.986	442.988	367.666
Kısa Vadeli Borçlar	1.756.354	1.026.124	547.306	302.604	202.082
Stoklar	750.177	278.050	123.604	64.123	77.301
Diğer Dönen Varlıklar	88.299	56.590	26.549	4.029	2.658
Verilen Sipariş Avansları	110.017	2.111	371	3.511	221
Aktif/Pasif Toplam	3.131.658	1.510.071	1.094.912	622.282	501.276
Kısa Vadeli Alacaklar	1.556.050	785.567	535.076	357.724	222.428
Uzun Vadeli Borçlar	-	-	188.694	157.366	254.293
Öz Sermaye	1.375.303	483.945	358.911	162.311	43.522
Net Maddi Duran Varlıklar	182.109	90.635	114.733	71.177	102.083
Uzun Vadeli Alacaklar	45	250	283.734	135.191	279.986
Net Satışlar	6.601.945	1.674.819	822.413	518.219	239.025
Risturna Tabi	1.811.403	214.430	149.559	92.242	279.986
Risturna Tabi Olmayan	4.790.541	1.460.388	672.853	425.976	40.961
Esas Faaliyet Karı	779.305	177.610	58.691	64.762	ZARAR
Risturna Tabi	338.469	ZARAR	13.523	21.444	ZARAR
Risturna Tabi Olmayan	440.835	179.389	45.168	43.318	ZARAR
Vergi Öncesi Kar	1.219.451	288.767	176.772	99.867	ZARAR
Risturna Tabi	407.770	40.555	45.474	21.444	ZARAR
Risturna Tabi Olmayan	811.681	248.212	131.297	78.423	ZARAR
Satışların Maliyeti	5.168.314	1.309.990	727.189	432.769	250.352
Risturna Tabi	1.347.366	191.679	135.667	83.865	35.579
Risturna Tabi Olmayan	3.820.948	1.118.251	591.522	348.904	214.773

Çizelge 46a. Trakya Birliğin Son Beş Yıllık Mali Oranları

Mali Oranlar	İş yılları				
	1995 94	1994 93	1993 92	1992 91	1991 90
1. Cari Oran; Dönen varlıklar/ kısa vadeli Borçlar	1.67	1.36	1.36	1.46	1.82
2. Asit Test Oranı: Dönen Varlıklar -Stoklar- Diğer dön. varl./Kıs. Vad. Borç	1.19	1.04	1.09	1.24	1.42
3. Stoklar/Aktif Toplam Oranı: Stoklar + Verilen Sipariş Av./Aktif toplam	% 24	% 18.6	% 11.3	% 10.8	% 15.5
4. Kısa Vadeli Alacaklar/ Aktif Toplam	% 50	% 52	% 49	% 57	% 44
5. Öz Sermaye/ Aktif Toplam	% 44	% 32	% 33	% 26	% 9
6. Kısa Vadeli Borçlar/ Pasif Toplam	% 56	% 68	% 50	% 49	% 40
7. Uzun Vadeli Borçlar/ Pasif Toplam	% 0	% 0	% 17	% 25	% 50
8. Maddi Puan Varlıklar + Ver. Sip. Av./ Aktif Toplam	% 9	% 6.1	% 10	% 12	% 9
9. Stok Devir Hızı; Satışların Maliyeti/Stoklar + Ver.Sip.Av. ortalaması (son 2 yıl)	10	6	7.6	6	5
10. Alacak Devir Hızı; Net Satışlar/ Kısa ve Uzun Vadeli Ticari Alacaklar	4.24	2.13	1.03	1.05	0.9
11. Öz Sermaye Düşük Hızlı; Net Satışlar /Öz Sermaye	4.8	3.4	2.3	3.2	6.4
12. Aktif Devir Hızı; Net Satışlar /Aktif Toplam	2.1	1.1	0.75	0.83	0.55
13. Vergi Öncesi Kar /Öz Sermaye	% 89	% 60	% 49	% 60	ZARAR
14. Esas Faaliyet Karı / Net Satışlar	% 12	% 10.6	% 7	% 12.49	ZARAR

A- Likitine Oranları; 1-2-3-4 no'lu değerler

B- Finans Yapı Oranları; 5-6-7-8 no'lu değerler

C- Devir Hızları; 9-10-11-12 no'lu değerler

D- Karlılık Oranları; 13-14 no'lu değerler

7.4.1. Likidite Oranları

Likidite kısaca, kullanılabilir durumda olan satın alma gücü yada kolaylıkla paraya çevrilebilme özelliği fazla olan varlıklar şeklinde tanımlanan ve içinde kasa, banka, stoklar, kısa vadeli alacaklar gibi hesaplar ile döner varlıkları içeren değerlerdir.

Likidite oranlarından bazıları aşağıdadır.

- Cari oran
- Asit test oranı
- Stoklar/Aktif toplam oranı
- Kısa vadeli alacaklar/Aktif toplam

7.4.1.1. Cari Oran

İşletmenin dönen değerlerinin kısa vadeli borçlarına oranlanmasıyla elde edilen oranlardır. Cari oran, özellikle işletmeye kısa vadeli kredi verenlere, paralarını geri alma açısından bir güvenlik marjı ifade eder. Oranlar içinde en eski ve en sık kullanılanıdır. Genelde bu oranın iki olması istenir.

Trakyabirlik'te, kısa vadeli borçların büyük kalemlerden oluşmasının temel nedeni devlet adına yapılan destekleme alımlarıdır. Bilindiği gibi, literatürde (işletme için) bir yıla kadar olan borçlar kısa vadeli, bir ile beş yıl arası borçlar orta vadeli, beş yılın üzerindeki vadeler ise uzun sayılmaktadır. Ancak bu devlet desteklemesine bağlı borçlar, tüm tarım satış kooperatifleri ve Birlikleri için 53. hükümet tarafından Mayıs-1996 tarihi itibarıyla "konsolide" edilerek, Ziraat Bankası ve Merkez-Bankası yoluyla Hazineye devredilmiş ve bu kısa vadeli borçlar tüm Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri için silinmiştir.

Bu gelişme öncesinde, Trakya Birliğin son beş yıl itibarıyla cari oranları Çizelge 47'de verilmiştir.

Çizelge 47. Son Beş İşyılına Ait Bilanço Kalemleri ve Cari Oranlar

(Milyon TL)

Yıllar	1990/91	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95
Dönen varlıklar	367.666.-	442.988.-	745.986.-	1.400.839.-	2.938.065.-
Kısa vadeli borçlar	202.082.-	302.604.-	547.306.-	1.026.124.-	1.756.354.-
Devlet destekleme borcu	132.974.-	163.706.-	312.248.-	658.436.-	1.115.489.-
Cari oran	1.82	1.46	1.36	1.36	1.67

Literatürde, istikrarlı ve risksiz olması istenen işletmeler için, genellikle iki olması istenen cari oranın, Trakyabirlik'te ortalama 1.53 olduğu görülmektedir. Ancak Birliğin kısa vadeli borçlarının ortalama (beş yıl için) % 62'sinin Ziraat Bankası kaynaklı Destekleme kredilerinden oluştuğu gözönüne alındığında cari oranın yeterli olduğu anlaşılmaktadır.

7.4.1.2. Asit Test Oranı

İşletmenin stokları dışındaki gerçek dönen değerlerinin kısa vadeli borçlara oranlanması ile bulunan orandır. Cari orana göre, stokların oranlama dışı bırakılması ile işletmenin likitide durumu hakkında daha gerçekçi bilgi edinilir. Genellikle bu oranın 1 olması istenir.

Çizelge 48. Son Beş Yıla Ait Bilanço Kalemleri ve Asit Test Oranı

(Milyon TL)

Yıllar	1990/91	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95
Dönen Varlıklar	367.666	442.988	745.986-	1.400.839-	2.938.065-
Kısa Vadeli Borçlar	202.082	302.604	547.306-	1.026.124-	1.756.354-
Stoklar	77.301.-	64.123.-	123.604.-	278.050.-	750.177.-
Diğer Dönen Varlıklar	2.658.-	4.209.-	26.549.-	56.590.-	88.299.-
Asit-Test oranı:	1.42	1.24	1.09	1.04	1.19

Bu orana göre, kısa vadeli borç ödeme yeteneği, Trakyabirlik için oldukça olumludur. Çünkü istenen asgari oran 1 iken Trakyabirlik'te son beş yıl ortalaması 1.2 olarak gerçekleşmiştir.

7.4.1.3. Stoklar/Aktif Toplam Oranı

Bu oran bize, stokların tüm aktif bilanço kalemleri içinde ne oranda yer tuttuğunu gösterir

Çizelge 49. Son Beş Yıla Ait Gerekli Bilanço Kalemleri ve Stoklar Aktif/Toplamı Oranı (Milyon TL).

Yıllar	1990/91	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95
Aktif Toplam	501.276	622.282	1.094.912	1.510.071	3.131.658
Stoklar	77.301	64.12	123.604	278.050-	750.177-
Oran	% 15.4	% 10.3	% 11.3	% 18.4	% 24

Burada da görüldüğü üzere Trakyabirlik'te stokların aktif toplamına oranı %15'den son işyılı olan 1994/95 işyılında %24 oranına çıktığı anlaşılmaktadır. Bu durum işletmeye ek stoklama maliyeti getirerek, mamül ürün üzerindeki maliyet bedelini arttırıcı, dolayısıyla rekabet için olumsuz ve kâr marjını düşürücü etki yapmaktadır.

7.4.1.4. Kısa Vadeli Alacaklar/Aktif Toplam Oranı

Bu orana göre, işletmenin aktif kalemleri toplamı içinde, kısa vadeli alacaklarının (azami 1 yıl vadeli alacaklar) ne oranda olduğu görülür.

Çizelge 50. Trakya Birliğin Kısa Vadeli Alacaklarının Son Beş İşyılına Göre Dökümü ve Toplam Aktif İçindeki Payı

Yıllar	1990/91	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95
Kısa Vadeli Alacaklar	222.428	357.724	535.076	785.567	1.556.050
Kooperatiflerden Alacaklar	149.547	262.721	473.053	636.850	1.430.595
Aktif Toplamı	501.276	622.282	1.094.912	1.510.071	3.131.658
Oran	% 44	% 57	% 49	% 52	% 50

Trakyabirliğin, genel görünümü itibariyle kısa vadeli alacaklarının aktif toplam içinde ortalama (5 yıl ort.) % 50.4 gibi yüksek bir oranda seyrettiği görülmektedir. Yani, Trakyabirliğin bünyesindeki kendine ait kıymetlerden yarısını, kısa vadeli alacakları oluşturmaktadır. Ancak, birliğin çatısı altında 48 kooperatifin mevcut

Daha önce, cari oran bahsinde geçtiği üzere, Trakyabirliğin kısa vadeli borçlarının içinde % 62'lik bir oranın Devlet desteklemesine ait olduğu unutulmamalıdır. Buna göre, Trakyabirliğin kaldıraç oranlarının da yıllara göre daha iyiye doğru gitmekte olduğu görülmektedir. Çünkü, pasif toplamın % 50'si özkaynak ve % 50'sinin de yabancı kaynaklardan oluşması günümüz piyasalarında sektörel bazda denge ölçüsüdür. Elbette ideali % 100'ünün özkaynaktan oluşmasıdır. Ancak, günümüz koşullarında aile şirketlerinde bile bu duruma pek nadir rastlanmaktadır. Kaldıraç oranlarının, borçların vadelerine göre dağılımı Çizelge 52'de verilmiştir.

Çizelge 52. Kısa ve Uzun Vadeli Borçlara Göre Kaldıraç Oranı Değerleri

Yıllar	90/91	91/92	92/93	93/94	94/95
Kısa Vadeli Borçlar Oranı	% 40	% 49	% 50	% 68	% 56
Uzun Vadeli Borçlar Oranı	% 50	% 25	% 17	% 0	% 0

1994/95 işyılında işletmenin (Trakyabirlik) toplam finansal kaynaklarının % 56'sı kısa vadeli yabancı kaynaktan oluşmuştur. Diğer bir ifade ile anılan yılda özkaynaklar pasif toplamının %44'ü kadardır.

7.4.2.2. Özsermaye/Aktif Toplam Oranı

Bu oran işletmenin varlık yapısının yüzde kaçının işletme sahibi ya da ortakları tarafından finanse edildiğini gösterir. Özsermaye oranı olarak adlandırılan bu oran, özellikle uzun vadeli kredi verenler açısından işletmenin uzun süreli borç ödeme gücünü gösteren iyi bir ölçüdür. Bu oranın yüksek olması istenir. Genelde bu oran % 50'nin üstünde olmalıdır.

Çizelge 53.Trakyabirlik'te Son Beş Yıla Ait İlgili Bilanço Kalemleri ve Özsermaye/Aktif Toplamı Oranları

(Milyon TL)

Yıllar	90/91	91/92	92/93	93/94	94/95
Özsermaye	43.522	162.311	358.911	483.945	1.375.303
Aktif Toplamı	501.276	622.282	1.094.912	1.510.071	3.131.658
Oran	% 9	% 26	% 33	% 32	% 44

Trakyabirlik'te Özsermaye/Aktif toplamı oranı; öz sermayenin, finansal kaynaklar içindeki değerinin yükselerek 94/95 işyılı için % 44'e ulaştığını göstermektedir. Daha önce izah edildiği gibi bu oranın % 50 olması denge için idealdir. Bu %44'lük oran Trakyabirlik için olumlu bir gidişi ifade etmektedir.

7.4.2.3. Özsermaye/Toplam Borçlar Oranı

Bu oran, işletmenin borçlanma sonucu elde ettiği yabancı kaynaklar ile kendi öz kaynakları arasındaki ilişkiyi gösterir. Bu oran en azından 1'e eşit olmalıdır. Oranın 1'den küçük olması, işletmenin yabancı kaynaklarla idare edildiği izlenimini verir. Böyle bir durumda işletme ağır bir faiz yükü altındadır ve alacaklarının güvence marjı düşüktür. Fiyatların aniden düşmesi durumunda işletme, öz sermayesini kaybetme riski ile karşı karşıya kalabilir.

Çizelge 54. Son Beş Yıla Ait Bilanço Kalemleri ve Özsermaye/Toplam Borçlar Oranı

(Milyon TL)

Yıllar	90/91	91/92	92/93	93/94	94/95
Özsermaye	43.522	162.311	358.911	483.945	1.375.303
Borçlar Toplamı	456.376	459.970	736.001	1.026.125	1.756.355
Oran	% 9.5	% 35.3	% 48.8	% 47	% 78

Trakyabirlik'in son beş yıl içinde finansal olarak sürekli gelişme göstererek; öz sermayenin, yabancı kaynakları (borçları) karşılama oranını %9.5'lardan, %78'lere çıkardığı görülmektedir. Arzu edilen seviyenin bu oranlar için 1 olduğu düşünülürse %100'e ulaşmak için % 22'lik özsermaye artışı ya da borçlarda bir miktar daha azalmaya

ihtiyacı olduğu görülmektedir. Ancak bu performans devlet desteklemesinin etkileri gözönüne alındığında, oldukça iyidir.

7.4.3. Faaliyet Oranları (Devir hızları)

Bu oranlar genellikle işletmede Stok -Alacak- Özsermaye ve Aktif devir hızları şeklinde hesaplanır.

7.4.3.1. Stok Devir Hızı

Bir işletmede stokların ne kadar çabuklukla paraya çevrilebileceğini gösteren oranlardır. Stok devir hızı, satılan malın maliyetinin ortalama stok değerine bölünmesi ile bulunur. Genellikle, bu oranın yüksek çıkması istenir.

Çizelge 55. Son Beş Yıla Ait, İlgili Bilanço Kalemleri ve Stok Devir Hızı
(Milyon TL)

Yıllar	90/91	91/92	92/93	93/94	94/95
Verilen Sipariş Avansları	221	3.511	371	2.111	110.017
Satışların Maliyeti	250.352	432.769	727.189	1.309.990	5.168.314
Stoklar	77.301	64.123	123.604	278.050	750.177
Oran	5	6	7.6	6	10

Trakyabirlik'te stok devir hızı, faaliyet alanları toplamı itibariyle (kooperatifçilik ve işletmecilik) sürekli artarak 1990/91 işyılında 5'den, 1994/95 işyılında %100 artarak 10'a çıkmıştır.

Bu oran, yıl içinde yapılan üretimin (maliyet toplamlarının) %10'u kadarının sürekli stoklarda bulunduğunu gösterir. Diğer bir anlatımla, yıllık üretimler sonucu oluşan stoklar aynı işyılı içinde 10 kez satılmış ve tekrar üretilmiştir.

Trakyabirlik'te 1 aylık stoklu çalışmak ideal sayılmamakla birlikte, sanayicilik ve kooperatifçilik faaliyetlerinin birlikte sürdürüldüğü unutulmamalıdır.

7.4.3.2. Alacak Devir Hızı

Alacakların tahsil süresinin hesaplanması ile işletmelerin dışarıya vermiş oldukları nakit değerlerini ne kadar sürede geriye alabileceği bulunabilmektedir. Sonucun büyük çıkması işletme için arzu edilendir. Oran, net satışların kısa ve uzun vadeli alacaklara bölünmesiyle hesaplanır.

Çizelge 56. Son Beş Yıla Ait Bilanço Kalemleri ve Alacak Devir Hızı
(Milyon TL)

Yıllar	90/91	91/92	92/93	93/94	94/95
Net Satışlar	279.986-	518.219-	822.413	1.674.819	6.601.945-
Kısa Vadeli	222.428-	357.724-	535.076	785.567	1.556.050-
Uzun Vadeli	102.083-	135.191-	283.734-	250	45-
Alacaklar	324.511-	492.915-	818.810-	785.817	1.556.095
Oran	0.86	1.05	1	2.1	4.24

Son 5 yıl içerisinde bu oranda önemli bir ilerleme sağlanarak 1'den 4'e çıkması sağlanmıştır (Çizelge 56).

7.4.3.3. Öz Sermaye Devir Hızı

Bu oran, işletmenin öz sermayesinin net satışlara bölünmesiyle hesaplanır ve özsermayenin yıl içinde kaç kez çevrildiğini gösterir.

Çizelge 57. Son Beş Yıla Ait Bilanço Kalemleri ve Özsermaye Devir Hızı
(Milyon TL)

Yıllar	90/91	91/92	92/93	93/94	94/95
Net Satışlar	279.986.	518.219.	822.413.	1.674.819.	6.601.945.
Özsermaye	43.522.	162.311.	358.911	483.945.	1.375.303.
Oran	4.8	3.4	2.3	3.2	6.4

Trakyabirlik Çizelge 57'de görüleceği üzere, özsermayesini, satışlar ile yılda 6.4 kez çevirerek özellikle 94/95 işyılında daha da iyileşen bir performans göstermektedir. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken, özsermayenin toplam kaynaklara olan oranının %50'nin altında olması ve düşük kalmasıdır.

7.4.3.4. Aktif Devir Hızı

İşletmenin büyümesinde varolan tüm değerlerin, toplam net satışlara oranı ile ifade edilir.

Çizelge 58. Son Beş Yıla Ait Bilanço Kalemleri ve Aktif Devir Hızı
(Milyon TL)

Yıllar	90/91	91/92	92/93	93/94	94/95
Net Satışlar	279.986.	518.219.	822.413.	1.674.819.	6.601.945.
Aktif Toplam	501.276.	622.282.	1.094.912.	1.510.071.	3.131.658.
Oran	0.55	0.83	0.75	1.1	2.1

Trakyabirlik'in son beş yıllık aktif devir hızının yıldan yıla yükselerek son işyılında 2.1 oranına ulaşmış olduğu görülmektedir (Çizelge 58).

7.4.4. Kârlılık Oranları

7.4.4.1. Satış Üzerinden Kâr (Net Kâr Marjı) Oranı

İşletmenin net kârının net satışlara oranlanması ile bulunur. Bu oran, satışlardan sonra kalan kâr yüzdesini gösterir. Esas faaliyet alanı içinde yapılan kârların, net satışlara oranlanması yöntemi, en sağlıklıdır.

Çizelge 59. Son Beş Yıla Ait Bilanço Kalemleri ve Satışlardaki Kâr Oranı
(Milyon TL)

Yıllar	90/91	91/92	92/93	93/94	94/95
Esas Faaliyet Karı	ZARAR	64.762-	58.691-	177.610	779.305-
Net Satışlar	279.986	518.219-	822.413-	1.674.819-	6.601.945-
Oran	-	% 12.5	% 7	% 10.6	% 12

Bu yöntem ile bulunacak oranın %10-14 arasında olması, işletmenin sağlıklı olduğunu göstermektedir. Trakyabirlik'te bu oran ortalama (zarar olan yılın dışında) %10.5 olarak gerçekleşmiş olup, Trakyabirlik'in sektöründe kârlı konumda olduğunu göstermektedir.

7.4.4.2. Sermaye Üzerinden Kâr Oranı

İşletmenin net kârının (vergiler dahil) sermayeye oranlanması ile hesaplanan orandır. Buradaki sermaye değeri, ödenmemiş sermaye düşüldükten sonra kalan bölümdür. Yıllar itibariyle, işletmenin karlarındaki değişmeler, bu oran kullanılarak izlenebilir. Ayrıca, işletmeye ek sermaye gerekip-gerekmediğini belirlemek için de bu oran bir ölçü olarak kullanılabilir.

Çizelge 60. Son Beş Yıla Ait Bilanço Kalemleri ve Sermayenin Kârlılık Oranı

(Milyon TL)

Yıllar	90/91	91/92	92/93	93/94	94/95
Vergi Öncesi Kar	ZARAR	98.867-	176.772-	288.767-	1.219.451-
Özsermaye	43.522	162.311-	358.911-	483.945-	1.375.303-
Oran	-	% 60	% 49	% 60	% 89

Çizelge 60'daki verilere göre Trakyabirlik'in özsermayesine göre ortalama (son dört yıl) %64.5 brüt (vergi öncesi) kâr marjı ile çalıştığı görülmekte olup, bu oldukça yüksek bir orandır. Bunun ana sebebi ise, enflasyonist ortamda mamül fiyatlarının katlanarak yükselmesi ve öz sermayenin düşük olmasıdır.

7.5. Trakyabirliğin Finansman Durumu

Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği 48 kooperatif ve toplam 165.000 ton/yıl ayçiçeği işleme kapasitesine sahip iki fabrika, bir yem fabrikası ve Havsa Süt Fabrikasından meydana gelmekte olup, ayçiçeğini ortaklardan satın alarak çeşitli ürünlere işledikten sonra satarak çalışmaktadır.

Bir yağ üreticisi olması sıfatıyla Trakyabirlik, yağ sektörünün temel sorunlarından birisi olan finansman problemini yaşamaktadır. Bu sektörde işletme sermayesi kısıtlı olan firmalar hammaddeyi (ayçiçeği ürünü) yeterli miktarda alamadıklarından pek çok açıdan zor duruma düşmekte, düşük kapasite kullanımının etkilerinden kendilerini

kurtaramamaktadırlar. Özellikle hammadde alım sırasında, büyük miktarda nakit paraya gereksinim duyulmaktadır. Çünkü iç piyasadan hammadde temini sadece hasat dönemi (15 Ağustos, 15 Kasım) içinde yapılmakta, oysa yağ üretimi yıl boyunca sürmektedir. Bu da işletmeleri hammadde yönünden stoklu çalışmaya zorlamakta ve ek finansman yükü getirmektedir. Bu yükü hafifletmek için çoğu işletmeler, bankalardan faizle kredi almaktadır. Bunun dışında bazı firmalar da genellikle kendi kârlarından (öz finansman) kendi kendilerini finanse etmektedirler. Her yıl kârının enflasyon oranına eşit hatta daha fazla bölümünü işletme sermayesine ekleyerek, kendini güvence altına alabilen firmalar şanslıdır (Aksoy, 1987).

Trakyabirlik'in finansmanla ilgili ciddi problemleri vardır.

Örneğin 1994/95 işyılında bu problem yüzünden ayçiçeği alım miktarının 92 bin tonda kaldığı tohum işleme kapasitesinin 165 bin ton olduğu ve kapasite kullanım oranının yapılan 10 bin ton ithalata rağmen %65 oranında gerçekleştiği görülür. 1994/95 işyılında finansman problemini daha net görebilmek için aşağıdaki değerlerin tetkiki gerekir.

Çizelge 61. Trakyabirliğin, 1994/95 İşyılı Ayçiçeği Alım Miktarı ve Ödeme Tutarları

Dönem	Ayçiçeği Alımı		Ayçiçeği Ödeme (Milyon TL)
	Miktar (Ton)	Fiyat (TL/kg)	
Ağustos-Eylül/1994	90.007	9.500-	885.067
Ekim/1994	2.286	10.165-	23.239
Kasım/1994	197	10.565-	2.086
Aralık/1994	103	10.880-	1.124
TOPLAM	92.593		911.516

Aynı işyılında;

- Ödenmiş Sermaye	132.934 Milyon TL
- Kanuni Yedek Akçe	10.041 Milyon TL
- Geçmiş Yıl Karları	98.479 Milyon TL
- Net Dönem Karı	140.218 Milyon TL

Ara Toplam; 381.673 özkaynak (net) Milyon TL

- Statü Yedekleri	95.794 Milyon TL
- Yeniden değerlendirme artış fonu	6.477. Milyon TL

Genel Toplam 483.945 Özkaynak toplamı Milyon TL

Yukarıdaki rakamlardan da görüldüğü üzere 1994/95 işyılında öz kaynaklar toplamı yapılan ayçiçeği alım bedelinin, ancak yarısını karşılayabilmektedir. Ayrıca şunu gözden kaçırmamak gerekir ki, finansman problemi konusunda bu örnek ile sadece hammadde finansmanındaki rakamlar verilmiştir. Oysa bir işletmenin hammadde dışında yardımcı maddeler ve sair gider kalemleri olmak üzere birçok kaynağa ihtiyacı vardır.

Örneğin 1994/95 işyılında karma yem fabrikasında, yem üretiminde kullanılmak üzere 26 bin ton arpa alımı gerçekleştirilerek, toplam 115 milyar TL. kaynak aktarılmıştır.

Diğer taraftan ortaklara kredili olarak dağıtılan gübre, tohum, zirai ilaç gibi hizmetlere ait tutarlarda önemli finansman yükü getirmektedir.

Trakyabirlik Fabrikaları için ise, kömür, soya ve palm yağları, yedek parçalar vb. tutarlar ile sabit gider kaleminde bulunan maaş ve ücretlerden, depo kiralarına ve nakliye filosu ihtiyaçlarına varıncaya kadar diğer kalemleride bunlara eklediğimizde finansman yükünün tüm ağırlığı, ortaya çıkacaktır.

Bu nedenle finansman, sadece Trakyabirlik'in değil, tüm tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin en temel problemlerinden biri olup, Trakyabirlik'in destekleme dışında bırakıldığı son iki işyılından bu yana en acil çözüm bekleyen problem hüviyetindedir.

Ancak, daha önceki mali oranlar bahsinde geçtiği üzere Trakya Birliğin mali gücünün, ayçiçeği alımında finansman probleminin dışında, diğer ihtiyaçlar için yeterli düzeyde olduğu görölmektedir.

Trakyabirliğin bünyesinde bulunan değerlerin finansmanında iki ayrı kaynak bulunmaktadır. Bunlardan birincisi özkaynaklardır.

Bunlar;

- 1- Ödenmiş sermaye,
- 2- Kanuni yedek akçe,
- 3- Geçmiş yıl kârları,
- 4- Net dönem kârı,
- 5- Statü Yedekleri,
- 6- Yeniden değerleme artış fonundan oluşmaktadır.

Bu kaynaklardan; yeniden değerleme artış fonu, yıllık enflasyon oranına göre Maliye Bakanlığı tarafından yüzde olarak yayınlanmakta olup, işletmelerin varlıkları her yıl bu rakamlar ölçüsünde değerini korumak amacıyla arttırılmaktadır. Kaynaklardan, sermaye ise faaliyet gösterilen işyılında ortakların kooperatife teslim ettiği ürünler üzerinden yapılan kesintiler toplamından oluşur. İşyılı sonunda elde edilen müspet gelir-gider farkı %15 oranında yedek akçeye %10 oranında ise statü yedeklerine aktarılır. Diğer kârlar ile ilgili kalemler ise faaliyet sonucu ortaya çıkan kazanç üzerinden gerekli yasal yükümlölükler düşüldükten sonra kalan değerlerden oluşur.

Çizelge 62. Öz Kaynaklarını Son Beş Yıla Göre Dağılımı (Milyon TL)

Yıllar	90/91	91/92	92/93	93/94	94/95
Özsermaye	21.394	32.293	79.960	132.934	178.208
Kanuni Yedek Akçe	3	3	3.220	10.041	16.124
Geçmiş Yıl Karları	15.521	-4.409	37.655	98.479	276.788
Net Dönem Karı	-4.611	99.867	176.772	140.218	712.278
Statü Yedekleri	-7.686	-	2.144	6.477	78.670
Yeniden değerlendirme artış fonu	18.901	34.557	59.158	95.794	191.902
TOPLAM	43.522	162.311	358.911	483.945	1.375.303

Kaynak: Trakyabirlik 1990/91..... 1994/95 Genel Kurul Raporları

Çizelge 62'de görüldüğü üzere, Trakyabirlik'in özkaynakları 1990/91 işyılında 43 milyon TL'dan 1994/95 işyılında 1.3 milyar TL'ye yükselmiş, yani artış beş yıl içinde 31.5 kat olarak gerçekleşmiştir. Ancak burada ortaya çıkan artışta en büyük pay net dönem karları ile buna bağlı olan (%10 nispetinde) statü yedeklerinde gerçekleşmiş, diğer kalemlerde ortalama 10 kat olan bu artışlar, özsermaye kaleminde sadece 8 kat olarak ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak, Trakyabirlik'in özkaynaklarındaki son beş yıl içindeki 31.5 katlık artış içinde en küçük olanı özsermayede gerçekleşmiştir.

Özkaynaklardan sonra Trakyabirlik'in finansmanındaki önemli ikinci kaynak grubu ise yabancı kaynaklardır (Çizelge 63).

Çizelge 63. Trakyabirliğin Yıllara Göre Yabancı Kaynakları (000.000 TL)

Yıllar	1990/91	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95
Kısa Vadeli Borçlar	202.082	301.685	547.306	1.025.088	1.756.351
Finansal Borçlar (Zerbank)	132.974	163.706	312.248	-	-
Ticari Borçlar	25.500	50.165	31.451	751.019	1.135.101
Diğer Kısa Vad. Borçlar	43.608	87.814	202.452	101.200	35.167
Borç ve Gider Karşılıkları	-	-	1.154	137.601	485.535
Diğer Yabancı Kaynaklar	-	-	-	35.268	100.548
Devlet Destekleme	213.508	154.774	184.532	658.436	1.115.489
Uzun Vadeli Borçlar	254.293	154.774	184.532	-	-
Hazineye Borçlar	40.784	-	-	-	-
Yabancı Kaynak Toplam	456.375	456.459	731.838	1.025.088	1.756.351

Kaynak: Trakyabirlik 1990/91-1994/95 Genel Kurul Raporları

Trakyabirlik bu tahlilleri ortaklarına ücretsiz olarak yapmaktadır. Ancak son zamanlarda toprak tahlil laboratuvarlarının gereken etkinliği gösteremediği gerekçesi ile kapatılması düşünülmektedir.

Trakyabirlik ortaklarının tarımsal faaliyetleriyle ilgili olarak çeşitli tarımsal girdilerin aynı olarak temini yanında, tarla hazırlığı ve çapalama esnasında ihtiyaç duydukları akaryakıt ve çapalama işçiliği giderlerini karşılamak amacı ile ortaklarına teslim ettikleri ürünlerin 500 kg'dan sonra her kg için 2.500 TL akaryakıt çapalama kredisi kullandırmaktadır.

1994/95 işyılında ortaklara kullandırılmış olan akaryakıt ve çapalama kredisi 63 milyar TL'dir.

1994/95 işyılında Trakyabirlik tarafından 92 bin ton ortak içi, 168 ton ortak dışı yağlık ayçiçeği ürünü mübayaa edilmiş olup, mübayaa edilen söz konusu ürünlerin alım tutarı toplamı 881 milyar TL'dir (Çizelge 12). Mübayaa edilen bu ürünlerin bedelleri sermaye, fon ve yapılan borç tahsilatları neticesi yaratılan kaynaklar ile satış hasılatlarının ürün bedeli ödemelerinde kullanılması suretiyle ödenmiştir.

Son işyılına baktığımızda (1994/95) 104 bin ton ayçiçeği işlenmesine karşılık 92 bin ton ayçiçeği alımı yapılmıştır. Oysaki bir önceki işyılında stokta ürün kalmadığı halde 10 tona yaklaşan ürün fazlası görülmektedir. İlk defa fabrikaların boşa çalışmaması için Arjantin'den yağlık ayçiçeği ithal edilmiştir.

Trakya Birlik entegre tesislerinde 90 bin ton ve Karacabey yağ fabrikasında da 75 bin ton olmak üzere toplam 165 bin ton ayçiçeği işleme kapasitesine sahiptir. 1994/95 yılında 104 bin ton ayçiçeği işlenmiş ve dolayısıyla %65'lik bir kapasite kullanım farkı ortaya çıkmıştır. Diğer yıllarda 165 bin tonun üzerinde tohum işlenmiş ve tüccara ve sanayiciye satılmıştır.

Pancar Motor San. ve Tic. A.Ş.:

Şirket sulama motoru üreterek ülke ekonomisine hizmet vermektedir. Trakyabirlik'in iştirak payı %1.25'dir.

Trakyabirliğin 1994/95 yılında iştiraki bulunan 4 şirkette toplam 9.9 milyar TL'lık sermaye payı mevcuttur.

Çizelge 64. Yıllara Göre Trakya Birliğin İştirakleri

YILLAR	1988/89		1989/90		1990/91		1991/92		1992/93		1993/94		1994/95	
	İştirak payı (%)	Pay tutarı (000) TL	İştirak payı (%)	Pay tutarı (000) TL	İştirak payı (%)	Pay tutarı (000) TL	İştirak payı (%)	Pay tutarı (000) TL	İştirak payı (%)	Pay tutarı (000) TL	İştirak payı (%)	Pay tutarı (000) TL	İştirak payı (%)	Pay tutarı (000) TL
Güneş Tohum İslah ve Üretim San. A.Ş.	30	247500	30	1035000	28.5	1225500	28.5	1624500	28.5	1624500	28.5	3377250	28.5	3.377.250
Ülfer Gıda ve Sabun A.Ş.	16	680000	16.59	680000	16.59	680000	16.59	680000	16.59	680000	29.82	5593950	29.82	5.993.950
Pataş	16	80000	16	80000	10.67	80000	10.67	80000	10.67	80000	4	80000	4	80000
Pancar Motor San. ve Tic. A.Ş.	1.25	50000	1.25	100000	1.25	212500	1.25	212500	1.25	212500	1.25	493750	1.25	493750
	-	-	12.5	200000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	-	1203750	-	2241250	-	2288000	-	2687000	-	2597000	-	11850000	-	9944950
Toplam Ödenen Sermaye	-	1147500	-	2185000	-	2288000	-	2687000	-	2597000	-	9544950	-	9944950

8. SONUÇ VE ÖNERİLER

Gittikçe artan dünya nüfusu bugün 6.5 milyara ulaşmış bulunmaktadır. Bu ölçüde bir nüfusta fertlerin, sosyal olaylarda bireysel payı azalmış ve dünyamız bugün örgütler dünyası haline gelmiştir. Bu örgütler aracılığıyla, bireyler ortak çıkar ve menfaatlerini korumak amacıyla biraraya gelmiş ve bunlar bir sosyal denge unsuru niteliği kazanmıştır. Ülkeler, bile aralarında örgütlenerek bölgesel anlaşmalar ile işbirliği faaliyetlerini arttırmış ve kendi aralarında NAFTA, NATO, AB, UNESCO gibi birleşmeler kurmuşlardır. Bu sayede dünya pazarında daha fazla pay almak ve halklarına daha uygar bir yaşam sağlamak için ortak mücadeleye girmişlerdir.

Ülkemizde çalışan nüfus, sanayici ve işadamı küçük esnaf ve sanatkarlar, işçi-memur ve çiftçiler şeklinde ana gruplara ayrılmaktadır. Bunların kendi aralarında kurmuş oldukları örgütler, çeşitli dernekler, konfederasyonlar, sendikalar, odalar ve kooperatiflerden meydana gelmektedir. Bu şekilde çalışma konuları ve iş sahalarına göre gruplanan bireyler, ortak amaç ve menfaatler etrafında güçlerini birleştirerek ekonomik yönden daha güçlü hale gelmeyi istemektedirler.

Ancak ülkemizde ekonomi henüz istenilen gelişme düzeyine ulaşmadığı için bu sosyal ve ekonomik örgütlerin hemen hepsi sıkıntı ve problemler içinde bulunmakta ve tüm bu problemlerini aşmak için devletten yardım beklemektedirler. Devletten talep edilen bu yardımlar genellikle; teşvik, istisna ve korunma şeklinde olup, ağırlıklı olarak finansman ve mevzuatın değiştirilmesine yönelik taleplerden meydana gelmektedir.

Ülkemizde nüfusun %41'ini oluşturan tarım kesimi de, bugün bu ekonomik sıkıntı ve problemleri had safhada yaşayarak, en çok etkilenen kesimdir. Çünkü ülkemizde tarım, büyük sermaye ile nispeten

az kazanç sağlanan bir sektördür. Bugün ülkemizde tarımsal girdi (tohum, gübre, ilaç vs.) fiyatları özellikle son yıllarda çok artmış, buna karşılık hasat edilen ürünlerde fiyat artışı yetersiz kalmıştır. Ülkemizde sistem olarak benimsenen ve uygulamaya çalışılan serbest pazar ekonomisi, tarım ürünlerinin piyasaya çıkışında, serbest piyasa koşullarının yeterince kurumsallaşamaması ve sistem oluşturamaması neticesinde üretici aleyhine dönmüştür. Burada, çiftçi kuruluşları olan Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri ile ticaret borsalarının işlevlerini yeterince yerine getirmemelerinin payı büyüktür. Ayrıca buna devlet destekleme politikalarının siyasi destek sağlama (oy kazanma) amacıyla yapılmasını ve dünya fiyatları gözardı edilerek taban fiyat uygulaması gibi hatalı yaklaşımları da eklersek, günümüzde sermayesini eksiltmeden birsonraki yıla ulaşabilen çiftçiyi şanslı ve başarılı saymamız gerekir.

Tarım ile uğraşan kesimin ülkemizde örgütlü ve yaygın olarak birarada buldukları kuruluşların sayısı Tarım Satış Kooperatifleri, Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri, Tarım Kredi Kooperatifleri ve Ziraat Odaları ile sınırlıdır. Ancak bunlar içinde çiftçinin ürününü değerlendirerek, onları krediler ile destekleyen kurumlar, kısmen Tarım Kredi Kooperatifleri ile Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri, ağırlıklı olarak ta Tarım Satış Kooperatifleridir.

Ülkemizde halen Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri mevzuat açısından, 3186 sayılı yasaya göre kurulmakta ve faaliyet göstermekte olup, bu yasanın bazı hükümleri doğrultusunda faaliyetlerini devlet güdümünde sürdürmektedirler. Devlet güdümüne örnek olarak; tek başlarına çalışma konusu ürün dışında ürün alımında bulunamamaları, genel müdür ve kooperatif müdürleri ile imza yetkisi bulunan diğer personelin atamalarını yapamamaları, bu konular için Anasözleşme

gereği Ticaret ve Sanayi Bakanlığının iznine bağlı kalmaları gibi durumlar sayılabilir.

Aslında, 3186 sayılı yasa, ICA'nın (Uluslararası Kooperatifler Birliği) kabul ettiği kooperatificilik ilkelerinden, demokratik yönetim ilkesine yukarıda belirtilen bazı madde hükümleri nedeniyle ters düşmekte olup, bu nedenle ülkemizde faaliyet gösteren Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri tam olarak demokratik yönetilememektedirler. Dolayısıyla, demokratik yönetim ilkesinin uygulanmasına imkan verecek yeni bir düzenlemenin yasalaştırılmasına şiddetle ihtiyaç bulunmaktadır. Ancak, tarım satış kooperatif ve birlikleri devlet güdümünden (burada devlet ile, tarım satış kooperatif ve birlikleri arasındaki müsbet ve menfii organik bağdan bahsedilmektedir) yeni bir yasal düzenleme ile çıkarılmadan önce bu kurumların yapılanma, üst örgütlenme, organizasyon ve finansman gibi temel problemlerinin aşılması, devletin yol gösterici görevinde eğitici veya imkan sağlayıcı ve öngörülen tarım politikaları çizgisinde yönlendirici olması gerekir.

1163 sayılı Kooperatifler Kanununun öngördüğü şekilde kooperatiflerin sorumluluklarını üstlenecek, sorunlarına çözüm getirebilecek nitelikte üst örgütlenmenin gerçekleşmemiş olması mevzuat yetersizliğinden kaynaklanmaktadır (Edik, 1993). Türkiye'de kooperatifler mevzuatında 1163 sayılı yasaya göre kooperatiflerde üst örgütlenmeye olanak verilmektedir. Oysaki uygulamada bunu görememekteyiz. Üst örgütlenmenin gerçekleşmesi ile kooperatif birlikleri, birlikler merkez birliği ile güçlenerek, çalışma konularında sanayicilerle daha rahat rekabet eder hale geleceklerdir.

Bunun için, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatiflerimizi kapsayacak ve demokratik ve çağdaş kooperatificilik ilkelerini esas alacak biçimde yeniden düzenlenmelidir (Mülayim, 1992).

Bu şekilde kurulacak bir Merkez Kooperatifler Birliği'nin yapacağı işler, kooperatifçilik alanındaki ekonomik çıkarları "koruyucu", "geliştirici", "destekleyici", "güçlendirici" nitelikteki çabalarla, çatısı altındaki kooperatiflerin ekonomik etkinliklerini rasyonelleştirmek yönünde olmalıdır.

3186 sayılı kanuna göre birlikler esas itibarıyla devletin atadığı genel müdür tarafından yönetilmektedir. Bu genel müdürün atanması veya görevden alınması devlet tarafından gerçekleşmektedir. Oysaki kooperatifçilik prensiplerine göre seçimle (ortak üreticilerin oyu) işbaşına gelmiş olmaları gerekmektedir.

Devlet, demokratik kooperatifçiliği özendirerek kooperatifçilik bilincini yayabilecek, yol gösterici, düzenleyici bir şekilde kooperatifçilik politikası oluşturmamıştır. Diğer taraftan, Türk kooperatif hukukunu oluşturan mevzuatın dağınıklığı ve yetersizliği, yasaların uygulanmasını sağlayan Bakanlıkların ayrı ayrı oluşları ve bunun arasında gerekli koordinasyonun sağlanmamış olması kooperatifçiliğin gelişmesini engellediğinden, bu sorunlar büyük önem arz etmektedir.

Ancak, bugünkü hali ile Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin, günümüzdeki ekonomik gelişmelere uyum sağlayamadıkları görülmekte ve bu konuda acil tedbirler ve çözümler aranmaktadır. Bu amaçla ölkemizde ilk kez Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin (16 birlik) temsilcileri ile kooperatiflerine kayıtlı 650 üreticinin, bürokratlar ve bazı bilimadamlarının da katılımıyla 24-25 Ocak 1995 tarihinde Kuşadası'nda bir Üretici Kurultayı yapılmıştır. Bu kurultayda, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerine ait sorunları ve önerilen çözümleri içeren bir Sonuç Bildirgesi, kamuoyuna sunulmuştur. Bu kurultayda özetle aşağıdaki sorunların tespitleri yapılmış ve çözümleri için mevzuatın ve politikaların yeniden

düzenlenerek, Birliklerin yeniden yapılanması gerektiği ve devletin bu konuda bir politika oluşturmasının şart olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır.

Alınan kararlar şu şekilde özetlenebilir:

1) Tarım Satış Kooperatifleri ile Birlikleri, ekonominin koşullarına ve kooperatifçilik anlayışına uygun bağımsız ve demokratik faaliyet gösterecek şekilde yeniden yapılandırılmalı, bu amaçla gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

2) Yeniden yapılanma sırasında, Birliklerin geçmişten gelen, borç yükü, istihdam fazlası ve sermaye yetersizliği gibi sorunlar mutlaka çözüme kavuşturulmalı, kooperatif birliklerinin özerk ve güçlü birer kooperatif kuruluş olarak varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli hukuksal ve finansal altyapı mutlaka sağlanmalıdır.

3) Birlikler ile kooperatif ve üreticilerin finansman ihtiyaçları, bir kooperatif bankası aracılığıyla sağlanmalıdır.

4) Tarımsal ürün borsalarına işlerlik kazandırılmalı, tarımsal ürün alım satımında değişme ve istikrar bir an evvel sağlanmalıdır. Ayrıca, stoklama maliyetinden kaynaklanan sorunların giderilmesine yönelik düzenlemeler de yapılmalıdır.

5) Tarımsal üretimdeki arz-talep dengesizliklerine bağlı istikrarsızlıkların çözümlenmesi açısından tutarlı bir üretim planlamasına gidilmelidir.

6) Dünya genelinde uygulandığı gibi, tarımsal üretimin geliştirilmesi ve üreticinin korunması amacıyla, gerekli özendirici önlemler uygulamaya konulmalı, bu bağlamda koşullara ve ürünün özelliğine göre prim sistemine geçilmelidir.

7) Birliklerin sanayi tesislerinin, mevcut yapıları gözden geçirilerek, yeni bir organizasyon ile daha verimli şekilde işletilecek bir yapıya kavuşturulmalıdır. Sanayi tesislerinin, kooperatif faaliyetlerinin tamamlayıcısı olduğu, gözden uzak tutulmamalıdır.

8) Güneydoğu Anadolu Projesi çerçevesinde "GAPBİRLİK" adıyla yeni bir Tarım Satış Kooperatifleri Birliği oluşturulmalıdır.

9) Birliklerin üst örgütlenmelerinin tamamlanması bakımından, bunların "Merkez Birliği" oluşturulmalı, ayrıca bu kuruluşlar Türkiye Milli Kooperatifler Birliğine katılmalıdır.

10) Koza, tiftik gibi kültürel-prestij değeri olan ürünlerimize ait birliklerimiz, her koşulda devletçe desteklenmelidir.

Bu Kurultayda alınan kararlar sorunların tespitine yönelik olup, acil çözüm bekleyen bugüne ait sorunlardır. Bu sorunlara,

- Eğitim ve araştırma eksikliklerini,

- Devletin tarım ve kooperatifçilik üzerine bir strateji ve politikasının bulunmamasını,

- Farklı yasalar (Tarım Krediler ve TSK ve Birlikleri gibi) ile farklı Bakanlıklara bağlı (Ticaret ve Sanayi Bakanlığı, Tarım ve Köişleri Bakanlığı) kuruluşların ve bunların alt örgütlerinin arasında, aynı çiftçiye hizmet etmelerine rağmen bir organizasyon ve koordinasyonun bulunmamasını,

- Kuruluş öncesi yönlendirici denetim olmaması nedeniyle, güçsüz, gereksiz ve etkisiz çok sayıda kooperatifin kurulması sonucu, bu sahadaki kısıtlı kaynakların boşa harcanmasını da ekleyebiliriz.

Türkiye'de tarımın önündeki problemler ile Tarım Satış Kooperatif ve Birliklerine ait sorunlar birbirleri ile yakından ilişkili olduğundan, Tarım Satış Kooperatif ve Birliklerine ait sorunların çözümü, Türk tarımını da büyük ölçüde rahatlatacak ve gelişmesini hız kazandıracaktır.

Buraya kadar açıklanan sorunların çözümüne yönelik olarak yapılacak bir yasal düzenlemede aşağıda özetlenen üç temel konu mutlaka ele alınmalıdır.

1- Finansman sorunu; Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin en temel problemleri arasında ilk sırayı alan ve bu nedenle "devlet desteklemesi" şeklinde uygulamayı zorunlu hale getiren bu problem çözümlenmedikçe, ülkemizde TSK ve Birliklerinin gelişmesini ve etkinlik kazanmasını beklemek gerçekçi bir tutum olmayacaktır. Bu ifade devlet "destekleme" uygulamalarından vazgeçsin anlamında değildir. Çünkü, destekleme alımlarında birlik devlet adına alım ile görevlendirilir ve karşılığında prim almaktadır. Yani bir anlamda birlik kendi organizasyonu ve alt yapısını kullanarak fakat devletin parasıyla devlet adına alım yapar. Karşılığında verilecek prim ile de kazanç sağlamaktadır.

Finansman kaynakları özsermayeleri ile sınırlı olan Birliklerin, ülke genelinde ortalama rekolteden, pamukta %59, kuru incir'de %28, kuru üzümde %17, ayçiçeğinde %35, fındıkta %27 ve gül çiçeğinde %24 oranında alımı yapacak nakit kaynağı yoktur. Bir örnek olarak, Türkiye'de ortalama ayçiçeği rekoltesinin 750-900 bin ton civarında seyretmekte olduğu ve bu ayçiçeğinin yaklaşık % 30-% 35'ini Trakya ağılı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği tarafından tek başına satın alındığı verilebilir. Bu çapta bir alımın mali portresi 1995/96 işyılında (196.118.000 kg x 18.000) 3.530.124.000.000 TL (Üçtrilyon beşyüz otuzmilyar yüzyirmidört milyon lira) olarak gerçekleşmiştir.

Bu noktada, satın alınan ayçiçeğinin işyılı sonuna kadar Birliğe bağlı işletmelerde hammadde olarak işleneceği düşünülürse (Trakyabirlik'in ayçiçeği işleme yıllık kapasitesi 160-165.000 tondur) hammadde stok maliyetinin de ayrıca bir problem olduğunu görürüz.

Ülkemizde onaltı Birliğin faaliyet gösterdiği bilindiğine göre, yukarıdaki sorunun her birlik için aynen geçerli olduğu ve mali portrenin büyüyerek her yıl tekrarlandığı kolayca anlaşılır. Aynı

şekilde, devlet desteği olmayan birliklerin (destekleme alımı yapmayan) finansmanda nasıl bir darboğazda oldukları görölmektedir.

Ayrıca, ölkemizde kooperatiflerin kredi gereksinimlerini karşılayacak özel finansman kuruluşlarının olmayışı, kooperatif ve birliklerine verilen kredi faizlerinin de yüksek olması, buna karşılık kooperatif ve birliklerinin, rekabet yaptıkları aracı, tefeci, tüccar ve sanayici kadar ve hatta yapacakları tesisler nedeniyle onlardan daha fazla sermaye ve krediye gereksinimlerinin olması, bu sorunu körüklemektedir.

Oysa, bütün bu finansman sorunlarının en kolay ve köklü çözümü bir Kooperatifler Bankasının kuruluşundan geçmektedir.

2- Eğitim ve Araştırma Sorunu; Tarım Satış Kooperatiflerinde alımların, yıllarca destekleme yoluyla ve taban fiyat belirlenerek yapılması, ortaklar üzerinde Kooperatif kavramının oluşmasını ve gelişmesini engellemiş. Kooperatif ve Ortak arasındaki ilişki alıcı satıcı hüviyetine dönüşmüş ve kooperatifler ancak piyasa fiyatının üzerinde fiyat belirledikleri zaman alım yapar hale gelmiştir. Destekleme alımları, Birlikleri tembelliğe ve statükoculuğa, ortakları da menfaat mantığı dairesinde harekete alıştırmış, mevzuattaki kalıpların etkisiyle ölkemizde gerçek kooperatifçilik ancak kısmen uygulanabilmiştir. Bu problemlerin çözümü de ortak bilinci ve eğitiminin arttırılmasında görölmektedir.

Birlikler, bugüne kadar kooperatifçiliğin ilkelerinden sermayeye sınırlı faiz verilmesi, karlarından ortaklara risturn dağıtılması gibi ortağın gelirini direk etkileyen konularda (Anasözleşme hükümlerine rağmen) hep yetersiz kalmışlardır. Zarar edilen işyılılarında yedek akçe ve statü yedeklerinden zararın karşılanması, yetmediği hallerde ortaklardan müştereken zararın tahsil edilmesi gibi prensipleri hiç uygulayamamışlardır. Tabi bunda destekleme alımlarının, hemen her

yıl yapılması etkili olmuştur. Hal böyle olunca, ortaklar arasında her yıl yapılan genel kurul toplantıları seçimli olmayınca rağbet görmemiş, seçimli genel kurullarda da siyasi düşünceler ve mücadeleler ön plana çıkarak, ortaklık bilinci ve sorumluluğu içinde hareket edilememiştir.

Oysa, gerçek kooperatifçilikte mevcut bulunan kar ve zararda ortaklık prensibi uygulanabilmiş olsaydı, ekonomik menfaatler ve ortak olma bilinci ön plana çıkacak ve her ortak kooperatifin gelişmesi ve kazanması için ek gayret sarf ederek, daha fazla risturna talip olmak isteyecektir.

Tabii burada etki çok yönlüdür devlet, kooperatif ve birlikler ile ortaklar arasında etkileşim ve denge unsuru olmalıdır. Şimdiye kadar yapılan destekleme alımları ve devlet güdümlü politikalar sonucunda oluşan bütçe açıkları ileri sürülerek son iki yıldır birliklere destekleme alımları adıyla aktarılan kaynaklar kesilmiş ve bu uygulamadan vazgeçilmiştir.

Kooperatif ve Birlikleri destekleme alımlarının içerisinde yıllarca hizmet yapmış, bu nedenle statükocu hüviyeti kazanarak kooperatifçilik konusunda kendilerini geliştirememişler ve ortaklarına kuruluş ve hizmet gayelerini aktaramayarak, onları bilinçlendirememişlerdir.

Yeniden yapılanmanın zorunlu hale geldiği bugün, artık birliklerin ortaklarını bilinçlendirme ve eğitme görevlerinin de olduğu unutulmamalı ve bu husus daha fazla ihmal edilmemelidir.

3- Üst örgütlenme; ülkemizde mevcut 16 birlik kendi aralarında bir yatay organizasyon olmadığı için kendi başlarına (birbirleriyle çok asgari seviyede yardımlaşarak) faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu birlikler halen Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Oysa Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın asli görevi ülkemizde sanayi ve ticaretin kurulmasına, gelişmesine uygun zemin hazırlamak, denetlemek ve yön vermek şeklindedir. Dolayısıyla asli

görevinin dışında; ayrıca birlikler ve sorunları ile ilgilenmesi bu bakanlığın zaten yoğun olan işlerini daha da arttırmıştır.

Birbirlerinden bağımsız konumda bulunan bu birlikler ortak sorunlarının çözümü için bir araya gelememekte olup, bunların bir üst örgütlenme şeklinde yeniden organize edilmelerine ihtiyaç bulunmaktadır.

Ancak, bu üst örgüt, ortak politika ve stratejilerin oluşturulması ve uygulanması amacına uygun faaliyet gösterecek şekilde kurulmalıdır. Yoksa, kurulacak olan üst örgüt bakanlığın yerini almış olur.

Ülkemizde Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin önünde bulunan üç temel problemden başka alt başlık olabilecek nitelikte başka sorunlar da vardır. Bu sorunlar da Trakyabirlik (Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği) başlığı altında incelemekte yarar görmekteyiz.

Türkiye'de en büyük ve en verimli çalışan üç birlikten biri olan Trakyabirlik te diğer Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin problemleri ile iç içe yaşamaktadır. Bu nedenle, diğer kooperatif ve birliklerine ait sonuç ve öneriler kısmındaki sorun ve çözüm önerilerinin tümü Trakyabirlik için de geçerli olmaktadır. Çünkü hepsi aynı mevzuata bağlı olarak faaliyet göstermektedirler.

Ancak, yine bir çok kooperatif ve birliklerini de ilgilendiren Trakyabirlik'in kurum olarak içinde bulunduğu ve kendi bünyesinde çözümlenebileceği önemli problemlerden bazıları şöyledir.

Elbette bu problemler Trakya Birliğe ait verimlilik ve karlılığın artırılması, hizmetin çoğaltılması için itici bir güç niteliği kazanmalıdır.

Bu amaca ulaşılması için yapılması gereken hususlar şöyle sıralanabilir:

1- Trakyabirlik'te yaşanan fazla istihdam sorununun ve bunun getirdiği mali yükün azaltılması için, personel konusunda mevcudun asgari seviyede tutulması ve bunun yanında ideal kadroya ulaşmak için, işten ayrılmaları (emeklilik gibi) teşvik edici tedbirler alınmalıdır.

2- Kooperatiflerin faaliyet hacmine olumsuz etki yapan unsurlar tespit edilerek, ekonomik olmayan faaliyet alanı varsa bu alan daraltmalı, potansiyelin yüksek olduğu alanlarda ise faaliyetler yoğunlaştırılarak atıl kapasitenin ortadan kalkması ve kârlı çalışılması sağlanmalıdır.

3- Gerçek anlamda kooperatifçiliğin benimsenmesi ve ekonomik açıdan ortak ve kooperatiflerin yükümlölükleri konularında ortakların aydınlatılması gibi çalışmalara ağırlık verilmelidir.

4- Kooperatiflerin kayıtlı ortaklarının, kooperatifle olan ilişkileri gözden geçirilerek, faal olmayan ve kooperatifçilik anlayışına uymayanlar çıkarılarak, sembolik rakamlarda kalmış sermaye taahhütleri arttırılarak ve sermaye tahsilatları ciddi bir şekilde takip edilerek kooperatifin özkaynaklarının arttırılmasının sağlanması gerekmektedir.

5- Ayrıca, aktif olmayan kooperatifler tespit edilerek, yakın kooperatifler ile birleştirilmesi yoluna gidilmelidir.

6- Pazarlama konusunda, muhtelif zamanlarda yaşanan tıkanıklıkların aşılması için mutlaka bu politikaların gözden geçirilerek biran önce bir pazarlama şirketi kurulmalıdır (TARİŞ'in kurduğu AYMA Dahili Tic. A.Ő. gibi).

7- Bağlı iştiraklere ait faaliyetler daha dikkatli takip edilerek, bu yöndeki birlik politikaları yeniden gözden geçirilmeli, buralara

bağlanan sermayelerin daha verimli ve karlı kullanımı yoluna gidilmelidir.

8- Başak Sigorta A.Ş.'nin acentası sıfatıyla, Trakyabirlik Ltd. Şti'nin aktivitesinin artırılarak bu yolla hem ortaklara daha fazla hizmet götürülmeli, hem tarım sigortasının yaygınlaştırılması hem de daha fazla kazanç sağlanmasının temini gerekmektedir.

9- Trakyabirlik'e bağlı olarak faaliyet gösteren Entegre Tesisler, Karacabey Fabrikası ve Havsa Süt Fabrikası gibi işletmelerin, daha modern ve etkili yöntemler ile sevk ve idaresinin temini için yeniden bir iç organizasyona gidilmesi ve sürekli üretim faaliyetlerinin yönlendirilmesinde idarenin fabrika yöneticilerine bırakılması yönünde çalışmalara geçilmesi gerekmektedir. Bu şekilde verim ve karlılığın her fabrika için yerinde tespiti mümkün olacağından, mali tablolara yansıtacak olumsuzluklara daha erken ve sağlıklı müdahale şansı doğacaktır.

10- Kooperatiflerin yönetimlerinde yerel idarecilere daha fazla inisiyatif bırakılmalı ve kooperatif kar/zararlarının tespitinde kendilerine yetki verilmelidir.

11- Özel sektörde faaliyet gösteren şirket ve holdinglerde olduğu gibi profesyonel yöneticiler görevlendirilmeli ya da organizasyonun bu zihniyet ile yeniden reorganize edilmesi sağlanmalıdır.

Kısacası, birlik yönetiminin önemli stratejik kararlarda ve politikalarda daha aktif görev yapmalarının (karar vermelerinin) temin edilmesi, sair rutin kararların ve uygulamaların yerel idarecilere bırakılması gerekmektedir.

12- Ortaklar ile kooperatif ilişkilerinin daha sağlam zemine oturtulması için mevcut anasözleşmeye göre kar ve zararda müşterek sorumluluk ilkesine uygun hareket edilmelidir. Ortakların,

kooperatifçilik faaliyetlerinin özellikle getiri ve götürüleri konusunda bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır.

Sonuç olarak, Trakyabirlik'te hızlı gelişme ve etkin kooperatifçiliğe geçiş sürecinin başlatılmasıyla Trakyabirlik'in kurum olarak daha da çok gelişeceği ve ortaklarının da daha verimli çalışarak, ekonomik yönden daha da güçlü olacağına inanılmaktadır.

KAYNAKLAR

- AKSOY, Ş., 1987.** Trakya Bitkisel Yağ Sanayinin Ekonomik Yapısı, Yüksek Lisans Tezi. Tekirdağ
- ARIKAN, Z., 1983.** Tariş Tarihi, s:104
- CEVİK, O. N., 1981.** Kooperatifler Kanunu ve İlgili Mevzuat.
- CİZRE, N., 1991.** İlgili Mevzuatın Uygulanmasına Ait Açıklama ve Görüşlerle Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri.
- DUYMAZ, İ., 1986.** Kooperatif İşletme Ekonomisi "Türkiye Merkez Kooperatifler Birliğinin Ekonomik Etkinliklerini Verimli Kılmak" sh.173.
- DUYMAZ, İ., 1995.** "Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Yeniden Yapılanması" Ekonomi Forumu, Wirtdchaftsforum FES İstanbul Printed By Ozan Publication, Temmuz 1995. Ebert-Vakfı, İstanbul.
- GÜNGÖR, T., 1985.** "Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Yeniden Yapılanması" Temmuz 1995, Ankara.
- İNAN, İ.H., 1984.** Türkiye'de Tarım Satış Kooperatiflerinde Bütünleşme Sorunları, XI. Türk Kooperatifçilik Kongresi, 18-21 Aralık, Ankara Tebliğler Kitabı, Yayın No: 57.
- İLBAŞ, M.H., 1992.** "Tarım Satış Kooperatifleri Nasıl Kurtulur" Kooperatif Dünyası, Sayı:258, Ekim 1992, s:16.
- LAIDLAW, A.F., 1981.** 2000 Yılında Kooperatifler ICA Uluslararası Kooperatifler Birliği 27. Kongresine Sunulan Rapor. Moskova 13-17 Ekim 1981. Çeviren: Haluk UZEL, Yol-Koop. Yayınları No:7, Ankara.
- MÜLAYİM, Z.G., 1992.** Kooperatifçilik, Yetkin Yayınları, Ankara 1992.
- MÜLAYİM, Z.G., 1993.** Demokratik Kooperatifçilik Politikası ve Toprak Reformu.

- MÜLAYİM, Z.G., 1994.** "Türkiye'de Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Yeniden Yapılanma İhtiyacı" Friedrich Ebert Vakfı Tarafından 17 Aralık 1994 Günü İstanbul'da Düzenlenen Ekonomi Formuna Sunulan Bildiri.
- MÜLAYİM, Z.G., 1995.** Kooperatifçilik (ikinci baskı) Yetkin Yayınları, Ankara 1995, s. 68-69.
- ÖZDEMİR, A., 1994.** Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'nin Kredi ve Finansman Sorunları, Yüksek Lisans Tezi.
- TARIŞ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ 1993.** "Tarımda Yeni Destekleme Modelleri ve Birliklerde Yeniden Yapılanma" s:5 İzmir, 1993.
- T.C. ZİRAAT BANKASI ÇALIŞMA RAPORLARI TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİ 1. ÜRETİCİ KURULTAYI SONUÇ BİLDİRGESİ.,** 24-25 Ocak 1995 Günü Yayınlanan Bildiri.
- TRAKYA BİRLİK GENEL KURUL RAPORLARI:** 1988/89, 1989/90, 1990/91, 1991/92, 1992/93, 1994/95.

In this research, Trakya Oilseeds Marketing Cooperatives' Union was investigated with respect to the cooperative principles and regulations and management practices.

When agricultural marketing cooperatives are examined in a broader context, the dominant position of the state in the management of cooperatives and inadequate policies followed are noted. Disintegrated regulations on cooperatives, the lack of a strong control mechanism and the present examples of unsuccessful cooperatives contribute to the development of negative attitudes towards cooperatives.

For Trakyabirlik as well as all other agricultural marketing cooperatives, the cancellation of the state guidance and its conversion to external support will be a useful step. The appointment of top management should not be handled by the state authorities but selected from the Union's own staff who have expertise in cooperation. In recent years, the privatization of state-owned enterprises and reductions in economical activities of the state have led to the termination of the task of intervention purchases by agricultural marketing cooperatives. However, this action has created some problems for agricultural marketing cooperatives' unions who had to adapt themselves to the new conditions without any preparation. To ease the burden of these problems, heavy debts of intervention purchases by agricultural marketing cooperatives should be shouldered by the state organs. In this way, agricultural marketing cooperatives should be given the opportunity to recover and be released from the heavy guidance of the state.

Bu çalışmada, Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği kooperatifçilik ilkeleri ve mevzuatı ile işletmecilik uygulamaları açısından incelenmiştir.

Tarım Satış Kooperatifleri genel olarak incelendiğinde, devletin bu kooperatifler üzerinde uyguladığı politikaların yetersizliği ve egemen rolü dikkat çekmektedir. Kooperatifçilik mevzuatının dağınıklığı, güçlü bir denetim ağının bulunmayışı ve başarısız olan kooperatif örnekleri, toplumda kooperatiflere karşı olumsuz yönde bir bakış açısının gelişmesine neden olmaktadır.

Trakyabirlik ile birlikte tüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinde kooperatifçilik ilkelerine aykırı olan devlet güdümünün kaldırılarak, bunun dışarıdan destek verme şekline dönüştürülmesi faydalı görülmektedir.

Trakyabirlik'te üst yöneticilerin atanması devlet tarafından değil, ortaklarca kendi bünyesinden gelen ve kooperatifçilik konusunda deneyimli kişilerden seçilmelidir.

Son yıllarda devletin ekonomi aktivitesinin azaltılması ve bu amaç için KİT'lerin özelleştirilmesi, Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin destekleme dışına çıkarılmasına yol açmıştır. Ancak ekonomik gerekçelerle alınan bu ani kararın herhangi bir alt yapı hazırlanmadan uygulanması bütün birlikleri zor durumda bırakmıştır. Bu zorlukların giderilmesi için öncelikle Tarım Satış Kooperatifleri birliklerinin desteklemeden doğan zararlarının, zaten hükümetlerin yanlış destekleme politikalarından kaynaklandığı düşünülürse, devlet tarafından üstlenilmesi gerekmektedir. Böylece bu kooperatiflerin biraz toparlanmaları sağlanmalı ve daha sonra da devletin bu kooperatifler üzerindeki güdümü demokratik yasalar çerçevesinde kaldırılmalıdır.